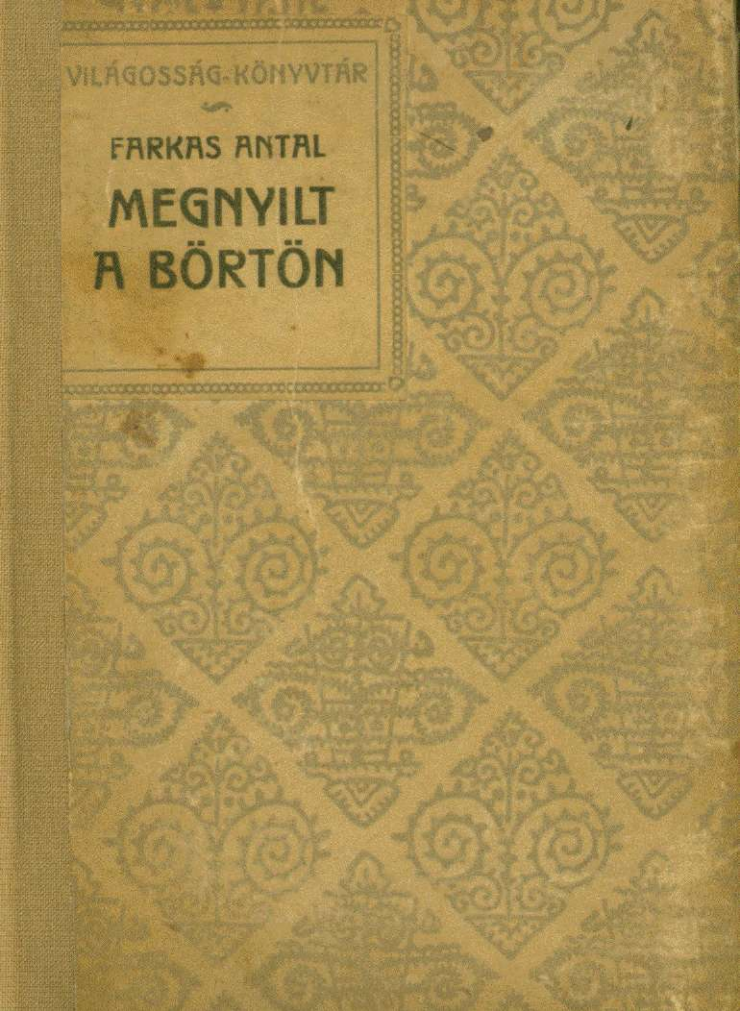

VILÁGOSSÁG-KÖNYVTÁR

FARKAS ANTAL
**MEGNYILT
A BÖRTÖN**

MEGNYILT A BÖRTÖN

EGY PROLETÁR NAPLÓJA
REGÉNY

IRTA

FARKAS ANTAL

UDAPEST, 1919
NÉPSZAVA-KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA
rzs ébet-körút 30

Élet-nyomda, Budapest, I. Fehérvári-út 15.

Csörgetik a láncot.

Olyan napló-fajta valami ez: följegyzések néhány rettenetes évnek abból a történetéből, ami körülöttem játszódott le; annyira körülöttem, hogy a forgója engem is elkapott és besodort a szereplők közé.

Az is meglehet, hogy a testámentumom lesz. Furcsa testámentum kavarodik belőle, mondhatom.

Azoknak szól, akiknek semmi közük hozzám. Nem anyagi javak, jogok születnek majd belőle, hanem kötelességek.

Hogy megérthessétek, egy kicsit figyeljetelek. Ha itt-ott ugra-bugráló, szagztatott lesz a beszédem, azt annak tudjátok be, hogy a lelkem is úgy ugra-bugrál egyik emlékről a másikra.

Nincs csúnyább az anyagi tönkremenésnél. Nem jól csinálta, aki csinálta, aki úgy rendezte, hogy gazdagok és szegények éljenek ezen a világon. (Ha az emberek maguk csinálták ezt az

egyenlőtlenséget, akkor egyik részük gazember, a másik részük szamár volt.)

Ha a szegény emberből gazdagot csinál a sors: azt bátran kibírhhatja. Ez az állapot nem csupán hasznos és kellemes állapot, hanem a legkisebb szégyenérzettel sem jár. Értitek?

Mert mutassatok nekem egy olyan embert, aki hirtelen gazdagodott, aki csalással, aki uzsorával szedte meg magát: ugyan lesüti-e a szemét, ha valaki a testére aggatott gyémántokra pislant? Ugyan kitér-e a szegény emberek útjából, hogy ne kellessen velük farkasszemet nézni?

Nem süti le a szemét és nem tér ki. A gazdagság tudata erőt, kevélységet, önérzetet ad neki. A duzzadó bugyellárisnak a birtokában a legszúróbb tekintetet is kiállja. A vagyoni erő megacélozza a lelkét és farkasszemet néz a koldussal vagy a püspökkel.

A koldusnak azt mondja ez a tekintet:

— Nekem van, neked nincs!

A püspöknek ezt vágja oda:

— Ha neked van, nekem is van!

Jaj, de nézzétek azt, aki vagyonos úrból roskad le koldussá, aki a tőke polcáról zuhan alá a garastalanság pocsolyájába, akinek üres tarisznyát akaszt a nyakába a sors és útnak indítja ismeretlen utakon:

— Eredj és keressd meg a tarisznyábavalót, a te mindennapi kenyeredet!

De kínos olyan úton kutyaolni, ahol eddig hintón robogtunk, olyan árokszélen ödöngeni, ahol lóháton nyargalásztunk, olyan szegények szemébe nézegetni, akik valamikor az ajtónk előtt ácsorogtak az irgalmasság alamizsnájáért és olyan gazdagokkal találkozni, akikhez hasonlóak voltunk és akiknek ajtójában most már elimádkozhatjuk:

— Miatyánk, isten! . . . A mi mindennapi kenyerünket add meg minékünk ma . . .

Én láttam ezt. Én éreztem a garastalanság szégyenét. Én végigjajgattam a tönkrejutás minden kínját. Én hallottam a dobót, amely idegen kezekre licitálta vadászkocsinkat, kedves lovainkat, a házunkat, a szőlőnket, a földünket, ami úri mivoltunkból levetkőztetett bennünket koldus parasztokká és amely kilökött bennünket a kenyérkereset országútjára:

— Menjetek, amerre láttok! . . .

Én láttam annak a szép, ősz, öreg embernek a lelki és testi összeroppanását, akit én édesapámnak neveztem. Én láttam püspök-atyafiságból, földi javakkal dúsan született édesanyámnak a hervadását, amikor révedező szemmel nézett a bizonytalanságba, a ködös jövőbe ettől a rettenetes kérdéstől marcangolt lélekkel:

— Uram-isten, mondd meg, mit is eszünk holnap?

A vagyontalanság, a koldus-szegénység sara

ráfröccsent a nővéreimre: a vőlegényeiknek nem kellett. Egyik öngyilkos lett, a másikat elnyelte valamelyik ország fővárosa.

És mi bujkáltunk idegen határokon. Odamentünk, ahol nem ismertek, ahol nem tudták a mi rettenetes tragédiánkat, a szegénységünket. Ha megismertek bennünket, ha színről-színre látták árvaságunkat, tehetetlenségünket, kenyeretlen asztalunkat: tovább szöktünk, hogy irgalom-adta alamizsnájukkal ne sértegezzék tovább emberi mivoltunkat.

Egyik városban az apámat temettem el: a száműzöttet, a csavargót, a koldust.

A másikban az édesanyámat hagytam.

Már akkor javában inaskodtam. A gimnáziumot ott kellett hagynom. A Múzsák hajlékából kikergetett a dobszó, hiszen a tanárok, a diákok valamennyien tudták, hogy gyalázatba estünk: ellicitálták mindenünket, nem maradt semmink, hogy úri mivoltunknak vége, hogy nincs kvártélyunk, nincs vackunk.

Nem tanulhattam tovább. A latin igék, a latin versek még a fülembé csöngtek, amikor Varga András lakatosműhelyében vertem a vasat, Philemon és Baucis paradicsomi életéről patogva skandáltam az öreg sorokat:

Crede mihi, im mensa est finemque potentia coeli
Non habet . . .

Szerettem a mesterségemet. Tudtam, hogy ez kenyeret ad, erős, hatalmas emberré tesz, aki nem szorul irgalomra, a kéregetett, utált alamizsnára, a mások gyűlölt jószívűségére, azokéra, akik egy-egy falat kenyér árán maguknak örök boldogságot akartak vásárolni az úristentől.

Gyűlöltem a vagyont, a gazdagságot, a mások fényűzését éppen úgy, mint a mi nyomoruságunkat. Rettenetesen fájt az anyám kopottas ruhája, lelki szenvedése, testi gyötrelme, nyugodtságot szinlelő mosolygása és titokban folydogáló könnye. Tudtam, hogy mártírbírái vagyunk valaminek, amit nem ismertem tökéletesen, de amit agyon tudtam volna verni a kalapácsommal.

Az öcsémmel álldogáltunk édesanyám szegényes koporsója mellett és az öreg kántor reszelős éneke a szívünket hasogatta:

Könyörülj, istenem,
En bűnös lelkemen...

Abban a pillanatban szerettem volna az öreget torkon ragadni, a papot ellökni az édesanyám koporsója mellől:

— Menjetek a pokolba! Mért lett volna bűnös ennek a szegény teremtésnek a lelke? Hiszen ha tengernyi bűn mocskolta volna is be a lelkét, valamennyi leégett volna már a szenvedések tűzében.

Szerettem volna letérdeltetni a fényes öltözetű

papokat, a rangosokat, a gazdagokat, a hívalkodókat a koporsó előtt:

— Boruljatok a földre, alázkodjatok meg, mert mártírt temettek, mert szentnek a hamvával gazdagítjátok, erősítitek azt a földet, amely nektek dúsan terem, amit tőle ellicitáltak és amelyen ő utolsó napjainak a kálváriáját járta.

Dühöngő érzésekkel, mérgelődő gyásszal kutya-goltunk vissza a temetőből.

Most már csak ketten voltunk: én meg az öcsém, aki tíz esztendővel fiatalabb volt, mint én. Én már legénysorba kerültem és kerestem annyt, amiből kettecskén megélhettünk.

A betűvetésre én tanítottam az öcsémet. Apám ősz fürteit láttam göndör hajában, anyám szelíd-ségét a szemében. Iskolába is járattam. Hadd tanulja azt, amit én tanultam: az imákat, az énekeket. Én ugyan nem sok hasznát vettem sem az egyiknek, sem a másiknak: hátha ő valamire megy velük?

Most is előttem van, amint a sors viharától idegenbe hajszolt árva-gyerek szegényes szobánkban — valami öreg mosónénál laktunk, — hangos szavakkal ostromolta az istent a boldogságért és csöngő hangon zsolozsmákat énekelt az égi hatalmak dicsőségére.

Nem bántottam, hagytam. Hiszen édesanyám is mindig ezt csinálta. Az olvasó elkopott, elszakadozott a kezében. Az imakönyv lapjai el-

rongálódtak. Megfizetett neki az úristen szépen.

Ki tudja, neked hogyan fizet, édes öcsém, hát csak imádkozzál...

Én addig dolgozom, mert ennünk is kell. Az istenek jóllakhatnak az imádsággal, de az embereknek fölkapik az álluk az imádságtól.

Imádkozzál, édes öcsém, ha azt hiszed, hogy az az imádság a mi kis konyhánk falán keresztültör és fölrepül az égi hatalmasság fülébe és csodát teremt.

Mert csodát kérsz, úgy-e?

Vagy csak a mindennapi kenyeret?

Mért kéred azt az égbeli hatalmasságoktól, hiszen azt az én munkám adja meg. Ha én nem veszem föl a kalapácsot, elmegyek sétálni, akkor te éhenhalsz, ha egész napon át imádkozol is.

De azért csak imádkozzál, kis öcsém, édesanyánk is így tett, amellettt dolgozott, szenvedett egy életen át és az egyház pocakos képviselői mégis az ő bűnös lelkéről prézsmitáltak a koporsója mellett.

Imádkozzál, édes öcsém, hiszen ártani még most nem ártasz vele senkinek: az ajtód zárva, senki sem lát és nem vesz tőled példát, nem terjeszted a képmutató farizeuskodást.

Ha pap leszel valamikor, az imádkozásnak hasznát látod: szépen megélsz belőle.

Osszuk meg a munkát: te imádkozzál és én dolgozom. Így tán nem pusztulunk éhen...

— — — — —

Nem jól imádkoztál, édes öcsém. Abban a lomha, pocsolyáktól és lustaságtól bűdös alföldi városban, ahol imádkoztunk és dolgoztunk, a kövérre hízott mesterek összebeszéltek és kizárták a munkásokat.

Mi is összefogtunk és szervezkedni akartunk, de a főkapitány úr azt mondta:

— Itt nem szocialistáskodtok, az apátok ezitazzát, hanem aki nem idevaló, az pusztuljon innét.

Csendőrök, rendőrök, katonák állottak a hátuk mögött. A pocakos mesterek vigyorogtak. Hjah, ők tehették, mert ők a főkapitány úrral jóban voltak, de ha nem lettek volna is jóban, a főkapitány úr szörnyen haragudott a jött-mentekre, a szocialistákra, mert úgy tartotta, hogy ezek veszélyeztetik a városban az állami és társadalmi rendet. Takarodnunk kellett a városból.

Látod, édes öcsém, a mesterek nem imádkoztak, mégis meghallgatta őket az úristen. Téged nem hallgatott meg, pedig te ugyan sokat énekeltél és imádkoztál néki. Még sem hajtotta hozzád kegyes füleit.

Ezért mondják, hogy kitanulhatatlanok az isteni bölcsesség útjai...

Fölszedtük a sátorfánkat, elköszöntünk édesanyánk sírjától és nekivágtunk a világnak.

Hej, ha valaki akkor nekem arról a földről papol, amelyben őseim csontjai nyugosznak, de megverem. Mi közöm nekem ahhoz a földhöz,

ahol őseim csontjai nyugosznak, ha egyszer a hatalom úgy elhajthat az édesanyám sírjáról is, mint a tilosban legelésző barmot...

Hát földem nekem az a föld, ahol csak addig vagyok türt rabszolga, amíg a hatalomnak tetszik és aztán a kezébe kaparított jog korbácsával kiver onnan?

Földem, hazám ez nekem?

Megfogtam az öcsém kezét és vezettem a magam útján.

— Már bajosan lesz belőled úr, öcsém. Nem tudlak taníttatni.

— Nem is akarok én úr lenni.

— Hát mi leszel?

— Paraszt.

— Nehéz sor a paraszti sor.

— Nekem nem lesz nehéz. Én szeretnék a tanyán lakni.

Nem is rossz az jó levegőn, jó emberek között. Hiszen csak értenék hozzá, magam is elmennék béresnek. De ezt a mesterséget is tanulni kell. Nem tanultam meg a jószágokkal való bánást, a kaszálást, a kapálást, bizony nem sok hasznomat vennék.

Egész vagyonunk a hátunkon volt. A szerszámok külön ládában, a metye-motyók, öreg írások, könyvek, emlék-félék megint külön. Gőryedt a cipelésükbe a vállam és még az öcsém hátára is jutott.

Ugy igyekeztünk, hogy a szomszéd városban próbálunk szerencsét és ha nem sikerül, hát a fővárosba megyünk. Ott majd csak befogadnak bennünket.

Cudar időben gyalogoltunk az országúton. A sárral kellett birkózni, meg a tüdőfőjtogetó köddel. Nem is gondoltuk, hogy olyan hamar ránk esteledjék, pedig még alig értük el annak a városnak a határát, ahová igyekeztünk.

Egy kocsi ért utól bennünket.

Világért sem szóltam volna neki, hogy vegyen föl, mert nehéz a sok cók-mók. A bundába burkolt atyafi maga szólított meg:

— Hová igyekeznek?

Megmondtam.

Lépésben hajtott és nagy darabig együtt haladtunk, csak aztán mondta:

— Aki lakatos, az kovács is. Vagy nem úgy van?

— Nem mindegyik. A kovácsnak is más a mestersége, a lakatosnak is.

— Lovat patkolni tud-e?

— Én tudok, mert véletlenül azt is tanultam inaskoromban.

— Ráfot húzni is?

— Csak szerszám legyen hozzá.

— Hát szekeret vasalni?

— Mondom, hogy kovácsinaskodtam is.

— Jó volna öcsém-uram nekünk.

— Minek?

— Tanyai kovácsnak. Bognárunk csak van, de a kovácsunk megszökött. Elment valami uradalomba, ahová a felesége való.

Igy lettem én tanyai kovács. Így lett az én öcsémből tanyai paraszt.

De szép, de csöndes évek voltak ezek. Az öcsém eljárt a környékbeli tanyákra dolgozni. Én a bognárék mellett épült kovácsműhelyben vertem a vasat. Ami hiányzott, azt lassanként bevásároltuk. Kenyér, szalonna dolgában sosem szorultunk meg. Aprójóság is került. Feles kukoricaföldünk is volt, hízót is tarthattunk.

Lecsöndesedtem. Megbékéltem.

Eljártam a tanyai iskolába a mesterhez. Elbeszélgettünk, elkártyáztunk. Vasárnapokon istenitiszteleteken az öreg kálomista magyarokkal énekelgettem a vén zsoltárokat:

Mint a szép híves patakra
A szarvas kívánczik...

Az öcsém érces hangja bele-belecsöngött a jámbor lelkek kórusába:

Tebenned bízunk eleitől fogva,
Uram, téged tartottunk hajlékunknak,
Mikor még semmi hegyek nem voltak...

De remek tavaszok, de gyönyörű, délibábos nyarak, de bájos őszyk és nagy havas, szép álmodással telt telek röpültek el fölöttem.

Megszerettem a tanyát, az embereit, a csöndjét. Gunnyasztó, mélázó, akaratnélküli emberré formált át a nyugalmas világ. Az emlékek nem fájtak. Megbékéltem mindenekkel és észre se vettem, hogy az öcsém hatalmas szál tanyai legénnyé cseperedett. Azt mondja egyszer:

— No, testvér, magadra hagylak: én már megyek az ősszel katonának.

Az ám, akkor tavasszal besorozták. Én szerencsésen megúsztam a katonai sort, mert a jobbkezemről hiányzott a mutatóujjam, amit még inaskoromban a műhelyben hagytam. Nem kellettem katonának.

De hát mi volt ekkor még a katonáskodás? Két hónapnak vagy két-három esztendőnek a cífra, kényeskedő ellopása a kaszárnyák részére. A tanyai legények táncolva, dalolva masíroztak be és amikor szabadságra jöttek, kevélykedők, büszkék voltak.

Dehogy panaszkodtak! Ami panaszkodásra való volt, azt elhallgatták, csak a kaszárnyabeli hőstettekkel dicsekedtek. A legnehezebb gyakorlat is könnyebb volt, mint a nyári paraszti munka.

Hát eredj, eredj, öcsém, csakhogy mi lesz énvelem, amíg te oda leszel?

Akkor jutott eszembe legelőször, hogy meg kéne nőülni. Ilyesmivel eddig nem igen törődtem, hiszen a város sem volt a világ végén és

a tanyán is csak húsból-vérből voltak a lányok meg a menyecskék.

Megnősülni semmivel sem bíró mesterembernek ott, ahol a vagyon mekkorasága szerint mérik az ember értékét, bajos dolog. A módos gazdálányok elbeszélgetnek, eltréfálnak a mesterrel, akár a csavargó drótostóttal, de nem veszik komolyan. Arra nem is volt példa, hogy egyik-másik gazdálány tanyai mesterhez ment volna feleségül. Még a tanítót sem sokra becsülték ebből a szempontból. A tanítók leginkább cifra, kalapos kisasszonykákat hordtak maguknak élettársul, olyanokat, akiknek egész hozománya belefért a kalapskatulyákba, az utazóládába. A tanyai mesterek még ilyeneket sem kaptak.

No, de mondom, nem is volt szükséges. Eltűnk csöndesen, dolgozgatva, dalolgatva, káromkodások és imádkozások között.

Az öcsém a fővárosba rukkolt be. Amikor magamra maradtam, úgy éreztem, hogy árvaságra vagy özvegységre jutottam. Többet sóhajtoztam, mint ettem vagy dolgoztam. Bántott az egyedülvalóság, fájt, hogy éjszakának idején nem szólhattam senkihez, amikor az álom elbódorgott tőlem; csak pipáltam, néztem a petróleumlámpa világát és gondolkoztam.

Ha egy kicsit elnyomott az álom, a gyermekkorom látogatott meg. Apám, anyám, a testvéreim vizitáltak nálam, nevetgélünk vagy hara-

gudtunk, játszottunk vagy veszekedtünk. Az öcsém örökösen velem volt. Később már a hangját is hallottam, mintha bekiáltott volna az ablakon:

— Eressz be, fázom!

Fölugrottam, kiszóltam a ködös éjszakába:

— Te vagy itt? Hát gyere be!

Senki sem felelt. Messziről a kutyák vakkantgattak egymásnak.

— — — — —

Már leesett a hó, amikor nem volt maradásom. A szomszédoknak azt mondtam, hogy fölruccanok Pestre, mert az öcsém azt írta, hogy beteg, látogassam meg. (Irni írt, az igaz, de olyasmit, hogy kutya-baja, maradjak csak otthon, karácsonykor egy-két napra hazajön.)

Bevallom, hogy először láttam Budapestet, amikor a vonatból kitóduló sokaság kisodort a pályaudvar elé.

Megszédültem a fénytől, a ragyogástól, a paloták-tól, a villamosok, a hintók robogásától. Este volt, gyönyörű téli este. Azt hittem, hogy tündérországba léptem. Mentem, azt sem tudtam, merre, hová, csak mentem, mint a pillangó a fény után.

De jó lehet azoknak, akik folyton ebben a pompában fürödnek. De jó lehet azoknak, akiknek nem kell sarat, havat gázolni, akiknek a szájukban van minden: színház, templom, kocsmá, mulatság, szép nők. Micsoda bárgyu tanyai paraszt lehetek én itt. Talán mindenki engem bámul:

— Hát ezt az ostoba falusi vagy tanyai medvét honnan szalajtották ide?

Alig mertem kérdezősködni a kaszárnya után. Félttem, hogy leszamaraznak. Szerettem volna mindenkinek köszönni, mindenkitől bocsánatot kérni, hogy közjük bátorkodtam és mindenkinek megígérni, hogy én is itt akarok élni, dolgozni, szeretni és meghalni.

Édesapám sokat járt itt. Itt tanult, itt emberkedett meg. Hej, ha most kézen fogna és vezetgetne itt, mint istrimflis, cipellős, úrigyereket. De hol van már az én édesapám? Megismerne, nem szégyenlene engem a kérgeskezű, patkós csizmában kopogó tanyai parasztot, ezt az otromba kovácsot?

Megtaláltam az öcsémet. Kaszárnyabeli pajtások jöttek vele és leültünk falatozni, borozgatni. Másnap, vasárnap délután újrakezdtük a városjárást, a báméskodást. Az öcsémet bámultam, aki már tudta a járást, ismerte a kocsmákat, kezét fogott sok emberrel, akik úgy szólígtatták, úgy beszéltek vele, mintha együtt nőttek volna föl ebben a tündérszép városban.

Ekkor találkoztam először Margittal.

A bátyja, az öcsém katona-pajtása, aki vas munkás volt, magával hozta abba a vendéglőbe, ahol mi trécselgettünk.

Hapoéta volnék, ebben a pillanatban, hogy leírtam itt először a nevét, verset mondanék a szépségéről.

Ha festő volnék, megfesteném.

Egyik mesterséghez sem értek, csak azt tudom mondani, goromba betűkkel leírni erre a papírlapra, hogy csodaszépségű nő volt, olyan, amint én soha nem láttam a tanyán, de arrafelénk a városban sem. Ezüstcsöngés volt a hangja. Mennyország a szemekékje. Tavasz a mosolygása. Szébb volt, mint a legszebb gazdalan, szébb, mint a tiszteletesné, a doktorné, a patikásné. Mindenkinél szébb.

Megbabonázott.

Kicserélt.

Mellettem ült és olyan sokat beszélt nekem. Ők is falun laktak valamikor, de már alig emlékezik rá. Csúnya, sárfészek volt az a falu. Az emberei esetlenek, durvák. Jaj, ha ott kéne lakni, hát ő a Tiszába ölné magát, mert az van legközelebb és még azt sem tudná bevárni, hogy a Dunáig vigye a vonat.

Nagyon sajnálkozott rajtam, hogy én a tanyán élek. Ott fölfalhatnak a farkasok, megölhetnek a betyárok. Ott nincs villamos, nincs vendéglő, nincs színház. Ott az ember elbutul, olyan lesz, mint az erdőben lakó remete, aki még mindig egyforma dolgot csinál: imádkozik, aztán az időt lesi, hogy esik-e vagy napsüt.

Igazat adtam neki. Ha ennek az ellenkezőjét mondta volna, akkor sem hazudtoltam volna meg. Minden úgy van, ahogyan mondja. Ha egy

szót sem szól, akkor is igaz minden gondolata.

Valami bolond öröm fogott el, amikor megtudtam, hogy ők is szegények, hogy valamikor ők is jobb napokat láttak, de hát kicsúszott alóluk a föld és most dolgoznak Pesten. Valamennyien dolgoznak, ahányan csak vannak. Csak a mamájuk nem, mert az főz.

Szerettem volna kezet csókolni neki, amikor elmondotta, hogy ő is munkás, hogy a varró-műhelybe jár mindennap.

De ha azt mondta volna, hogy otthon ül, a mamájának segít, akkor is kezet csókoltam volna neki.

Elmondta, hogy a bátyjával az öcsém már többször volt náluk és nagyon szeretik, mert szép nótákat tud és olyan bolondos tanyai történeteket beszél, hogy majd megszakadnak a nevetéstől. Ha kedvük van, még táncolnak is...

Hohó, kedves öcsém, ez nem járja. Én meg menjek vissza a tanyára lovat patkolni, ráfot húzni, szekeret vasalni, aztán beszélgessem meg András bácsival vagy Zsiga szomszédoddal, hogy alkalmasint időváltozás lesz, mert idehallatszott az öcsödi harangszó...

Higyjétek el, hogy amikor hazamentem, úgy mentem, olyan érzések között, mint az, akit akasztani visznek. Nem tehetek róla.

— — — — —

Az én tanyavidékem börtön lett, ami lenyűgözött, bénává, sóhajtozó nyomorékká tett. A kala-

pács nehéz volt, a munka ízetlen. Még abból a szép, hófehér kalácsból sem tudtam jóízűt enni, amit a bognárné az én kedvemért sütött.

Egyszerre úgy éreztem, hogy a bognárné kiállhatatlan teremtés és ezek a tanyai lányok meg menyecskék esetlen, mafla személyek. Nincs ezekben finomság, szépség egy garasárú sem. Mit mondjak még? Házsártos, kötekedő, mogorva lettem.

Megutáltam a tanyát, a csöndességet, a végtelen hófehérséget, a leereszkedő ködöt, az itt-ott pislákoló mécseket, a nagy börtönt, amely engem elzár a fénytől, a zajtól, az örömtől, az élettől.

Azt sem tagadom, hogy ha Margit velem lett volna, hát én lettem volna a világ legboldogabb embere.

De ilyen lehetetlenséget álmodni sem mertem, mert hiszen ő mondta, hogy a falu, a tanya gyilkosa lenne.

Igaza van. Remetéknek való ez a vadon, nem nekünk, akik még csak nem is élünk, de élni szeretnénk.

Álmaimat most már nemcsak édesapámék látogatták, hanem Margit is. Ennek a szőke finomságnak a hangja, a nevetése folyton a fülembé csöngött.

— Kovács bácsi, nem fél maga a tanyán, hogy megeszik a farkasok? Vagy maga már farkasokat is patkolt?

Ugy éreztem, hogy a mai napot még kibírom, még megcsinálom ezt vagy azt a munkát, de tovább nem várok, hanem megyek Pestre, meg-nézem az öcsémet, elmegyünk Margitékhöz.

Bántott, hogy az öcsém nem hívott egy szóval sem, sőt azt mondta, amikor elbúcsúztunk:

— Testvér, csak jobb a tanyán, mert ott megdagad a bugyellárisod, de ezen a fene-ette Pesten nagyon lelappad.

Ebben igaza volt. De hát kinek gyűjtöm én a pénzt? A magam erejének az uzsorása legyen? Nincs ennek értelme.

Fölszöktem Pestre, mert nem bírtam tovább. Egyenest Margitékhöz mentem. A mamájának azt hazudtam, amikor megmondtam, hogy ki vagyok:

— Bevásárolok. Tudja, kedves néni, nálunk minden drága, az embernek meg spórolni kell. Az öcsémet nem is akarom háborgatni.

A mama nagyon jó szívvel fogadott. Ebédre marasztott. Maradtam. A tarisznyából annyi tanyai disznóságfélét pakoltam ki, hogy hat napra is elég lett volna. Bort is hoztam a szomszédos kocsmából és lestem Margitot. Tudtam, hogy ebédre hazajön a varróműhelyből. A mamának éppen sáfrány kellett volna a levesbe. Maga akart ledöcögni a harmadik emeletről. Nem engedtem. Leszaladtam én. Visszatértemben olyat láttam, ami elkábított, ami a torkomig ugráltatta a szívemet.

Margitot valaki a kapuig kísérte, aki nagyon, de nagyon beszélt hozzá és a kezét szorongatta. Megálltam. Nem vettek észre. Margit nevetett. Piros volt, mint a pipacs. Lebilincselő, ennivaló és — utálatos teremtés. Legalább úgy éreztem, hogy ebben a percben rettenetesen gyűlölöm. Hjah, ilyenek ezek a nagyvárosi hölgyek, — gondoltam magamban.

Margit még mindig a kapu alatt nevetgézett. Az az úr, az a ficsúr vagy micsoda, igen komoly volt és sokat beszélt. Azt is észrevettem, hogy Margit már menne föl a harmadik emeletre, mert izgatottan tekintgetett hátra, mintha félne, hogy nem látja-e valaki.

A nyomorult nem sejtette, hogy én látom.

Amikor kirántotta a kezét abból az úréból, aki sárga kesztyűben erősen szorongatta az ő meztelen, hófehér kacsóit, az a szemtelen úr még egyszer elkapta és megcsókolta a kezefejét.

Margit fölszaladt a lépcsőkön, én már csak a konyhában értem utól. A csizmáim esetlenül, gorombán kopogtak a vörös lépcsőkön, de ha még olyan dühös lettem volna, akkor sem tudtam volna utolérni a betoppánása előtt.

Meglepődött azon, hogy ott vagyok, hogy sáfrányt hozok a mamának. A szobában ledobálta a kalapját, a muffját, a télikabátját. A decemberi hideg vagy mi olyan pirosra csipte az arcát, hogy majd kicsattant.

— Nézze csak, kovács bácsi, mi is szegények vagyunk. Látja ezt a sok ócska bútort? Ezt még a faluról hoztuk.

Ahogy tudtam, elmondtam, hogy mi járatban vagyok Pesten, hogy nem ettek meg a farkasok, de sietnem kell, mert a legközelebbi vonatról nem szeretnék lemaradni, sok a dolgom.

Bejött a mama és erélyesen tiltakozott az elutazásom ellen. Megharagusznak, ha elmegyek.

Maradtam, szívesen maradtam, de alig vártam, hogy Margittal egyedül lehessenek.

— Nem fázott meg? — kérdeztem tőle, amikor a mama kiment.

— Itt nincs olyan hideg, mint a tanyán.

— Elhiszem, de a kapu alatt sokáig beszélgetett.

A dévajság ebben a pillanatban eltűnt az arcáról. Ugy nézett rám, mint akit rajtacsíptek valami tolvajláson: meglepetten, lesujtottan, könyörgően. A következő pillanatban már úgy kacagott, hogy csak úgy rengett bele a húsa. (Erős, izmos volt, mint a jól táplált tigriskölyök.)

— Hát maga látott bennünket? Tudja ki volt az?

— Nem ismerek én Pesten mindenkit.

— A vőlegényem.

Én nem tudom, hogy mit tudott ő ezen olyan jóízűt kacagni, csak azt tudom, hogy a mama bejött, a papa, — aki valamikor jegyző volt és most becsüsködött a kerületi adóhivatalnál, — megérkezett, nekem van szerencsém és alá-

szolgáját mondott. Azt is tudom, hogy az iskolából megjött a nővére, aki egy csöppet sem hasonlított rá és berontott az öccse is, aki a közeli borbélynál inaskodott, de nagyon morcos volt, mert a mestere megrángatta a fülét. Megtudta, hogy ki vagyok és folyton azt sugdosta a fülembbe:

— Bácsi, vigyen el a tanyára kovácsinasnak.

Még az is eszembe jut, hogy minden falatot kinnal tudtam legyömöszölni a torkomon. Margitra rá sem néztem. Folyton járt a szája, de amellett jóízűen evett. Dicsérte vagy gúnyolta azokat a tanyai nyalánkságokat is, amikbe belebelekóstolt ebédközben és ebéd után, amiket én cipeltem Pestre. Hiszen az öcsémnek, meg annak a kaszárnnyában menázsizó katona-testvérnek is jut majd belőle.

Nekem csak a bor ízlett és én csak a papával társalogtam a falusi, a tanyai életről.

Ebéd után elszöktem. Megígértem a borbélyinasnak, hogy legközelebb följövők érte és magammal viszem a tanyára kovácsinasnak. Az öreg urat is megnyugtattam, hogy hozok neki egykét kiló szűzdohányt. Az iskolás csitrinek fehérnyulat ígértem. A mamának tojást, vagy mit tudom én, hogy mit, csak arra emlékszem, hogy Margitnak semmit.

De nem is nagyon ígérhettem, mert hátat fordított nekem és nézett ki az ablakon. Tán a

vőlegényét leste? Azt is hihettem. Csak arra kértem őket, hogy az öcsémnek ne szóljanak semmit, hogy itt jártam, mert most igazán nincs időm a beszélgetésre. Karácsonyra úgylis hazajön.

Még olyan keserves, haragos érzések között nem kopogott le ember a harmadik emeletről, mint én. Megesküdtem, hogy ide sem jövök többet. Gyerünk haza, a tanyára és csönd, csitt! Dolgozzunk tovább! Hát kellett ez nekem?

Elkeseredetten, dühösen dolgoztam. Csak úgy égett a kezem alatt a munka. Az uradalmi kovács izent, hogy segítsek neki, mert nem győzi. Elmentem hozzá és győztük. Közben nagyokat ittam, de a kedvemen nem fogott a bor: nem tudta sem föltüzelni, sem elaltatni. Egyforma voltam minden és mindenki iránt. Ha ébren voltam, akkor is csak egy körül forgott az eszem, ha lefeküdtem és alvást erőltettem égő szememre, akkor is csak egy körül forgott a gondolatom. Ez az egy Margit volt.

Ugy éreztem, hogy falusi bolond voltam, hogy csak egy percre is foglalkoztam vele. A másik pillanatban megesküdtem volna arra, hogy amíg élek, soha másra nem nézek. Ennek az én élő halottamnak az özvegye leszek.

A tanyai lovas pandúr, aki a hivatalos írásokat meg a leveleket hordta szét a határban, póstát hozott nekem is. Az öcsém írt.

Mi bajod, neked is? Mondjad, no!

Amikor elolvastam, a bognárné megmondhatja, mert éppen teát hozott be hozzám, fölugrottam és akkorát csókoltam rajta, hogy föl-sikoltott, ámbátor nem volt olyan ijedős menyecske és a bognár pedig meglehetősen siket volt.

Tudjátok, mit írt az öcsém? Azt írta, hogy ne haragudjak, de ő karácsonyra vendégeket hoz magával, még pedig Margit kisasszonyt meg a bátyját, akik mindenáron meg akarnak engem látogatni. Az én viskómban, mi férfiak, meghúzódunk, a Margitka meg elalszik a bognáréknál.

Én úgy vertem a vasat, hogy az üllő majd szétrepedt. A szomszédokhoz át-átszaladtam tereferélni, tréfálni. Takarítottam. Süttettem, főzettem, mert — ne vegyétek dicsekvésnek, — volt még akkor miből. A bognárék nem tudták, hogy mi történt velem, csak sejtették, hogy egy kicsit megbolondultam.

A városba szánkón mentem elibük. Csöngős szánkón, szilaj paripákon. Nem az enyim volt sem a csöngős szánkó, sem a ló, hanem a Patkós Zsigáéké, de majd ledolgozom nekik ezt a fuvart.

A vasútállomáson jobban kalapált a szívem, mint a gazdája szokott, hogy ugyan megjönnek-e az én vendégeim, vagy csak bolonddá tettek?

A két nyalka katona-gyerek úgy kapta le a vasúti kocsiból Margitot, mint a pelyhet. Az én

két hatalmas karom úgy emelte a szánkóba, mintha könnyebb lett volna a legkisebb kalapácsomnál.

Bundába csavartam, hogy meg ne fázzék. Az öcsém elvette tőlem a gyeplőt.

— Kalapács való a te kezedbe, hadd a hajtószárat a parasztnak.

Ők elül ültek, mi hátul uraskodtunk. Amíg a városon átszánkóztunk, mindenki nézett, hogy ki ez a szép úri kisasszony? Mondom, olyan szépet még nem láttam, mint Margit. A városi kisasszonyok is cifrák voltak, de csúnyák; a tanyaiak selymesek, de lomposak, esetlenek.

Nagyobb boldogságot el sem tudtam volna képzelni, mint ha Margitot a magaménak mondhatnám és így szánkázgathatnánk át az életet. Hát micsoda lehetetlenség van ebben? Mindössze az, hogy szegény vagyok, buta, tanyai kovács vagyok, kiskeresetű, faragatlan fatuskó, akinek tilos vagy nem lehet ilyen szép teremtéshez nyúlni.

Hiszen ha pénzem volna sok, ha spekulációval, csalafintasággal keresném a kenyeremet, ha több ezres potyogna a kasszámba, mint ahány verejtékcsepp leszalad a homlokomon, ha én is olyan urasan öltözött, választékos ficsúr volnék, mint amilyen Margitnak a kezét csókolgatta, mint amilyen a vőlegénye, akkor talán nekem is lehetne jogom, reményem arra, hogy Margit az enyém lesz, hogy Margitot a teremtő vagy ki-

csoda, senki másnak, csak nekem teremtetten.

Vad lázadás gyúlt föl a szívemben a tehetetlenségem, a szegénységem miatt. Szégyenlettem a durva öklöket, a goromba csizmákat, a bárdolatlanságomat. Ki tett engem koldussá? Kicsinálta, ki rendezte úgy, hogy ez a nő, aki mellettem piheg, akinek teste a testemmel melegedik össze, csak azé lehet, aki gazdagabb, urasabb nálam?

Én vagyok az oka a szegénységemnek, a bárdolatlanságomnak? Mért bennem bünteti az öreg úristen az apák bűneit, bennem, a szegény tanynai kovácsban, aki kölcsönkért paraszt-szánkón viszi odujába a kerek föld legszebb leányát, hogy az talán majd pajkoskodó kedve-szottyantán a leplezhetetlen nyomorúságon ne vessen. Mért vagyok én az, aki vagyok és mért nem lehetek más, olyan, aki azt mondhatja Margitnak:

— Szeretlek, légy az enyém!

Én nem mondhatom, úgy-e? Engem kikacagna. Azt is mondhatná:

— Mit gondol, kovács bácsi? Engem is meg akar etetni a farkasokkal?

Ezek az indulatbahoó gondolatok kalapácsoltak az eszem üllőjén és higgyjétek meg, akár mennyire fájt a közös életünk lehetetlenségének a tudata, mégis jólesett, hogy mellettem ült, hogy a szaladó szánkóra eső tekintetek együtt láthattak bennünket, hogy azt hihették a mellém lapuló, prémsapkás Margitról, hogy az enyém:

— Nini, hát ez a bolondos tanyai kovács hol vette ezt a tündérkirálynőt?

A legények elől ültek. A lovakkal, a hajtással törődtek. Megkérdezhettem bátran, amit akartam, ami a torkomat szorongatta:

— Hát a vőlegénye? Nem haragszik, hogy elszöktették ezek a gyerekek.

Nagyot nevetett.

— Maga elhitte, hogy az a vőlegényem? Az a főnöknénk fia. Naplopó. Minden szemrevaló varrólánynak udvarol és doktor úrnak hívják. Valamennyinek megkéri a kezét.

— No és maga mit mondott neki? Kikoszazta?

— Miből tudna a doktor úr egy asszonyt eltartani? Őt is a mamája tartja.

Szerencse, hogy nem ült ott a bognárné, mert megint megcsókoltam volna örömben. Margitot nem mertem.

A városszéli csárdánál az öcsémék megálltak. Összesugtak a pernehajderek.

— Testvér, egy kis melegbort a szegény utasoknak.

Leszálltunk. A bőrómból majd kibujtam, amikor láttam, hogy a kocsmáros meg a kocsmárosné majd fölfalják a tekintetükkel Margitot. Bennünket jól ismertek. Az öcsémmel olykor olykor egy-egy szép nótát, egy-egy tüzes táncot meg-megeresztettünk ott a mulatozó tanyaiakkal.

— Hát ezt a gyönyörűséget hol vették a majszter úrék?

Megmondtuk, hogy a vendégeink.

— Ha nekem ilyen vendégem volna, nem ereszteném el soha, — hencegett a kocsmáros, amikor a felesége kidöcögött.

Hogy a tanyai vendégeskedés néhány napját leírjam, arra nincs erőm, de tán időm sincs. A gyerekek ide-oda szaladgáltak a gazdalegény komákhoz. A bognárné sült-főzött a kamrámból. Megesküdött rá, hogy lánykorában Pesten élt, sok úriasszonyt ismert, de Margitnál szebbet nem látott soha. Ő tudja, mert ő vetkőztetett, öltöztetett nem egyet. Margitot is látta, amikor vetkőzött, öltözött.

Csak annyit akarok mondani, hogy a rövid napokból egy-két órára magunk voltunk az én fehérre meszelt, szegényes szobácskámban. Alig volt benne valami bútor. Nehány kép. Kotyogó ingaóra. Öreg könyvek. Régi fotográfiák, családi képek. A „Háziáldás“, amit a bognártól kaptam. Apró ablakok, amiken át beszűrődött a magyar alföld végtelen fehérsége, csöndje, nyugalma, gögje, gazdagsága.

Csak az én szívem volt nyugtalan, alázatos, szegény, nyomorultságában magát véresre verdeső szív ott a Margit lábainál.

Margit a kalendáriumot nézegette.

— Estére Erdős Szabóékhoz megyünk. Vacso-

rára hívtak. Ott lesznek a tanítóék is. Nagyon módos nép és szeret bennünket. A gyerekek már ott vannak. Szánkó jön értünk. Jó lesz?

A fejét rázta.

— Mért? Húzódozik az ilyen egyszerű népektől?

— Eszemben sincs. Nagyon szeretem őket, hiszen falusi jegyző lánya vagyok, köztük nőtem föl. Én már jobb szeretnék itthon maradni.

— Itt? Nálam?

— Igen.

— Bajos lesz, hiszen megígértem.

— Az más, akkor megyek.

— De én mégis úgy csinálom a dolgot, ahogyan magának kényelmesebb. Izenek majd oda.

— A világért sem! Tudja, hogy ezek a gazdák milyen érzékenyek, ha ilyesmiről van szó. Elmegyünk, kovács bácsi.

Amikor ezt mondta, valami sóhajtsáféle tört ki az ajkán. Sötétedni kezdett az ablak. Az én eszem is beborult, csak a szívem világított.

Arra emlékezem, hogy megfogtam a kezét, nem kapta el. Megcsókoltam, — nem bánta. Átöleltem, magamhoz vontam.

— Ne bánts, ne átkozz, én nagyon szeretlek!

Már akkor vérbe-ködbe borult előttem a világ és ezen a véren-ködön át én hallottam a Margit hangját, azt a csengő hangot, aminek zengését a torkába szaladó érzések tompították.

— Nem bántalak, nem átkozlak. Akkor teném, ha nem szeretnél.

— Koldus vagyok, te meg királynő.

— Én is koldus leszek, hogy egyformák lehessünk.

— Az én tenyerem kérges, a tied bársony.

— Dolgozom neked, hogy az enyém is kérges legyen.

— Az én mesterségem durva.

— De a kenyered hófehér.

— Az én tanyám a pusztá, a tiéd a város.

— A város eljön a pusztára vagy a pusztá elvándorol a városba, hogy egy fészkünk legyen.

— De nézd, már én öregszem, a halántékomon csillog a dér.

— Az izmod acélos, a szíved vaj, az eszed értelme csillogó.

— Kopogós csizmám nem illik finom topánkához.

— Papucsban járok, hogy a csattogásától ne hallják a te csizmád kopogását.

— Te nagyon szép vagy és elszeretnek tőlem.

— Még szebb leszek, hogy te jobban szeress és akkor a te szerelmed megőriz engem minden veszedelemtől.

— Pokol lenne a mi életünk, hiszen szegények vagyunk.

— Én mennyországgá teszem, hogy a gazdagok is irigyeljék.

- Más aranyat adna néked.
- Az sem csengene úgy, mint a te kalapácsod.
- Más selyemruhában jártna a templomba.
- Darócban megyek inkább veled a kár-

hozatba.

— Én attól a perctől szeretlek, amelyben először láttalak, de nem mondhattam.

— Én sem, mert nem kérdeztél.

Arra a szánkó-csilingelésre rebbentünk szét, amelyen a legények jöttek értünk, hogy Erdős Szabóékhoz vigyenek.

— Menjünk? — kérdeztem.

— Ahogyan te akarod.

— Helyes. Eztán úgy lesz minden, ahogyan én akarom. Öltözzél!

A karácsonyi hangulattól vidám legények összesúgtak, fölnevettek, amikor a szánkóba ültünk: egy subába ültünk bele, de ez az egy suba kettőnket takart be.

Nem tudom, megvan-e még az Erdős Szabóék öreg tanyája, csak azt tudom, hogy ezalatt a fészek alatt boldogabb pár nem vendégeskedett nálunk. A tanító becsípett és megmondta hangosan:

— Az árgyélusát ennek a kormos kovácsnak, ez kikalapálta a maga szerencsáját.

Úgy van: kikalapáltam. De hány évig vertem érte a vasat?

Nem is tudom, hogy az öregeknek ki súgta

be a tervünket, elég az hozzá, hogy tudták, mi-ben sántikálunk: mért hordom én az öregnek a szűzdohányt, a mamának a tojást, az iskolás csitrinek mért ígérek folyton fehérnyulat és a vörösfülű borbélyinasnak mért esküszöm meg minden alkalommal, hogy a legközelebbivel velem jön a tanyára kovácsinasnak.

Nem haragudtak érte. Legalább nem mutatták. Ha haragudtak is: mi közöm hozzájuk? Már azóta tudom, hogy Margitnak doktort, tanárt, föld-birtokost, kereskedőt szerettek volna, de hát Margitnak nem lehetett parancsolni. Nagylány volt. A kenyerét maga kereste és maga parancsolt a saját jövőjéről.

Bukott, elszegényedett családnak a gyermeke volt. Az ilyen családban a szülőknek nem szokott valami nagy tekintélyük lenni a gyermekek előtt. Az uraskodás alapját kirántják alóluk és proletárokká lesznek apástul-fiastul. Azzal is tisztában voltak, hogy nem esik ki a világ feneke, ha egyik végzett földesúr tanyai kovács fia elveszi a másik koldusbotra jutott falusi jegyző fővárosi varrókisasszony lányát.

Valahányszor Margitékhöz mentem, mindannyi-szor találkoztam náluk egy vörösnyakkendős szögező lakatossal, aki folyton a munkások szervezkedéséről beszélt. Úgy tett, mintha nem nekem, hanem Margitnak szólna ez a prédikáció, amiből természetesen én értsek.

Komolyan vettem is, meg nem is.

— Mit karattyolsz te nekem? — morfondíroztam magamban én, a tanyai kovács. — Te magasra akarsz mászni, oda, ahonnan én már lepottyantam, hát eredj! Majd ha te is lepottyantál, akkor beszélgethetünk. Addig pedig beszélj másnak. Szenvedtem, küzdöttem én eleget, amíg odáigvittem, hogy Margitot eljegyezhettem.

Később már annyira megharagudtam a vörösnnyakkendősre, hogy rá sem hallgattam. Margitnak azt mondtam:

— Mit hápog nekünk ez az úr? Az öcséd barátja, hát szocialistáskodjék neki, de minket ne zavarjon.

Már-már ott voltam, hogy leviszem Margitot a tanyára, ha megesküszünk, mert valahol csak dolgozni és élni kell. Nem mondom, hogy ő sarkalt engem, hogy erőnek erejével Budapestre törekedjem, de mégis észrevettem, hogy jobban esnék neki a szülei és testvérei közelében való élés.

Akkoriban tört ki a sztrájk, utána a kizárás. Vagy tán nem is úgy volt, hanem a kizárás jött, ami felelet volt a vasmunkások követeléseire.

Valaki megmagyarázta nekem, hogy nem leszek a munkátestvérek árulója, ha ebben meg abban a gyárban elfogadom ezt meg azt a csoportvezetést, mert hiszen én nem vagyok szervezett munkás. Így fizetnek, úgy fizetnek; később még jobban fizetnek.

Ugy éreztem, hogy nem követek el bűnt és a testvérem, a sógorom hiába okoskodott: beszegődtem abba a gyárba csoportvezetőnek. Margit nem szólhatott bele.

Az élhetésemet, a kenyeremet nem biztosította más. A bognárék mellé másik kovács ígérkezett, aki tudta, hogy elmenőben vagyok és a nyakamra is költözött. Nekem kenyér kellett, nekem Margit kellett.

Nekem papolhattatok, tisztelt elvtársak. Ti mondhattátok, hogy az asztal fölött tartsam a fejemet: én annyira megbolondultam az életért, én annyira őrjögtem azért, hogy Margitot én tarthassam és ne az a szegény proletár apja, hogy elfogadtam az ajánlatot és beszegődtem.

De most már csak röviden.

Csoportvezető voltam, de csoportom nem került: magamnak kellett dolgoznom. Szépen, titokban, mert másképpen elagyabugyáltak volna. Igaz, hogy Margitot elvettem, az is igaz, hogy a bírásáért a poklok minden kinszenvedését elviseltem volna, de az is igaz, hogy az öcsém is, meg a sógorom is félvállról beszélgettek velem:

— A teremburáját az ilyen embernek, akinek elébbvaló a majd-megmondom-micsoda, mint a munkásbecsület.

Bevallom, hogy ez az árulás, ez a kapaszkodás csinálta azt meg, hogy valamikor csakugyan csoportvezető lettem, hogy a hajcsárjaim meg-

szerettek, hogy a munkáltató urak megismertek, kezét fogtak velem és ma itt, holnap ott adtak jövedelmező alkalmazást.

Azt sem tagadom, hogy a félretett pénzcskémből telket vásároltam Rákosberényben, ahol egy kis házat építettem a régi fák alá.

Paradicsom volt ez, gyerekek, paradicsom!

Margit lakott benne és a gyermekem. Vastag-derekú, erős-lombozatú vadgesztenyék alatt töltöttük a boldog vasárnapokat. Az öcsém, aki Budapesten dolgozott és rákosberényi asszonykát vett feleségül s már két aprósága is volt, meg a sógorom is, minden vasárnap együtt ültünk a vadgesztenyefa alatt és nevetgáltunk, koccintgattunk, huncutkodtunk. A gyerekek körülöttünk hempergődztek a homokban, az asszonyok együtt trécseltek és ha meguntuk a vídamságot, a vörösnyakkendő elvtárssal tengelyvéget akasztottam: veszekedtünk.

Neki igaza volt, de azért mégis jobban esett egy kis veszekedés, mert a folytonos csöndeséget, a boldogságot is megunja az ember a zöldlombos gesztenyék alatt...

Vasárnap délután volt, — várjatok csak, hogy ez a dicsekedés, mint éppen az imént mondtam, egy kicsit a torkomra forrjon, — amikor azt újságolta valaki, hogy Szarajevóban megölték a trónörökösöt meg a feleségét. Még arra emlékezem, hogy az öcsém az ujján számolta:

— Egy meg egy az kettő! Mohácsnál több is veszett.

A vörösnnyakkendősem azt mondta rá:

— Vigyázzatok! Az egy meg egyből két millió is lehet.

Nem értettük. Sajnáltuk az apát, az anyát, az árváit, de már nem segíthettünk a bajukon, hanem a vasárnapi hangulat belekérkedzett a vidám nóták birodalmába. Az öcsém táncolt a sógorral valami duhaj magyar táncot.

Szőke gyermekünk aranyfürtét simogattam. Margitot átöleltem és kimondhatatlan boldogsággal a tánc taktusát vertem szattyánbőrből csinált rámás csizmámmal . . .

Csak vörösnnyakkendő vendégem nem dalolt, nem táncolt. Mintha valami bántotta volna . . .

Ugyan mi? Ugyan mi?

II.

A kezünkre verik.

Könnyebb a lelkenek ebben az órában, ha újra leírom, hogy nagyon boldog voltam Margittal. Ennek a boldogságnak a koronája volt a gyermekünk, Ferike. Az anyósomat meg az apósomat még a béke aranysugaras napjaiban kikísértük Rákosra pihenni. Az iskolás csitri fölserdült, Halasra vitték menyecskének. A sógorom, az öcsém, akik egy gyárban voltak, — mert az öcsém a kedvemért paraszti munkásból átvedlett gyárimunkássá, — évek óta Rákosberényben laktak, mihelyt megnősültek. Két-két gyerek sírt már a fiatal asszonyok szoknyája körül.

Én szerettem a nehezen szerzett portát, amit a tanyán összekalapált pénzből vettem és imádtam azt a pici házat, amin volt adósság szépen, de hát majd ledolgozom azt is, csak egészség legyen, úgy gondoltam.

Boldogok, megelégedettek voltunk valamennyien.

Megérdemlettük ezt a boldogságot, hiszen

megdolgoztunk érte. Kérges tenyerű munkások voltunk, akik eleget tettünk az állami és társadalmi kötelezettségünknek. Senkit nem csaptunk be, senkinek a kenyerét el nem vettük. Jogunk volt a boldogsághoz, mert megfizettük az árát hajnali keléssel, esteli fekvéssel, egész napon át tartó munkával.

A vasárnapok voltak csak teljesen a mieink. A gyerekekkel kísértáltunk az erdőbe, amíg az asszonyok főztek.

Nem tagadom, hogy én még a templomba is elmentem. Ugy éreztem, hogy ezért a zavar-talan boldogságért tartozom valakinek.

Kértem, nagyon sokat kértem azt a valakit, hogy vigyázzon a nyugalmamra, vigyázzon Margitára, a Ferikére. Ugy éreztem, hogy a mi boldogságunk fészket megbonthatja majd a vihar és imádkoztam, hogy ez a valaki legyen a vilálmhárító, aki megoltalmaz bennünket minden veszedelemtől most és mindörökké, ámen!

Főnt az egekben kerestem azt az erőt, ami az embereket elítéli jó és rossz sorsra. Azt hittem, hogy az úristen korlátlan hatalma mér-csikéli ki a boldogságunk földön élvezendő porcióját.

— Nesze, Péter, neked ennyit adok; nesze, Pál, te már csak ennyit kapsz.

Valami ösztön, az édesanyám buzgó hitéből a lelkemben maradt részecske, vagy mi, azt

diktálta nekem, hogy ezen a földön csak úgy lehetek boldog és hosszú életű, ha hiszek az istenben, mindenható Atyában és ha hiszem, hogy ezeknek a földön lakozó embereknek a sorsát nem intézi más, mint az égi hatalom, amelynek szent olajával fölkenetik az uralkodók homloka, hogy a mögötte rejtőző agyban csak bölcsesség és jószág teremjen, hogy a népek állapotára ebből a fejből békesség és boldogság sugározzék.

Az iskolák, a könyvek, a hagyományok ilyesmiknek a csiráit oltották belém.

Én bizony elhittem még azt is, hogy a legelső magyar ember a király. Az én lelkemben még az olvasókönyvekből tanult versek frázisai dübörögtek és szajkómódra tudtam azokat a törtétiákat, amik olyan hősökrol szóltak, akik a királyért haltak meg. Csak olyan királyról nem tanultam, aki a népért halt meg.

De hát tudtam én gondolkozni? Ki tanított engem gondolkozásra?

Én csak érezni és szeretni tudtam.

Nem voltam képmutató. Akit szerettem, csakugyan szerettem. Nem látott engem senki imádkozni, amikor én imádkoztam. De imádkoztam, nagyon buzgón és erősen hittem, hogy az az imádság mégis csak eljut oda, ahová én küldöm. Az én édesanyám is sokat imádkozott hát, mert nem volt foganatja?

Talán a megmaradt fiaknak osztályrészül adja az úristen azt a boldogságot, amit az édesanyám kiimádkozott.

És akit gyűlöltem, attól félttem is.

Vörösnyakkendő barátomra, a lángoló szavú, kemény beszédű szocialistára haragudtam, gyűlöltem őt és félttem is tőle.

Amikor csöndes nyugalomunk, zavartalan boldogságunk óráiban öklével döngette az asztalt, amikor arra fogadkozott, hogy ezt a mai társadalmat föl kell borítani, amikor új társadalmi berendezkedésről szónokolt, mindig valami félelem, irtózat fogott el:

— Mit akartok? Ne bántsatok engem! Én boldog vagyok, én megelégedett vagyok.

Féltő szeretettel húztam magamhoz a gyermekemet és aggodalmas pillantásokat vetettem Margitra.

Már reszkettem, amikor sztrájkokról beszéltek.

— Miért ez a tülekedés, ez a harc, ez az erőpróba, ez az örök viaskodás?

Borzadtam a kizárástól, a kenyeretlenségtől, az újabb harcoktól. A családomat, a kunyhómat féltettem. Az egész életet szerettem volna leélni ebben a csöndben, amit szentségesnek hittem és ebben a boldogságban, amit örökkévalónak gondoltam.

Rettentően felizgatott a szarajevói tragédia is.

Mért volt ez? Gazemberek csinálták. Hát szabad apát, anyát gyilkolni?

Bosszúra gondoltam. Akasztófát, golyót emlegettem. Nem láttam, nem éreztem én az okot, hanem csak az okozatot, ami fölizgatott.

— Rendet kell csinálni abban a balkáni tűzfészekben.

— De nem golyóval és kötéllel, — szónokolt a szocialista, — hanem megértéssel, az okok megszüntetésével.

— Mindenáron rendet, mert ez már mégis csak több a soknál. Az uralkodó családok élete sincs biztonságban.

— Hát az úgynevezett alattvalók élete biztonságban van az uralkodóktól? — harsogott a szocialista.

Nem tudtuk egymást megérteni.

A lelkemet szerettem volna mindenkinek a lelke helyére ültetni, hogy a megértést, a békeességet, a nyugalmat palántálja be az emberekbe.

Nem tettem. Mi voltam? Fölkapott szemecskéje annak a nagy viharfelhőnek, amely lassan-lassan föltolult az egünkre.

Amikor a hadüzenet megtörtént, valami járványos láz fogott el:

— Helyes! Le kell mosni a gyalázatot. Megérdemlik a sorsukat. Éljen a háború!

Nem láttam tovább az orromnál. Itélőképességem elveszett.

Másnap beállított hozzám az öcsém is, meg a sógorom is.

— No, testvér, még egyet koccintsunk, mert nekünk be kell rukkolni.

Meghökkenem. Mi az ördög? Hát mi közötök nektek a háborúhoz? Van rendes katona-ság a kaszárnyákban elég, hát minek több?

— Nem úgy verik a cigányt. A mi ezredünket mozgósították, nekünk rukkolni kell.

Egyik katona-marsot füttyült, a másik vezényszavakat kiabált. Nekem akartak hazudni, hogy nekik jókedvük van.

Negyvenkét éves koráig mindenki? A nők emberek? A deresedő fejű családapák? Hm... ez nem jól van. Ha most katona volnék, nekem is mennem kéne, hiszen még negyven sem vagyok. Itt kéne hagynom Margitot, Ferikét, a házat.

Jaj, ez nem jól van. Ezt már rosszul csinálják.

A két katonával nem lehetett bírni, olyan bolondos kedvük volt. A rivó asszonyokat ölelgették, csókolgatták, a gyermekeiket levegőbe dobálták, egyik katonanóta a másikat követte, egyik kancsó a másik után ürült ki.

Mintha érezték volna, hogy no, ez az utolsó vasárnap, ez az utolsó nóta, az utolsó tánc.

A faluban pergett a dob. Az emberek jöttek-mentek, szaladgáltak. A szocialista dühöngött:

— Gazemberek, hát világháborút csinálnak. A militarizmus és a kapitalizmus nem fér a bőrében, vágóhídra viszi Európát, Ázsiát, Ame-

rikát és minden népet, ahová a hatalma elér.
Lebolondoztuk.

— Rémeket látsz. Hiszen ez csak egy kis katonai tüntetés Szerbia ellen. Egy kis expedíció. Ezek a gyerekek egy-kettőre rendet csinálnak, aztán visszajönnek.

— Szüretre itthon leszünk, testvér, — erősítette az öcsém.

— Én a karcostól még az idén itthon akarok táncolni, — fogadkozott a sógor.

— Azt hiszitek? — kérdezte fejcsóválva a szocialista.

— Azt! Én is azt mondom! — ordítottam rá.

A szocialista fölkelt, kezét fogott velünk.

— Én nem hiszem, hogy veletek többet ebben az életben veszekedhessem. Nekem csak édesanyám van. Megyek, elköszönök tőle, mert nekem is be kell rukkolnom. Jó mulatást, gyerekek!

Elment. Hány éve is már ennek?

Igazán nem veszekedtünk többet. Nem olyan messze van az a Cigány-sziget, de még onnan sem tud idejönni, hogy egy kicsit igazat adnánk neki, hogy még egyszer koccinthatnánk vele és egy kis bűnbánó gyónással könnyíthetnénk a lelkünkön:

— Pajtás, elvtárs, minden szavad véres igazság volt. Bocsáss meg nekünk, mert mi nem tudtuk, hogy mit cselekszünk...

— — — — —

Nem tudtam aludni akkor éjszaka. Azokra gondoltam, akik hajnalban hátukra veszik a batyut és elindulnak arra a nagy útra, azokra, akik ma éjszaka utoljára ölelik meg az aszszonyt, akik hajnalban utoljára csókolják meg a feleségüket.

Valami bűnös gondolat férközött a lelkemhez:

— Milyen jó, hogy én nem vagyok katona. Lám, nem hiába imádkoztam. Az én édesanyám sem...

Csak aztán jutott eszembe az öcsém, amikor a sóhajtozó Margit öleléséből kibontakoztam:

— Jaj, ennek a gyerekek is menni kell. Hát így imádkoztam én meg az édesanyám?

Kikísértem a gyerekeket a vonathoz és bejöttem velük a fővárosba.

Emlékeztek a háborús lázban fetrengő Budapestre? A kaszárnyák, a terek idegesen mozgó, kipkedő-kapkodó embertömegeire? A katonabanda mellett masírozó, fölpántlikázott ezredekre? (Jaj, hiszen a bikákat is fölpántlikázva, hejehujázva viszik a vágóhídra...) Emlékeztek a lebujok, kocsmák, elegáns vendéglők, cifra kávéházak vérszomjára? A mámorra, az eszeveszett dőzsölésre, a templomok tajtékzó prédikációira, a bordélyok szerelmet pocsékoló orgiáira?

Emlékeztek a grófnők, bárónék és bankárnék tüzes versenyére a prostituáltakkal a katonaszerelmek és csukaszürke kalandok terén?

Emlékeztek a milliárdokat érő fölszerelésre, muníciókra, amik a kaszárnyákból és katonai raktárakból kibujtak és pazarló gazdagsággal, göggel elmasíroztak, eldöcögtek a szemetek előtt, hogy rárohanjanak egy kis országra és fölfalják emberestől, asszonyostól, gyermekestől, hogy két életért millió életet pocskoljanak?

Emlékeztek azokra az arcokra, amik vörös tűzben égtek e szóra, hogy háború és amiknek ez a szó nem halált, irtózatot, nem vért és gyászt jelentett, hanem meggazdagodást, ragyogó gyémántokat, rendíthetlen nyugalmat?

Emlékeztek a drága lovakon pompázó, autókön nyargalászó, vörösstráfos generálisokra, akiknek mellük csilingelt a kitüntetésektől és akik úgy tekintettek jobbra-balra, mintha már a mozgósítás első napján leverték volna a fél világot?

Emlékeztek arra a rettenetes elbizakodottságra, ami a leghitványabb keblet is megdagasztotta azzal az érzéssel, hogy nagyon hatalmasok, nagyon gazdagok leszünk?

Jut eszetekbe, hogy a nemzeti színű zászlókat a háborút éltető rivalgások felhőket kavará szele lobogtatta és a legkisebb lebujok versenyt bőgték a legfényesebb éttermekkel a tömeggyilkolás dicsőségére?

Jut eszetekbe, hogy a fölvirágozott menetszadzadok úgy masíroztak, mintha lakodalomba vagy

disznótorba mennének: rikoltó jókedvvel vagy a lelketlen gép öntudatlanságával, parancsszóra?

Láttatok-e, hogy az emberek egymás hátán, a jelentkező irodák ablakain, a rendőrlovak hasa alatt bujtak be, hogy minél hamarabb túlessenek a bajon, hogy új borra vagy levélhullásra itthon lehessenek?

A forró nyári levegőben a háború örülete kavargott és megmételyezte a lelkeket.

Még a jelentkezők egymást taposó tömegét el sem nyelték a kaszárnyakapuk, a vonaton már láthattál kisírt szemű asszonyokat, akik pityeregve újságolták:

— Az én uramat már hazahozták. Átlőtték a tüdejét. Éjszaka hozták őket hajón, hogy ne lássa a nép. Itt meg itt fekszenek már vagy százan. Jajgatnak, ordítanak. Úristen, mi lehet ott, ahová ezeket viszik.

A borzongás végigfutott a lelkeken, de a fogak összevacogását nem hallhattad, mert elnyomta a trombitaharsogás, a nóta, a dobpergés.

Emlékeztek-e arra, amikor megjelent az utcákon az első sebesült tiszt, aki éjszakánként a kávéházakban, az orfeumokban mutogatta a föl-kötött kart, a sánta lábat és fenékgig itta a népszerűség poharát?

A nők udvaroltak neki és szerelmükkel üldözték.

Öreg asszonyok és serdületlen unokák versenyt bomoltak a béna vagy bicegő hőséért, akinek sikerült a tűzvonalból a főváros aszfaltjára jutni, aki a kiállott szenvedések, rettenetek nyomát letörülte az arcáról, a sebét kimosatta, bekötöztette és az első háborús divatcikkek közé tartozott.

Jut-e még eszetekbe, hogy az első kórházi vonatot a mentésben versenyező mágnásasszonyok és egyéb cifra dámák úgy fogadták, mint a falura érkező bérnáló püspököt szokták: zene-szóval, fehér ruhában, virágcsokrokkal, frissítőkkel és olyan parádéval, mintha ebben az életben nem lett volna szerencsájük soha, de soha több kórházi vonathoz?

De csúnya divat is volt a háborúnak ez a tartozéka!

Emlékezzetek csak vissza és ti, akik akkor harsányan éljeneztetek, most undorodni fogtok. Némán, de őszintén.

Mi pedig megriadtan összebujtunk a falusi portán, ahova a síneken tekergő, zászlós vonatok kurjongatása be-behallatszott. Asszonyok, gyerekek meglapultak, mintha fejük fölött keringett volna a halálmadár, mintha valami rettenetes csapástól tartanának, aminek az eltávolodását hiában könyörögnék emberektől, istenektől.

A kuvik bekiabált az ablakon. Elzavarhatod,

ledurranthatód azt a végzetet, amit a kuvik bejelentett, föl nem tartóztathatód feléd rohanó útjában.

— Kuvik! Kuvik! Hu-hú! Hu-hú!

Az ölembe kaptam Ferikét és úgy csókolgattam.

— Kuvik! Hu-hú!

Átöleltem Margitot, erősen szorítottam.

Hátha a csóknak, az ölelésnek a varázsa megmenti őket attól, hogy engem elveszítsenek?

Jaj, de ki csókolja, ki öleli azokat, akiknek védelmezőjük oda van?

Öcsém, sógorom, merre jártok?

A levél még zöldel, de a szőlő érik, erősen érik.

Itt van az újbor, a szüret, a szomorú szüret, amelyen senkinek sincs kedve dalolni, táncolni.

Keserű íze van a legédesebb mustnak is. Magam ülök az asztalnál és méreg van a poharamban: nem merek hozzányúlni.

Kiforrt a must, a karcos nótára biztat, de a kedv az első szárnypróbálgatásnál a búbanat tengerébe pottyán.

Ugyan ti mit csináltok?

Azt mondták, hogy levélhullásra itthon lesztek.

Hiszen már sárgul a vadgesztenye lombja, hát nem látjátok?

Hazudtak nekünk. Hogy jöhetnétek, hiszen nem a Balkánon pislog a tűz, hanem lángot vetett egész Európa.

Hát ki intézi az emberi sorsokat? Űristen, ki ragadta ki kezedből a hatalmat és mért engedted meg, hogy papjaid a háború véres lobogóját szentelgessék és tömeggyilkolásra hajszolják azt a tengernyi népet, amelyet Jézus Krisztusodnak eme szent igéin neveltek:

— Szeressed felebarátodat, mint tenmagadat.

Nem tudtam már oly buzgón imádkozni: megrendült a hitem.

Százaknak, ezreknek a pusztulását, a nyomorék voltát olvastam, hallottam, láttam és eszembe jutott, hogy nini, hiszen ezekért is imádkozhattak, hát ennyit ért az az imádság?

Olykor-olykor sóhajtásos, álmatlan éjszakán megkérdeztem Margittól:

— Imádkoztál-e az elmentekért?

Valami megnyugtatót találtam a feleletében, amikor azt mondta:

— Kétszer is.

— Hát a Ferike?

— Az is.

Ki tudja, kinek az imádságát hallgatja meg az ég, kiét nem?

Már a dér is lehullott éjszakánként. Hej, rossz lehet azoknak, akik szabad ég alatt tanyáznak. De mért tanyáznak?

Olykor-olykor egy-egy ilyen kérdés lázadó indulatokat ébresztett bennem. Szerettem volna szemtől-szembe állani azokkal, akik elparan-

esolták az embereket a tűzhelyük, az asszonyuk, a gyermekeik mellől és arra kényszerítették, hogy idegen határokon kóboroljanak, rablóbandáskodjanak, nyomorékká váljanak vagy elpusztuljanak, mint a dögvészes barmok, halomszámra. Szerettem volna megkérdezni azoktól, akik urai a háborúnak és békének, hogy miképpen akarjátok kárpótolni, megfizetni az elvesztett testi épséget, az idegen határok földjében elásott életet, az özvegyek gyászát, az árvák könnyeit, a szülők fájdalmát?

Kitől kérdezhettem volna én, a nyomorult, a tehetetlen senki? Kitől?

Azok sem kérdezték, akik kérdezhették volna.

A sajtó száját befogták és harctéri jelentésekben minden nagyobb tömeggyilkosság, életpusztítás után győzelmet hazudtak a publikumnak.

Ébredő kétségünknek, lázadozó kétségbeesésünknek ez volt a mákonya...

Zuhogott az eső.

Nem tudtam aludni egész éjjel. Valami kicsit szenderegtem, de mindjárt apámékkal álmodtam. Az öcsémet is láttam, édesanyám mellett ült és az ábécéből sillabizálta:

Ku-ku-ri-kú, jó reggelt!

Szól a kakas, ha felkelt...

Aztán nem tudtam elaludni és úgy hallottam,

hogy valaki zörgeti a kaput. Sötét, esúnya éjszaka volt, sáros, vizes. Kimentem.

— Ki vagy?

Nem tudtam megismerni a hangját annak, aki visszaszölt:

— Én vagyok.

Odamentem a kapuhoz.

— Eressz be, testvér, én vagyok. Hát meg se ismertek már?

Azt sem tudtam, hogy nyissam ki a kaput. Lehet, hogy nem is nyitottam, kiszakítottam. Mesterségembe vág a megcsinálása. Az a fő, hogy itthon vagy, testvér.

Bevezettem a szobánkba. A világosságnál sem ismertem volna rá.

Felényi lett, szakálla nőtt, piszkos volt, sáros volt; szóval nem az volt, akit elvittek, nem az volt. Még a hangja sem az volt.

— Honnan jöttél?

— Ahonnan elkergettek: Oroszország felől, Galiciából.

— Elfáradhattál.

— Meghiszem, mert szaladtunk, mint a nyulak. A tisztek még a zsebkendőjüket is elhajigálták, hogy jobban szaladhassanak.

— Meglőttek?

— Golyó nélkül is tönkremehet az ember. Ronos vagyok. Vidéki kórházba küldtek, de legalább meglátogatlak titeket is, aztán tovább megyek.

Kínáltuk hússal, borral, nem ízlett neki.

— Elszoktunk a kosztolástól. Galiciában káposztát meg répát rágtunk, amit a földeken találtunk.

— Hát nem volt konyhátok?

— Volt, de nem tudjuk, hol maradt. Lehet, hogy a mi trénünket Szerbiába küldték.

— Hát a hadvezetőségtek vagy mitek?

— Az jó előre szaladt, hogy mire mi is hazaérünk, készen legyen az új haditerv.

Csak most láttam, éreztem a háború borzalmát: ezt az embert egy darab időre tönkretették. Én fölneveltem, derék ember nőtt belőle, dolgozott, élt a munkájának, a családjának és most?

Alig volt jártányi ereje, amikor a familiájához hazavezettem.

— Hát ne menj vissza, maradj itthon.

— Nem lehet. Megkeresnek, elvisznek. Nekem már addig kell járnom a csatatereket, amíg egy darabban mozogni tudok.

Nem szörnyűség ez?

Ki az, aki erre sem üti föl a fejét?

Hát lehet hatalom, amely a milliókat alkotó egyesek életével így rendelkezik?

Mi az a cél, az az érdek, amely engem arra készítet, hogy boldogságomat, nyugalمامat, az életemet szabad rendelkezésére adjam simanyelvű diplomatáknak, vörösbélésű generálisoknak és semmihez sem értő legfőbb haduraknak?

Hát olyan engedelmes csorda még ez az emberiség, hogy egy-két bojtár oda hajtja, ahova akarja?

Mért küldenek ránk idegen fegyvereseket és miért uszítanak bennünket idegen határookra?

Ez nem lehet az emberiség érdeke, hiszen ebben az emberiség pusztul, hiszen ez letarolja a legértékesebb generációk virágát, hiszen ez fölfal civilizációt, kultúrát.

A haza érdeke?

Ki az a gazember, aki úgy keverte a paklikat, hogy a haza érdeke egy legyen a legértékesebb elemeinek a pusztulásával, a legdrágább kincseinek a prédálásával.

A föld a haza?

Nem a nép a haza?

Ez a föld ezredévek előtt a más hazája volt, ezredévek után a más hazája lehet és így csak addig az én hazám, ameddig az én népem lakja. Ahol az én népem van, ott van az én hazám. Aki az én népem pusztítja, az az én hazámnak a gyilkosa.

Mért pusztítjátok hát az én népemet, az én hazámat? A haza érdekében, a haza nevében?

Gazemberek vagytok, mert hazudtok!

Nem panaszkodásból mondom, csak azért mondom, hogy megértsük egymást.

Margitnak napról-napra több pénz kellett.

— Mi az? Meg akarsz tollasodni te is a háborúban?

Nem nevetett: elkomorodott.

Később azt is észrevettem, hogy a kosztunk vékonyodik, soványodik.

— Margit, mért akarsz te engem szegény öcsém galíciai kosztjára fogni?

Nem kaptam olyan feleletet, ami kielégített volna.

Azt is észrevettem, hogy Ferike szegényesebben, foltosabban öltözködik.

— Nini, ez a gyerek lassanként hadiárva lesz.

Most már meggyónt és én teljes föloldozást adtam neki.

Az öcsém családját, a sógorom familiáját kell istápolni. Megmagyarázta nekem, hogy mi az a hadisegély.

Az ám! Voltam szegény, tudtam, hogy mi a kenyeretlenség, a szűkölködés, és megértettem.

Hát nem gazemberségig edzett lelkiismeretlenség kellett ahhoz, hogy egy koldus ország kenyérkeresőit milliószámra a háborúba vigyék akkor, amikor az itthonmaradtak szájába nem tudtak kenyeret adni? Az én keserves garasaimat kellett odaadni, hogy a hadrakelt apák családja éhen ne vesszen a hadisegély mellett, mert az állam csak filléreket tudott adni az itthonmaradt kenyeretlenségnek és az én keserves garasaimból nagyhatalmat játszottak a monarchia-kormányzó urak.

Nem segíthettem ezen az állapoton, hiszen mi, apró jajgatók, kik voltunk? Semmik, akiket meg se hallgattak, akikre rátapostak, akiken végiggázoltak, hogy a céljaik felé törekedjenek.

Az asszonyok soványodtak, a gyerekek sápadtabbak, rongyosabbak lettek és a trombita recsegett, a dob pergett, a vezényszóra kurjongató menetszázadok lobogós vonatokon kanyarogtak el az alattunk elhúzódnó sínpárokon, hol északnak, hol délnek és a sínpárokon a néma kórház vonatok össze-összetalálkoztak az ellenkező irányba haladó nótás, rikoltozó, zászlós vonatokkal.

Ilyenkor egy pillanatra csönd lett... A duhaj kedvű vonatok megéreztek a néma vonatok vérszagát, halálszagát és elhallgattak...

— — — — —

A sógort egy darabig nem fogta a golyó. A déli harctérről egyszerre az északira lökték és valahogyan fölvergődött a Kárpátokig.

Tovább nem jutott.

Aztán még annyi ideje sem volt, hogy tőlünk elbúcsúzhassék, pedig a vonata ott kanyargott el alattunk. Bizonyosan integetett hozzánk, kendőt lobogtatott, kiabált:

— Viszontlátásra!

Nem hallotta senki.

A Kárpátokban cudar világ lehetett. Nagy havakat gázolt. Úgy gondolta, hogy majd csak

átgázolja magát ezeken a havakon, tavaszba ér, hazatér és jó lesz minden. Legalább a rózsaszínű tábori póstája erről beszélt. Még az is, amit legutoljára Margitnak írt, de amit már nem fejezhetett be, csak beledugott a jegyzőkönyvébe.

Kedves hugom,

még egy kicsit nehéz a havat törni, a hegyeket mászni, a szakadékokat bujni, de nincs olyan hosszú, aminek vége ne legyen. Ennek is vége lesz. A hó alatt már ibolyák nyílnak az erdőkben. Március van. Mire kizöldülnek a fák...

Kizöldültek a fák, igaza volt a sógornak, csakugyan kizöldültek. Csakhogy nem neki.

Azt írta az a bajtársa, aki az írásait elküldte nekem, hogy hirtelen támadást kaptak a galíciai határszél körül. Az oroszok a hegytetőről tűz alá fogták a völgyben húzódó magyar csapatokat. Fedezéket kellett keresni. A muszkagolyók hamarabb megtalálták a sógort, mint a sógor a fedezéket. Lerogyott, mert comblövés érhetne. Szemben feküdt az ellenséggel. Kiabáltak rá a legények:

— Káplár úr, bujjék a fedezékbe!

Fölült, föl akart támaszkodni. Egy golyó homlokon érte. Arcra bukott. Ez éppen elég lett volna neki, de a sors ezt még keveselte.

A bőrdíjába golyó talált és fölrobbantotta a hadizsákmánynak eltett szerb dum-dumlövedékeket. Szétroncsolódott a háta, mellkasa.

A szakaszvezetője odacsúszott hozzá, az órája és a pénze után kotorászott. A hullafosztogatás nem volt már ekkor ismeretlen hadierény. Nem sokat nyert vele, mert az orosz golyóbis fejen találta és holtan fordult a káplárra.

Amikor a tűz csillapodott, a jegyzőkönyvét kivették a zubbonyából és a benne talált cím után elküldték nekem.

No, sógor, neked már nem virágzanak fák...

Azt mondják, hogy akkor este nagy hó esett, de nagyon nagy.

A völgyet, a szakadékokat annyira belepte, hogy csak a jajgató sebesülteket tudták összeszedni. Aki nem tudott jajgatni, aki nem árulta el, hogy hol van, az szépen ott maradt a hó alatt, ott is van, akár zöldel a levél, akár sárgul a levél.

Ha ugyan meg nem ették a farkasok...

Margit eltette a bátyja utolsó sorait, a jegyzőkönyvét. Úgy eltette, hogy a sógorasszonya, meg a sógor gyermekei még ma sem tudják, hogy ők özvegyek és árvák. A nekik szóló hivatalos híradás is nagyon figyelmes lehet, mert meg nem mondaná a félvilágért, hogy mi történt szegény sógorral. Mindössze azt erősítgeti, hogy eltűnt.

Szent igaza van. Alaposan eltűnt. Még csak egy darab csontocskát sem tudunk belőle előkaparni. Szép álmokat, sógor!

Az öcsémnek elárultuk: legalább egy siratójával több legyen. A családja nem siratja, mert jobban esik neki a várás, mint az elsiratás.

Csak annak nem örültem, hogy az öcsém hamarosan kezdett lábraállni. Igenis. A háború tud olyan örültséget is teremteni, amikor az ember az egészségére haragszik az élete megmaradása érdekében. Élni akar, ha betegen, ha nyomorékon is, de élni.

Egyszer aztán a magam egészsége is gondot okozott: sorozni kezdték az alkalmatlanokat.

Katona lettem. Tudtam előre, hogy rám kerül a sor, mert a mesterség, a tanyai élet megédzett. Az az egy ujj, hát mi az? A katonarvos nevetett, amikor mutattam neki a jobb-kézfejem nyomorékságát.

— Csak egy hiányzik? Nem baj. Ha kettő hiányoznék, az sem volna olyan nagy baj. Arra vigyázzon majd, ha kimegy a harctérre, hogy mind a kilencet hazahozza.

Nem haragudtam a vicceléséért. Nyugodt voltam, mert tudtam, hogy a gyár fölment. Hadiszállítása volt, hát kellett nekik. Nagyon sokat keresett és katonák vigyáztak a gyár rendes munkájára, vagyis arra, hogy a hadsereg-szállító úr még többet kereshessen.

A fronttal, a hősi halállal ijesztgettek mindenkit, aki félrenézett, aki hangosan beszélt. Egymásután vonultatták be azokat, akiknek a képük nem tetszett. Embereket küldtek a vágóhídra, ha föl-fölébredt egyikben-másikban az emberméltóság és fölajdult valamiért.

Csak most láttam, hogy milyen undorító hatalma van a kapitalizmussal szövetséget kötő militarizmusnak, csak most, amikor a nyakam körül éreztem a kötelet.

Margit naponként reszketett értem.

— Vigyázz magadra! A gyermekedet is nézzed!

Néztem is. Ha ők nem lettek volna körülöttem, hát megijedtem volna millió és millió testvérem sorsától? Egy percre sem. Szívesen mentem volna az öcsémhez a poklok tüzébe, az ördögök mézsárszékére. Az én életem sem drágább, mint a másoké.

De mi lesz velük?

A drágaság nőtt. A terheim szaporodtak. Uzsorások bujtak ki a föld alól és csipdesni, tépni, elevenen falni kezdtek bennünket.

Egyszer a parancsnok lecsukatott. Mért? Mert neki úgy tetszett és joga volt arra, hogy úgy cselekedjék, ahogyan neki tetszik.

Az elkeseredést, a dacot növelte bennem. Nem tehetek róla, ember voltam én is. Az elnyomás, a rabszolgaság nem tett meghunyászkodóbbá, engedelmesebbé. Dühösebb lettem. Az

tán meg érzékenyebb. Most már fájt a másokkal történő igazságtalanság is, fájt a hangos szó, gyűlöletes lett a parancs és rendkívül utálatos az a kapzsiság, amivel a gyáros a háborús jövedelmet összeharácsolta. Most már éreztem, hogy a homlokunkról lecsurgó verejték nem a mi asztalunkra perdül a megélhetés morzsájának, hanem a gyáros urak Wertheim-szekrényébe pereg, ahol csengő aranyrudakká tömörül.

Ezeknek az aranyrudaknak vagyunk mi a rabjai, vörösnyakkendő barátom, ott a Cigánysziget ezer és ezer proletáréletet betemető földjében.

Ezeknek, kedves sógorom, ott a kárpáti szakadékokban hullarabló bajtársaddal együtt a hó alatt vagy a farkasok gyomrában.

Az aranyrudak zsoldosa ez a vitézkedő kapitány úr is itt a gyár udvarán, ahol nem ugatnak az ágyúk, nem robbannak a gránátok és nem kattognak a gépfegyverek.

Most már hiszem és tudom, mert érzem.

Sztrájk tört ki a gyárunkban.

A kapitány úr csörgette a kardját és összefogdostatta a bizalmiférfiakat:

- Szereljék le a sztrájkot.
- Nem lehet. Adják meg a követeléseket.
- Valamennyiöket a frontra küldöm.
- Oda megyünk, ahova küldenek.

Egyelőre becsukták valamennyit, de a sztrájk nem szűnt meg. A gyár megállt.

Margitéknak nem mondtam semmit. Otthon maradtam egy nap. Tettetett jókedvvel játszgattam a fiammal és vigasztaltam a be-belátogató asszonyokat.

Az öcsém írt, hogy kijön a kórházból és megy a századjához. Ez azt tette, hogy a legközelebbi menetszázaddal megy vissza a frontra.

— Amíg egy darabban mozgok, addig mindig visznek, — mondta valamikor és úgy lett. Nincs itt sem irgalom, sem kegyelem.

Hát velünk mi lesz?

Szégyenszemre sem megyek be abba a gyárba. Csak én jelentkezzem? A többi nem félti az életét, én féltsem?

Lesz, ahogyan lesz.

Margit nem tudott semmiről. A legboldogabban feküdtem le. Átöleltem Margitot, hogy amíg alszom, el ne lopják tőlem, hogy a közelsége megóvjon minden veszedelemtől és álmodtam.

A tanyán voltunk az öcsémmel, a régi kovácsműhelyben. Kint szép, fehérhavas volt a tanyavidék és bent égett a tűz. Kalapáltunk, daloltunk. A bognárné teát főzött nekünk és mi dévajkodtunk vele. Az én pörölyöm úgy csattogott, hogy rezgett bele az ablak.

Erre ébredtem föl. Elröpült a tanya, a régi

nyugalom, a gondtalan boldogság. Hol az öcsém? Megvan-e még a bognárné?

Hanem az ablak csakugyan rezgett.

Valaki kocogtatta. A kapu csukva volt. Ki lehet ez? Sejtettem. Egy pár ruhadarabot magamra kaptam és kiléptem. Margit a kis Ferit átölelve édesen aludt.

Csakugyan a csendőrmester volt. Gyerünk be Pestre.

Hát gyerünk. Egy kicsit tessék várni, felöltözöm.

Margitot fölköltöttem.

— Izentek a gyárból, hogy menjek be tüstént, mert valami baj van. Ezek a szocialisták már megint csináltak valamit. Aludjatok szépen, nyugodtan. Majd holnap estére eljövök. Jojcaját.

Megcsókoltam őket kétszer is, háromszor is.

Aztán a csendőrmesterrel útrakeltem.

Milyen jó volt még néhány perccel előbb a tanyán, fehér hóban, fehér nyugalomban, az öcsémmel, pajkos kedvvel, csengő üllő mellett...

Menjünk, őrmester úr, kísérjen!

Kedves öcsém, sógorom, ráléptem a ti útatokra én is, hát csak ballagjunk.

Ki tudja, hová érünk?

— — — — —
Jobban tisztetem ezt a papírt, amire írok, jobban szeretem ezeket a sorokat, amiket rovok, szentebb előttem a cél, amiért kezembe vettem

a tollat, semhogy leíri azt az emberméltóság-
gyalázó kaszárnya-életet, amit hosszú heteken
át szenvedtem.

Azt az otromba sárga épületet még csak börtönnek sem gyalázhatod, mert a börtönlakókat nem szokták kínozni.

A kaszárnya — kaszárnya.

Szív nélkül, gondolkozó agy nélkül légy a lakója, ahogy nem éreznek és nem gondolkoznak azok, akik parancsolnak benne.

Itt a katonának parancsol mindenki, akinek egy picinyke rangja van és a legmagasabb rangú is reszket valakitől, aki nincs itt, de aki rangban fölötte áll. Itt szolgál mindenki és akinek egy csöpp hatalma van, az érezteti azokkal, akikkel lehet.

A legszentebb érzelmre itt rátaposnak, ráköpnek. A szívet csizmasarokkal rugdossák. A gondolkozó agyat puskatussal verik. Gépnek, lelketlen, szívtelen gépnek kell lenni, ami tör, zúz vagy a falnak megy és magát töri, zúzza össze, ha úgy szól a parancs.

Ezerszer átkozott az, aki ennek az épületnek a fundamentumát lerakta és ezerszer áldott legyen az, aki fölrobbantja, aztán a köveiből templomot emel az emberi szabadság és kultúra számára.

Építetek-e valaha ennek a tégláiból iskolát, amelyben a szolgáltatásnak gyűlöletét, a szabad-

ságnak szeretetét tanítjátok minden országban, minden kaszánya helyén?

Tudtok-e valaha olyan hatalmas seregeket verbuválni az emberjogoknak, a kultúrának a biztosítására, mint aminő erős seregeket indítottok most útnak az emberjogok és a kultúra legázolására?

Elég volt-e már a vér, a könny, a gyász, amely ennek az épületnek a fundamentuma körül leszivárgott és feketéllett, vagy több kell még, hogy csordultig legyen a pohár és ezt az épületet a fogaikkal szedjék szét azok, akik valaha egy jajt kiáltottak, egy könnyet szétmorzszoltak benne?

Végtelenül gyűlöltem a kaszányát.

Ugy-e, vörösnnyakkendős barátom, te is?

Ugy-e öcsém, sógorom, ti is?

Ti is, ti nyalka tanyai legények, de nem mondtátok nekünk, hanem visszanyeltétek a jajt, letörültétek a könnyet és visszajöttetek közénk mosolygó arccal, pajzán kedvvel, bánattemető nótaszóval.

Én nem hazudozom, én megmondom: az emberméltóság meggyalázásának, a zsolddal kibérelt lelkek szabad tivornyáinak, duhajkodásainak fertőző bordélya ez a hely.

Anya, hitves, menyasszony, szerető át ne lép a küszöbét, hiszen e falak között szabadon ringyó volt a te neved.

Gyermeki szeretet, maradj a falain kívül, mert odabent meggyaláznak, kinevetnek és kibuggyanó

könnyeidet a gúny durva rongyával törölgetik.

Gondolkodó emberi agy, hülyülj meg, ha bekerültél, mert az első szabad megnyilatkozásod megismertet a börtönnel.

Emberszeretet, kerülj innen más utakra, mert ezeken a falakon belül neked semmi helyed...

És itt éltem én, mert ide hurcoltak.

Elszakítottak a családomtól, a kenyérkeresetemtől, az éhenhalásnak, a széztüllésnek tették ki a családomat, mert azok, akiknek így tetszett, világháborút rendeztek az én bőrömrre.

Ugy csináltam, hogy Margit ne tudja meg, mikor indulunk. Nem tudtam volna tőle elválni anélkül, hogy a fölindulás kárt ne tett volna benne és bennem. Levelet írtam neki:

Margitom! Bocsássad meg ezt az első és utolsó hazugságomat. Nem a jövő héten megyünk el; elmegyünk még ma éjszaka. Hogy hová, nem is tudom. Talán arra, amerre szegény öcsémet a múlt héten elvitték. Ne buslakodjál, majd hazakerülünk, hiszen már egy éve elmúlt ennek a komédiának. Azok az urak is megunják, akik csinálják. Az is lehet, hogy mi is megunjuk, mert ilyen is előfordulhat ám. Ha pedig mi megunjuk, akkor az urak a fejük tetejére állhatnak, mert nélkülünk ugyan nem sokra mennek.

Ha segítséget látsz, semmit sem kímélj: a

há, a porta, minden a tiéd: add el és segítsd a hozzánk tartozókat. Ők már nem tudnak mit eladni és ha hazajövök, majd újra összeszedjük magunkat. Vagy visszamegyek a tanyára. Jó lesz ott is, csak még egyszer nyugodtan, békességben élhessünk.

Ha ott maradnék, akkor se essél kétségbe: élned kell a gyermekünkért. Neveld erős, gerinces embernek, olyannak, akivel az nem történhetik már meg, ami az apjával megtörtént. Légy erős te is, bízzál a jövődben, hiszen még fiatal vagy, szép vagy.

Imádkozzál, ha tudsz, én már nem tudok. Ez az örült áradat magával sodort, visz, amerre azok akarják, akik ezen a földön istenek. Ezekhez én hiába imádkoznék.

Én nem tudom, mit érzett, amikor ezeket a sorokat olvasta, csak azt tudom, hogy amikor én írtam, kibuggyant a könnyem.

A kantin asztalánál írtam vad lárma, éneklés, ordítozás között.

Egy vörös, szeplős káplár hátba is vágott. Már részeg volt:

— Hát kend tán az édesanyjának firkál, hogy annyira elszontyolodott? Ígyék!

És rekedt hangon ordította:

Kis pejlovam trappba lép,
Vissza-visszanéz ...

Meddig mentünk, hova értünk?

Mit tudtuk mi azt? Nem tudtunk mi semmit.

Csak éhséget, szomjuságot, meleget, hideget éreztünk, de egyebet semmit.

Megadtuk magunkat a sorsunknak. Elfásultunk. Ki káromkodott, ki imádkozott, ki sírt, ki röhögött. Ahogyan a természete vagy a hangulata diktálta.

Gyűlöletet nem éreztünk az ellenség iránt, hiszen nem is láttuk még.

Nem ölelgettük meg az országhatár kövét, hiszen azt sem tudtuk, hogy mikor hagytuk el.

Nem reszkettünk annak a földnek a megmentéséért, amelyen gyalogoltunk vagy feküdtünk, hiszen azt sem gyanítottuk, hogy kié tulajdonképpen.

Akik közvetlen közelünkben jók voltak hozzánk, azokat szerettük; akik komiszul bántak velünk, azokat gyűlöltük.

A közös sorsért, a közös fájdalmakért nem vonhattunk kérdőre senkit, hiszen egy csöppet sem gondolkoztunk. Ha feküdni kellett, lefeküdtünk, ha tovább kellett kutyaagolni, egy hang nélkül tovább kutyaagoltunk.

Önállóságuk hire-hamva sincs már ekkor. A nagy, véres színjátéknak névtelen statisztái voltunk, akik a rendezők parancsára odaálltunk, ahová állítottak.

Azt sem tudtuk, ki áll előttünk, ki jön utánunk és mikor kezdődik a mi szerepünk.

Volt köztünk minden rendű és rangú ember. Volt filozófus, volt bolond. A filozófus ivott, részegeskedett, dalolt, kacagott és a bolond szomorkodott. A filozófust az első csete-páténál agyonlőtték és a bolond még most is szomorkodik valahol.

Meneteltünk és meneteltünk.

A tisztek maguk sem tudták, hogy hová és miért? Egymást kérdezgették.

Nem tudta senki.

Megállottunk. Gyerünk vissza. Jobbra huzódva megint előre. Harmadnap vissza. Egy nap múlva bal irányban előre.

És amerre mentél, huzódtál, ahol feküdtél, ott mindenütt a háború rettenetessége: felpörzsölt falvak, kifosztott népek, lehempergődzött vackok.

A hadak istene itt már járt, itthagyta a keze nyomát, megtépázott, fölforgatott, a rendjéből kivetkőztetett mindent.

Por, sár, piszok, féreg hozzánk tapad. Az ön-bűz csavargatja az orrokat. Hol a tiszta ágy, a tiszta fehérnemű, a nyugodt fekvés, a kényelmes, rendes mosakodás. Az állatok tisztábbak, mert könnyebben tisztálkodhatnak, nem izzadnak úgy, mint az ember és így nem is férgesednek meg annyira.

Ezt csináltad velünk, te háború és akadtak

barmok, akik a te tisztító vérzivatarodról bőgtek jól szellőztetett, kényelmes bútorokkal berendezett, központi fűtéssel ellátott istállóikban a teli rács mellett...

Egyre ritkábban jöttek a tábori pósták.

Margit írt szorgalmasan. Minden szava sóhajtozás volt. Olykor egy kis szemrehányás is beleszővődött a soraiba vagy a sorok közé: magam vagyok az oka annak, hogy elvittek. A drágaság nő, a pénz fogy. A Ferike beteg.

Mit érez az ember, amikor ezeket a sorokat átfutja és nem szaladhat haza, mert rab, mert a következő percben sorakoztatják, beosztják, tovább zavarják, — csak az tudja, aki megpróbálta. A szíve visszafelé húzza, a parancs előre hajtja a nagy bizonytalanságba: a rabságba vagy a halálba. Nem mindenki kaphatja alkalmas pillanatban és szerencsés helyen a golyót, hogy hazai kórházat vagy otthont láthasson.

És azok az álmok, amik az agyoncsigázott test lelkébe belopódnak a kurta pihenések óráiban!... Azok az álmok!

Valamennyi mind az otthont hozza el: a lombot, a fákat, a tanyát, a bennelakókat. A gyereked az öledben játszik, a feleséged rád hajlik, eszeveszetten csókol, érzed a teste forróságát.

És a következő pillanatban trombita-harsogás, mérges, durva szavak. Gyerünk előre!

De mi baja lehet Ferikének? Erősfāju gyerek volt. Nem vigyáztak rá? Hát a többiekre ki vigyáz, a nagyokra, az asszonyokra, akiket már fojtogat a drágaság, emészt a szegénység?

Senki.

Micsoda pokoli gazemberség volt ez az egész komédia attól, aki ezt így csinálta, aki a vágó-hídra hajtott embercsorda vérét a maga hatalmának a hízlalására használja?

Legjobb volt annak, aki nem gondolkozott, hanem fásultan ment arra, amerre a sorsa ki-mérte az útját, aki azzal a tudattal gyalogolt, hogy a mai estével is kevesebb a nap és végtére is csak elérem a célt, amit el nem kerülhetek.

Ugyan én mért kerülném el?

Gyerünk!

A Margit leveléből tudtam meg, hogy az öcsém póstájának már ugyanaz a tábori száma, ami az enyém. Erre, itt lehet valahol.

Nagyon megörültem. Milyen jól esett az a tudat, hogy egy utat járunk, hogy közös a szenvedésünk, hogy a csodákat tevő véletlenség még kezünkre játssza a találkozást.

Milyen jó lenne egymás mellett gyalogolni, elbeszélgetni: mi volt, hogyan volt?

Az embernek még egy kis tréfára is jutna ideje, hiszen nem mindenkinek folyik itt az

orra vére. Van itt kedv, dévajkodás, csak hát nem egyformán.

Most ez kapott levelet, hogy meghalt a felesége, most azt értesítették, hogy az édesanyja halálos ágyon fekszik, most a harmadikat tudatták, hogy kevesebb van otthon egy gyerekkel és így tovább.

A tábori lapnak csak a formája meg legtöbbször a színe egyezik, de valamennyi mást mond.

Csak a szegény Ferikémről nem hozott jó újságot egyik sem. Margit már a legutolsó levelében nem is említette. Talán nem merte megírni, hogy súlyosodott a nyavalyája. Vagy csak muló baj volt és nem is tartja érdemesnek említeni? De hiszen ott van még a levele végén, hogy „a szegény Ferikével együtt sokszor csókol”.

Az ám, úgy van: a szegény Ferikével... Mért szegény? Annyira beteg? Vagy éppen most fekszik a ravatalon és az anyja még egyszer leírja ezt a hazugságot annak a kis halottnak a nevében, aki még ott van az édesanyja szobájában, az ágya mellett kinyitott bimbóajkakkal, amiket fagyosra csókolt a halál? Vagy azért szegény, mert nincs otthon az édesapja?

Ki tudná ezt megmondani innen, ahol ezret lehet kérdezni, amíg egy felelet érkezik?

Hónapok telnek, az ember lassankint vak lesz, siket lesz. Amíg otthon volt, bujta a lapokat,

hogy mi történik, hogyan történik, hol történik? Itt már nem törődik semmivel, csak a maga sorsán kívül a családja állapotával. Az egész érdeklődésének, gondolatvilágának központja lesz a familia. Ahogyan szeretne róluk megtudni mindent, úgy nem tud meg semmit.

Látja a maga körül hajszott emberek, állatok, értékek sokaságát, látja a pusztulásukat és nem érti meg, hogyan tudnak ekkora erővel így bánni? A legerősebb ökröt is elhajszolja a béresgyerek, de mi lenne, ha az ökör visszafordulna?

— — — — —

Agyúdörgést hallottunk.

No, már közeledünk.

Másnap beteg- és sebesültszállító kocsikkal találkoztunk. Honnan? Messze vagyunk még? Milyen ezredek vannak ott?

Nem érdekelt más, csak az öcsém.

Harmadnap már tartalékban voltunk. Okosabb így. Vagy jobbra vagy balra, ha már itt vagyunk. Pusztuljunk. Kinek a kedvéért, miért? Mért nem kérdeztük akkor valamennyien, amikor ide hoztak bennünket? Most már késő.

Megtudtam, hogy az öcsém ezrede fekszik előttünk a tűzvonalban.

Hányadik tűzkeresztségen megy már át a gyerek? Nem baj, csak átmenjen, csak még találkozzunk, csak mellette lehessek, védhessem a saját testemmel. Ketten könnyebben kibírjuk.

Hogy kettőnknek is elég egy golyó, ki gondol arra? Ki számít itt? Az ösztön diktál, semmi más.

Még az otthoniakra sem gondoltam. Nem értem rá. Minden gondolatomat lekötötte az a harc, amely összehozhat bennünket, hogy ott lehetek az oldalánál, amikor az életért viaskodunk. Mert azért ám, semmi másért. Aki mást mond, az hazudik.

Rettenetes, nagy véletlennek kell lennie, hogy ez bekövetkezzék, de megtörténhetik.

— — — — —

Megtörtént.

Most már tudom, hogy az öcsém zászlóaljának a parancsnoka akkor éjszaka berugott és a saját felelősségére támadást kezdett az oroszok ellen. Hajtotta a vére, az ambíció, tüzelte a szesz, az előléptetés. Neki az oroszoknak vad támadással!

Minket, a tartalékot, magukkal rántottak. Az oroszok vonala behajlott, beengedtek bennünket, hogy közéjük ékelődjünk és aztán két oldalról rettenetes géptüzelés alá vettek.

A lelket meghibbantó rettenetnek, az iszonyatnak az órái voltak ezek. Jobbról, balról, előlről tűz. A sötétben csúszó-mászó, eszeveszett emberek a saját csapataikra lövöldöztek. Ordítottak az örülettől, a golyótépte sebek kínjától. Volt olyan, aki abban a percben megőrült

és vad mohósággal tüzelt a bajtársaira, amíg agyon nem durrantották.

Hol vagy, öcsém?

Észrevettem, hogy az ő ezredjebeliakkal rohamozunk. Összekeveredtünk.

— Hányadik század ez? — ordítottam a mellettem lihegőre.

Nem felelhetett, mert abban a pillanatban torkon lőtték. Mintha csuklanék, mintha a torkán akadt volna valami. Ledobta magát a földre, a két tenyerére támaszkodott, a fejét a gyöpnek szegezte, a nyakát nyújtogatta és mintha okádni akart volna, ökreendezett.

Rohantam tovább.

Mondom, éreztem, hogy nekünk találkozunk kell, ha utoljára is, de találkozunk kell.

És találkoztunk is.

Valaki a lábam mellett jajgatott, majd könnyörgött.

— Lőjj agyon! Segíts, könyörülj, lőjj agyon. Ismerős volt a hang, még rekedtes üvöltése alakjában is.

Az öcsém volt. Hasba lőtték.

— Testvér, én vagyok.

Elhallgatott. Megismert. A következő pillanatban már megint fölordított.

— Nem bírom tovább! Lőjj agyon! Testvér, lőjj agyon!

Nem teketóriáztam. A puskámat eldobtam és

az öcsémet fölkaptam. Gyerünk hátra. Ha kétszer annyira nehéz lett volna, mint volt, ha a kintől még tízszerre jobban fickándozott volna is a karjaim között, akkor is hátra viszem, a fedezékbe, a sebesültszállítóba.

Golyófütyülés, pokoli dörrenések, rakétázások, ordítózások közt gázoltam át vonagló testen, holtakon.

Gátját nem ismerő elszántsággal, vad ösztöntől megtízszerezett erővel törtem magam visszafelé.

Meg kell mentenem! Meg kell mentenem! — ez a parancs hajszott. Az ordítását már nem is hallottam, a rugdalódzását nem is éreztem.

Azt éreztem, hogy mintha valaki hátulról fejbe vágott volna. Megszédültem. Megtántorodtam. Lebuktam. Még arra is emlékszem, hogy megfogtak és huzgáltak, vonszoltak, mint valami lelőtt vagy leütött véres kutyanak a hulláját.

— — — — —

Abban a galíciai kórházban tértem magamhoz.

-- Hol van az öcsém?

Senki sem tudta.

Azt mondták, hogy ne beszéljek, hanem csak aludjam tovább. Aludtam is, mert gondoskodtak róla, hogy ne sokat kérdezősködjem.

Amikor fölébredtem, megint az öcsémet kerestem.

Nagysokára tudtam meg, hogy abban a ve-

szett éjszakai támadásban fejlődést kaptam. Az oroszok visszanyomtak bennünket, a halottakat és sebesülteket ők szedték össze.

No, most keressem, hogy hol van az öcsém?

Abban a kórházban még egy századbelivel beszéltem, aki ismerte. Azt mondja, hogy ő látta, amikor az öcsém ordítva négykézláb mászott a mi állásunk felé. Többet ő sem tud.

Megint szédülni kezdett a fejem.

No, édesanyám, mi ugyan jól imádkoztunk...

III.

Börtönben vagyunk.

Hónapok teltek bele, amíg lábra álltam, amíg hazacipeltek az üdülőbe, amíg hazaengedtek egy kis pihenésre.

Azt minek meséljem el, hogy Ferike meghalt? Meg szegényke akkor, amikor az édesanyja a ravatala mellől az utolsó csókját küldte el. Nyugodjál békében, rabszolgák ivadéka!

Kimentem hozzá a temetőbe, meglátogattam. Megérdemelte ezt a látogatást a rabszolgák ivadéka, hiszen az én boldogságomnak mégis csak ő volt a koronája. Hogy ez a korona porba hullott? — igazán nem oka szegényke.

Aludjál, édes Ferikém, ahogy a bátyáid alusznak. Nem lehetett más sorsod, ha egyszer az apád az, ami: eleven játék. Szere, vak eszköze a hatalmasoknak, tagja az agy nélkül tenyészített rabszolgák osztályának.

Pihenj, édes magzatom; ha testi fájdalmak árán érdemelted is ki ezt a pihenést, de legalább lelki kínokat nem éreztél, nem volt részed

emberi mivoltod megalázásában. Nem kóstitad meg az, amitől apád megcsömörlött. Nem uszítottak testvéreidre, nem találkoztál leölt véreiddel, nem szagolgattad azok rohadását, akiket a háza és a király nevében hajtottak vágóhídra.

A te álmod szép, tiszta, ha van álom a síron túl. A mi álmunk véres, nyugtalan, kísértetekkel, lidércnyomásokkal teli álom lesz, ha álom száll majd szemünkre a síron túl.

Pihenj, csicsiskálj, aluszkálj ebben a csöndes, falusi temetőben, ahol az akácvirágok fehér esője hull ártatlan sírodra. Lásd, két bátyádnak milyen zord, milyen véres, milyen bizonytalan a temetője. De szeretnének azok melletted pihenni, de elringatnák csontos kezükkel kis koporsócskádat, ha egyszer fölsírnál apukádért, anyukádért, de megvigasztalnának:

— Várj, Ferikém, majd ők is jönnek mindjárt. Csak egy kis tenni-vennivalójuk van még.

Aludj, álmodott boldog jövőmnek szétfoszlott reménye, hiszen jobb itt neked, mint ott, ahol mi lakunk és édesapád is nyugodtabb, ha visszamegy megint katonásdit játszani, mert tudja, hogy neked már nem eshetik bajod, téged már nem juttatnak a bátyáid sorsára, vagy az apádéra: a te kis lelked már kiröppent a kezük közül és te már olyan szabad vagy, amilyen mi nem vagyunk, csak akkor leszünk, ha odatentikélünk melléd és aluszkálunk szépen, csöndesen.

Várj, drága fiacskám, várj. Apád majd megfürdik, lemossa magáról a verejtéket, amellyel másoknak halmozott össze kincseket, a vért, amellyel másokért vérezett és szép csöndesen elnyújtózkodik melletted.

Még el kell mennem vissza, oda, ahonnan eljöttem, ahol a bácsikádat leejtettem a karomból. Majd megkeresem, hazahívom a másik bácsival együtt, aki a Kárpátok fenyői között pihen valahol a mélyben és hoz neked ide szép karácsonyfát csilingelő báránkával, fehér nyulacskával. Fölköltjük azt a vörösnyakkendős, mérges bácsit is, aki ott alszik a Cigánysziget homokjában és az mesél majd nekünk szépeket.

Lesz még nekünk karácsonyunk, csak várj, fiacskám, várj...

Margit?

Margitot mintha kicserélték volna.

Megnyúlt, megsoványodott. A szemét a kisírt könnyek megfátyolosították, a hangjának a csengése elveszett. Maga az eleven bú, a bánat, a gyász volt.

Nem panaszkodott. A keservek forrása kiapadt. Sok-sok szenvedés, tengernyi bánat kiszáritotta még a könnyek kútját is. Ölelése bágyadt volt. Az egész lénye szomorú.

Alig mertem szétnézni a saját fészkembem. A hadak istene itt is látogatást csinált. A kopott-

ság, a szegénység volt a vizitkártyája és itt hagyta.

— Koplaltál is?

Nem mondta, hogy igen, de észrevettem, tudtam.

— Fáztál is?

Nem bólintott rá, de tudtam, hogy úgy van.

Valamit rejtegetett előttem. Megtaláltam a titkát. Egy nagy csomó katonai blúz, nadrág, köpönyeg. Varrt valami fővárosi hadiszállító műhely részére. A frissességét, az üdeségét, az életerejét, az örömet, a kedvességét, az asszonyiasságát belevarrta azokba a ruhadarabokba, amikbe az urát, a bátyját, a sógorát fölöltöztették és eljegyezték a halálnak.

És mit kapott ezért?

Garasokat, hogy mások milliókat szerezhessenek.

Azzal már nem dicsekedhetem, hogy nem vitte rá a szükség, hiszen még volt mit aprítani a tejbe. Nem volt. Sőt tej sem volt. Mindenünk fölemésztődött: elnyelte a háború.

Három asszony meg egy csomó gyerek bujt össze az adóssággal terhelt kis hajlékban. Varrtak és varrtak és sóhajtoztak és sóhajtoztak. A magukéért nyíltan sóhajtoztak, az egymásét titokban siratták.

Valamit éreztek: a pusztulást, az összeomlást, az elkerülhetetlen katasztrófát, a közeledő nagy

szenvedéseket, amiken még át kell esni, mielőtt elmondhatnák:

— Most már nincs más megváltás, csak a halál!

A sovány, sápadt, vézna gyerekek a Főrike árván maradt játékaival szórakoztak.

Ha megkérdezted tőlük:

— Hol van édesapád? — olyan ragyogó ártatlansággal, olyan gépiesen, öntudatlansággal szaladt ki szájukon a selypítő felelet:

— A hábojúba'...

— Mikor jön már haza?

— A háboju után... Estéje...

De sok este ránk borult, de sok hajnal ránk pitymallott és mégse jöttek haza édesapáék, szegény hadiárvák...

— — — — —

Amíg az a kis szabadságom tartott, be-benéztem a fővárosba.

Igaz, nem tagadom, Margit nem egyszer könnyögött:

— Ne szenvedj tovább, ne kockáztasd az életedet, eredj vissza a gyárba, kérd meg az igazgató urat, aztán...

Befogtam a száját.

— Elég, fiam, elég! Ott emberkedtem meg a tan,án, ahol nagyon egyenes dereku fák nőnek fel. A mi derekunk nem hajlik. Amelyik ajtón kilöknek bennünket, azon mi nem szoktunk visszamenni.

Minden kedvességét visszaerőltette, régi pajkosságát, dévajkodását előszedte:

— De nézd, van ott ablak is.

Komolyan néztem rá.

— Mit gondolsz? Mi nem szoktunk ablakon át mászkálni. Mi nem vagyunk sem zsványok, sem betörők.

Megértette. Nem is kért többet ilyesmire. Tudom, hogy íeltett a fronttól vagy önmagát a nyomorúságtól, de erről többet nem beszélt soha. Az asszonyok előtt beszélhetett, de amikor én a szobába léptem, erről már nem esett szó.

Mondom, a fővárosba be-benéztem.

Amiről csak hallottam mostanában, amiről soha a békében nem álmodtam, a jegyrendszerrel találkoztam.

Nem a rendszertől hökkentem meg, hiszen jó, jó, az egyforma porció igazságos, de mondjátok ti, akik a törvényadta jogotok alapján egyforma porcióra ítéletek a gyomrot, tudtok-e érvényt szerezni a rendelkezéseknek, hogy csakugyan egyforma kenyeret fogyasszon minden gyomor?

Ti, akik egyforma mértékkel méritek a burgonyát, a babot, a zsírt és nem tudom, még mit, tudtok-e úgy rendelkezni, hogy ezekben a rettentő napokban egyforma földi javakkal, egyforma jogokkal éljen mindenki? Hát csak a kenyeret, a burgonyát, a zsírt, a cukrot lehet

így kipurciózni? Ami ezeket megtermi, előállítja, azokhoz nem mertek nyúlni? Elveszitek a fölösleget, hogy szétosszátok, de tudjátok-e, hogy mit hagytok ott?

Nem tudjátok.

A fronton másképpen él a legénység, másképpen a tiszti kompánia. Még a szenvedések sem egyformák. Még a kórházak sem.

Ugy-e, ahogyan ott nincs egyenlőség, itt sincs?

Nincs. A proletár a kipurciózottat eszi. Mondjátok, a bárónak, a bankárnak, az ezerholdasnak, a püspöknek, a hadseregszállítónak annyi és az jut, mint a kézimunkásnak vagy a szellemi proletárnak?

Ne hazudjatok! A proletárok rongyosak, a bírák kopottak. A hadimunkás gyomra korog és a hadiszállító a jóllakottságtól bőfög. Egyiknek asztalán a kenyérmorzsákat is fölszedik, a másik asztalánál a pástétomok fölött a pezsgős üvegek durrognak.

Ezért a rendszerért, ezért a társadalmi berendezkedésért küldtök bennünket halálba?

A kávéházak ablakán aszottmellű, gyermekszoptató anyák bámulnak be a tejre, a párolgó kávékra. A rongyosok éhes szemekkel nézik a pöffeszkedő cifraságot. Azt tartjátok, hogy jól van ez így, mert öröktől fogva volt úr és szolga, gazdag és szegény, jóllakott és éhező.

Öröktől fogva és örökké?

Mindenben van haladás, kiegyenlítődés, ellentétek eltűnése, csak éppen a társadalmi berendezkedésben nem lehet megszüntetni az égbekiáltó igazságtalanságot?

Elnéztem az élelmiszerbódék előtt toporgó, fagyoskodó sokaságot: didergő asszonyok és gyermekek serege összekeverve egy csomó reszkető vénséggel, egy sereg üres gyomru proletárnéppel, amely a jobbik ruháját, a tollas kalapját levetette, hogy ne szégyenkezzék az úri mi-volta miatt, mert a gyomra nem kényeskedhetik, nem páváskodhatik, éhségében egyenlő a bekötött fejűek gyomrával, amiknek tulajdonosai a padlások alatt épült szobából, a pincéből és a külvárosi tömeglakásokból bujtak elő.

Láttam a fás- és szenesboltok előtt ácsorgókat.

Láttam az utcán ténfergő nyomorúságot, a kolduló éhséget, a mindenre kész nyomort, a betevő falatért önmagát áruló hitvesi hűséget.

Láttam az apátlan-anyátlan gyerekek züllését, akiknek apjukat elvitte a front, az anyjukat elnyelte a gyárkapu és akiket megmételyez egyetlen otthonuk, az utca.

Láttam a vaslábakon kopogó béna harcosokat, akiket a haza kifizetett a rokkantságélllyel és most hamis cigarettákkal csapják be a járókelőket, hogy éhen ne haljanak.

Hallottam, hogy őrült tivornyák járnak. A

frontokon összeszedett pénznek, a hadinyereségek polgári forrásaiból kibugyogó millióknak közös levezető csatornájuk van a játékasztaloknál.

Az uzsora a megpukkadásig hízlalja bendőjét. A szegények csontjairól milliomosok rágják a húst. Olyanok, akik tegnap még a sarki hordárt hitelben szaladgáltatták apróbb kölcsönökért, ma automobilon szaladgálnak a szeretőikhez.

És mindezt annak a háborúnak köszönhetik, amely kenyeretlenné csinált engem, fölfalta az öcsémet, a sógoromat, aztán egyik oldalra állította a mindennapi kenyérért ácsorgók seregeit, a másik oldalra pedig azokat, akik a vagyonszerzés mohóságában a saját testvéreik csontját is megropogtatják, ha eléjük találják.

Ez a háború? Ennek vagyok én a katonája?

Mit szólsz hozzá, sógor, mit, kedves öcsém?

Aztán tudjátok, mire jöttem rá?

Arra, hogy Margit már nem az a tiszta, ártatlan lélek, aki volt: hazudik nekem.

Rajtacsiptem. A tudtomon kívül pénzeket küldözgetett a hugának. Miért? Mert az ura elesett a háborúban és a fiatal menyecske egy részeges hivatalnok ágyasa lett, aki házasságot ígért neki, de aztán addig ütötte-verte, amíg megszökött tőle. Munkát nem kapott és egy

darabig abból a pénzből élt, amit Margit ellopott tőlem.

Tőlem? Dehogy, nemcsak tőlem, hanem önmagától is. Hiszen amit tett, jól tette, az ő helyzetében senki sem tett volna másképpen, aki a testvérét szereti. De miért titkolódzott? Aki a jócselekedetét eltitkolja, az nem fog dicsekedni a rosszal sem.

Legalább én így gondoltam.

Ugy is lett. Nem Margittól, mástól tudtam meg a nővére életének a további sorsát. A kisvárosi nyomorúságot megunta és följött a fővárosba, hogy a nagyvárosi nyomorúságba kószoljon bele. Nem ízlett neki. Egy darabig koptatta a cipőjét, járta az ügynököket, leste a munkaalkalmakat, mikor aztán mindenből kikapott, a testével kereskedett.

Ezt is tudta Margit, ezt sem mondta meg nekem. Vletlenül pillantottam meg Pesten: egy kávéház tükörablakában ült és cigarettázott. Pirosított képű, cicomás volt. A fejét elkapta, amikor észrevett, de nem tágitottam: rázörgettem az ablakot, kihívtam az utcára. Röstelkedve, meglapulva jött elém. Gondolom, hogy nem magáért szégyenkezett, hanem a testvééréért, aki nekem a feleségem volt. Az arca halvány volt, csak a festék fehérlett-piroslott rajta:

— Meg sem akarod ismerni a szegény, rongyos katonát?

Valamit dadogott.

— Persze, ha tiszt volnék, már észrevettél volna.

A rám vetődő tekintetből megértettem, hogy nem kell tovább faggatnom: ő tudja, hogy én mindent tudok. A tekintet nem állta a szembenézést, a földre szegeződött, irgalomért esedezett az egész alakja.

Az első pillanatban valami bosszú fogott el: szerettem volna megütni. A másodikban az iránta föllobbant gyűlölet tüze lelohadt. A harmadikban úgy állt előttem, mint akármelyik utcai nő. A negyedikben már szántam.

— Hol van a lakásod?

— Miért kérdezed?

— Meg akarlak látogatni. Vagy inkább kijössz hozzánk?

— Nem, én hozzátok nem megyek, mert Margit megtiltotta. Gyere inkább hozzám.

A házbeliek nem tudom, mit gondoltak, amikor látták, hogy a cicomás nő egy kopott katonával halad föl a lépcsőn.

Illatos, meleg szobába vezetett. Mit szaporítsam a szót: ismerhetitek az ilyen illatu, az ilyen melegségű hónapos szobákat, amiknek árendája, melegsége, illata a bérlője husából fizetődik.

Azt hittem, hogy én beszélek majd, de ő beszélt, miközben teát főzött nekem.

— A feleségedet ne kárhoztasd: annyi jót

tett velem, hogy két életem át sem tudnám visszafizetni. Ha tudod, ha nem tudod, én bevallom, hogy nagyon sokszor az ő kenyerét ettem, amikor a hadikenyerem elfogyott. Az uramat elvitték, alig szoktuk meg egymást, alig melegedtünk meg a fészünkben. Az a hadisegély, amit adtak, arra is kevés volt, hogy a cipőmet megtalpaltathattam volna belőle. Próbáltam dolgozni: annyit sem tudtam keresni, amennyit megettem. Az uram elesett.

— Mért nem jöttél akkor mindjárt hozzánk?

— A terhetekre? Nyűgnek a nyakatokra? Hiszen te sem voltál már kereső ember, te is a fronton voltál és Margit is már a készet pusztította.

Ez igaz, ez így van. Nem is mondtam neki se jót, se rosszat.

— Egy gazember magához édesgetett. Azt hittem, meghúzódhatom az oldala mellett, de csalódtam.

— Mért mentél hozzá? Hiszen nem szeretted. Nagyot sóhajtott.

— Nem szerelemről volt szó, hanem a kenyérről, a megélhetésről. A gyomor nagy úr, még a szívnek is parancsol, elhiheted.

El is hittem. Próbáltam az éhséget én is. Rettentő nagy úr; ha azt mondja, hogy lopj, hát lopsz; ha azt parancsolja, hogy gyilkolj, hát gyilkolsz. A Tízparancsolat két kötőabláját

úgy fölrugja, úgy összetöri, hogy nincs ez a Mózes, aki az ő számára már össze tudná illeszteni.

— Pestre kerültem. Margit megmondhatja, hogy mennyit szaladgáltam. Semmi sem sikerült. Tovább is az ő kolonca^{ma} legyek? Nem lettem. Most így élek, sógor.^{ma} Utáljatok meg, kerüljete ki...

Vállat vontam.

— Már mért tennénk ezt? Nagy falu ez, nem ismernek benne.

Láttam, hogy jól esik neki ez a kevéske megértés. Fölmelegedett.

— Ne hidd, hogy csak magam vagyok, akit ez a háború ilyenné tett. Száz és száz, ezer és ezer asszony vagy lány van ebben a városban, aki most kenyérért árulja magát. A hitvese a fronton küzd, a gyermekei otthon sírnak, ő meg a kávéházban ül és lesi a férfit, akinek eladhatja magát, mert dolgozni nem tud, nem akar vagy nem lehet és a hadisegély arra kényszeríti, hogy az legyen belőle, ami én vagyok. Nem kell ide rossz vér, csak egészséges gyomor.

— Meghiszem, meghiszem...

— Ebben az óriási házban nem tudom, hányan lakunk, de kérdezd meg a házmestert, hogy majdnem minden asszonynak van mostanában vidéki ismerőse, sógora, unokatestvére, albérelője és nem tudom, mije.

— Rettenetes! De ha ennyien vagytok, hogyan tudtok megélni?

— Akad férfi, akad. A főváros most a szerelemek lecsapoló helye. Az egész ország ide zarándokol és minden ringy-rongy utcai nőben boldogtalan, de tisztességes hadiasszonyt vagy hadiözvegyet sejt. A kalandokat nem tudják a faluban, a kisvárosban lebonyolítani, hát ide jönnek, ahol az úgynevezett tisztességes asszonyok pedig garmadával tódulnak az utcára, a kávéházakba és úgy viselkednek, mintha utcai nők volnának, hogy könnyebben köthessenek ismeretséget.

Igy van, bizonyosan így. Ennek az asszonynak semmi oka nincs arra, hogy nekem hazudjék. Az ő életében már nincs szükség a hazudásra. Az ő élete most maga a nyíltság.

Vádolhatom valamivel?

Nem.

Megvethetem, hogy fekete gyászkendős fejjel nem ácsorog az élelmiszerbódék előtt, hogy hitvány garasaiért egy napi ennivalót vásároljon magának, hanem beül a kávéházba és lesi az alkalmat, hogy valakivel visszatérhessen ebbe a meleg fészekbe?

Nem.

Az ő bűne lesz, ha majd a kórházba kerül és testét emésztő kór sorvasztja?

Nem.

Amikor hazamentem, mindjárt mondtam Margitnak, hogy beszéltem a nővérével. Megdöbbsent. Észrevettem, hogy nagyon kínosan érinti az, ha én tudom: mi a testvére sorsa.

— De miért? Szégyenled talán?

Duzzogott.

— Sőt azt mondta, hogy a jövő héten meglátogat bennünket.

Fölcsattant.

— Minek jönne ide? Hogy hírbe hozzon bennünket? Te nem ismered a falu száját.

— Mit tudják itt, hogy ő kicsoda ott? Csak hadd jöjjön.

Margit talán úgy értelmezte az én akaratomat, hogy én a családja szégyenét akarom a szemébe idézni és vádoló kérdéssel mutogatni:

— Lásd, mivé süllyedtetek!

Eszembe sem jutott az ilyesmi. Hát csinált itt valaki valamit, olyasmit, amit akart? Izentem én háborút valamelyik nemzetnek? És maholnap összetörten, koldusszegényen indulhatok vissza a frontra embert gyilkolni vagy elpusztulni.

Fölkap a szél, visz mint a porszemet és nem vagyunk egy pillanatra sem irányítói a magunk útjának.

Tehet róla az a szegény asszony, hogy őt a sors az utcára dobta?

— — — — —

Amíg élek, nem felejttem el azt, amit katonás-

ködásom alatt nem egyszer láttam: a fáradtságtól fölfordult baka az útszélen feküdt, ott is maradt, de a tiszt urak bagázsija, a kutyája, a fürdőkádja a kocsin utazott.

Ez jutott eszembe, amikor láttam, hogy a nyomorúsággal verekedő emberek, mint a Kun László szekérét, úgy húzzák azt a kékikocsit, amin maguknak egy kis tűzrevalót cipelnek haza, hogy meg ne fagyjanak, hogy kotyvasztani tudjanak és azt a kocsit fölfordítja a rohanó automobil, a vágató hintó, amelyben egy-egy jóllakott, bundába csavart here ül, aki a háborúból nem érzett mást, mint az üzleti viszonyok olyan megváltozását, amin igazán nem sajnálkozhatnak.

Szerettem volna megállítani az autót, a hintót, rákiabálni az emberekre:

— Álljatok meg, tegyünk igazságot! Szedessük föl azt a fát, azt a szenet ezzel az úrral, ezzel a pocakos herével, hadd ropogjon a dereka! Azt a nyavalyás embert ültessük az autóba, a hintóba, hadd vigye haza. A fát és szenet pedig húzza a szegény ember lakására ez az úr.

Hát lehetett így beszélni? Megállt volna ez a tömeg, amelyiknek mindegy volt az autó túlkölése, a hintó robogása, a kenetlen szekér nyikorgása?

Rettenetes ez!

Ez az a tömeg, amelyiknek nincs szíve, ame-

lyik csak a maga nyomoráért vicsorgatja a fogát, de a mások szenvedéséért nem tud harapni. Ez az a tömeg, amely zárt sorokban kanyarog a harcmezőre, amelyik csak a maga bánata miatt lógatja a fejét, de a más bújja még csak egy felhőt sem von a homlokára. Ez az a tömeg, amelyet a magánérdek száz- és százféle irányban indít el, de nincs olyan közös cél, amely egy irányba tudná terelni. Ez az a tömeg, amelynek minden egyes tagja alkalomadtán megszökik a frontról, de nincs meg benne az a szervezkedő képesség, az az erő, az a bátorság, hogy ezt mondaná:

— Bajtársak, szökjünk meg valamennyien! Aki elibünk áll, azzal végezzünk!

Ha megállítom az autót, a hintót, ha ráripakodom a gazdájára, az utca megbámul, jön a rendőr, becipel a tömlöcbe vagy a bolondok házába.

Mit csinál az utca?

Nézi és legfeljebb azt mondja:

— No, megint fogtak egy bolondot. Bizonyosan meghibbant az elméje.

Ha azt mondom nekik, hogy nincs igazatok, mert az én eszem a fronton jött meg: kiröhögnek és azt tartják, hogy sokkal bolondabb vagyok, mint hitték.

— — — — —
Amikor ráértem, föl-fölnéztem a sógornőm meleg odujába. Előre megmondta, hogy mikor

menjek, mikor vár. Aztán ilyenkor el-elbeszélgettünk egy csésze tea mellett.

Egyszer azt kérdezte tőlem, hogy van-e pénzem?

Mondtam, hogy van nálam, nagyon szívesen adok.

Nevetett.

— Én akarok neked adni. Annyit elvettem tőletek, hogy ideje már valamieskét visszafizetni. Legalább a kamatot.

— Egy krajcárod sem kell.

Elszomorodott.

— Utáljátok a pénzemet?

— Nem arról van szó. Te áldozatot hoztál a megélhetésedért. Más csak a munkáját adja érte, te érte adtad a multadat, jelenedet, talán a jövődet is. Ha van pénzed, tedd el. Tudod, hogy Margit nem azért adta neked, hogy kamatokat szedjen érte.

Aztán elmondta, hogy van egy ismerőse, aki két marokkal szórja a pénzt. Százkoronásokat adott neki is.

— Miféle az az úr? Hadseregszállító?

— Még ennél is rosszabb: kém.

Hát ez mi a nyavalya? A sógorném elmondta, hogy voltaképpen senki és semmi. Ügyes csavargó, aki a katonáskodás elől úgy menekült meg, hogy összeköttetései révén bejutott az osztrák-magyar monarchia kémszervezetébe. Ki-

kiruccan Svájcba, ahonnan magafabrikálta, ostoba jelentéseket küldözget, de akiknek küldi, még ostobábbak és busásan fizetik az értéktelen haszontalanságokat. Olyan degez bugyellárist mutogatott, hogy szédül tőle, aki meglátja. Vadonatúj, gyüretlen bankók vannak benne. Szeret egy kicsit bepityizálni és ilyenkor mindent kibeszél. Elmondja, hogy ennek a monarchiának a legnagyobb kutyái a kémek, a legnagyobb szamarai a hadvezérek és legnagyobb ökrei a népek.

Még a néhai csitri, az én sógornőm is kacagott ezen a meghatározáson. Én nem tudom, hogy miért, de én nem tudtam nevetni, még mosolyogni sem.

Tekintetem éppen az asztalkára tévedt, amelynek névjegytartó-kosarában kékellettek a százkoronás bankók. A kém pénze. A monarchia pénze. Az a pénz, amiből nekünk csak filléreket juttatnak.

Ebben a pillanatban a sógornőmre haragudtam, sőt valami utálatfélét is éreztem iránta, pedig nem volt igazam.

A kémnek volt igazsága.

Margit kellemetlenkedett. Pedig már csak néhány napom volt hátra az itthonlétből. A fölülvizsgálat makkegészségesnek talált; az igaz, hogy nem is nagyon nézett. De jobb volt így. Ha to-

vább néz, még egészségesebbnek talál és még tán hamarabb kirukkoltat a frontra. Általában a fölülvizsgálaton mindenki egészséges volt, mert szükség volt az emberpótlásra. Rendeletek, szigorú rendeletek parancsolták meg a katonai orvosoknak, hogy a betegek hány százaléka mikorra tartozik egészségessé válni. A doktor nem a beteget nézte, hanem a percentet. Annyira megszoktam már a katonai igazságtalanságokat, hogy eszembe sem jutott fölháborodni az ilyesmin. Egészséges vagyok és addig kell mennem, amíg beteg, nyomorék, hadifogoly leszek, vagy elpusztulok. Ez a végzetem. Nem az úristen rendelte így, nem a csillagokban írták meg így, hanem így rendelték a császárok, királyok, diplomaták, hadvezérek és egyéb emberpecérek.

Mondom, Margit kellemetlenkedni kezdett.

— Mért jársz olyan sűrűn ahhoz az asszonyhoz?

Az az asszony a nővére volt.

— Mert szeretek vele diskurálgatni.

— Hozzá nem diskurálgatni járnak az emberek.

— Ahhoz nekem semmi közöm. Én beszélgetni járok.

— Olyan sok beszélgetnivalótok van?

Igazán nem tudtam, hogy mit feleljek neki. Mit akar ez az asszony? Mért gyűlöli a nála szerencsétlenebb nővérét? A gondtalan életet

irigyli tőle? A puccos ruhát? Az embereket? Hiszen ezelőtt szerette, istápolta és amíg tudta, palástolta előttem az új életmódját.

Nem értettem, de nem is nagyon törekedtem arra, hogy megértsem. Valami fásultság kérget vont a lelkemre: nem törődtem semmivel. Tudtam, hogy be kell következnie annak, amit a számomra kijelölt a sors; éreztem, hogy a végzetemet nem kerülhetem el, hogy a lépteinket nem mi irányítjuk erre vagy arra, hanem megüünk, haladunk, akaratlanul is tovább rohanunk az ismeretlen vég felé.

A gyermekünk halála széttépte az elválaszthatatlannak gondolt élet összekötő kapcsait és bennünket már a közös szenvedés, az egymás sorsa iránt való érdeklődés tart össze, de nem az a forró szerelem, ami régenten ott kint, a tanyán, csillagokat rakott az életem komor egére, ami bolond rabszolgájává tett az életnek, ami megacélozta az izmaimat.

Legtöbbbet az öcsém árva apróságával játszottam. Az öcsém lelkét kerestem benne. Hiszen ha ő itt volna, ha még diskurálgathatnánk, tréfás kedvünkben elkoccintgathatnánk, a régi emlékek tüzeiben összeforradna a lelkünk könnyben vagy kacajban, akkor még érdemes volna sóhajtozni az életért, a boldogságért, akkor még tudnék reszketni a jövőért és tudnám szeretni a jelent.

De így?

Margit kedvetlen, szomorú, zsémbelős. Megvékonyodott, megcsúnyult. Legalább én úgy látom. A régít hiába keresem, kutatom benne. Hol van? Elvitte a háború.

Másnap rajtakaptam, hogy levelet ír. Kinek? El akartam tőle venni. Széttépte. Tűzbe dobta. Bántott. Bevallom, nagyon bántott. Azt sem tagadom, hogy a féltékenység ördöge szállt meg. Nincs rajta röstelkedni valóm: még goromba is voltam.

— Te is olyan vagy, mint a többi. A nővéredet ne rösteljed: egyformák vagytok.

Tudtam, hogy ez a vád szíven találja, tudtam, hogy erre felszisszen, hogy védekezni fog, de hiszen éppen ezt akartam, mert ilyenkor még a védekezés is jól esik. Nem is a féltékenység ez, inkább a megcsúfoltnak gondolt önérzet fölberzenkedése, a megtépázottnak hitt emberi hiúság fölajdulása. Nem törődöm vele, akármilyen volt, de Margitot lesujtotta.

— Nem igaz! Nem igaz! — fuldokló zokogás közben százszor is elismételte.

— Hát mi az igaz?

Erre már nem tudott felelni. Ez fölböszített. Én a védekezését, a vallomását vártam és nem kaptam választ. Valami gyanu költözött a lelkembe. Meg tudtam volna ütni és ha a vérét látom megeredni, mint a dühödt fenevad, szét

is tudtam volna marcangolni, de nem tettem. Rettentő szitkok után becsaptam rá az ajtót és mentem a kocsmába.

Nem is hittem, hogy a katonaságnál milyen jól megtanultam inni. Mindegy volt már nekem, akármilyen, csak szédítsen. Azon vettem észre, hogy vonaton vagyok és ellentállhatatlan erő húz Pestre. Mentem egyenest a sógornőmhöz. Egyedül volt, éppen a kávéházba készült emberהלázatra.

— Mi az, sógor? De paprikás hangulatban vagy, — mondta, amikor a sapkám a díványára vágta.

— Mulathatnék is van, Tercsi!

— Mulass, sógor!

— De én veled akarok mulatni.

Egy kicsit furcsán nézett rám.

— Nem jobb lenne, ha otthon a feleségeddel mulatnál?

— Feleségemmel? Van is nekem feleségem. Az az asszony nem az én feleségem. Ismerni ismerem . . .

— Részeg vagy te, sógor.

— Bár az volnék, akkor nem tudnék okosan gondolkozni és jókedvem lenne.

— Bökd ki már, mi a baj?

— Főzz teát, tölts bele sok rumot, majd akkor elmondom.

Elmondtam. Nem tudtam elhallgatni, hogy

Margit elhidegült, hogy Margit nem az, aki volt, de talán én sem vagyok az, aki voltam, csak-hogy Margitot valami olyasmi változtatta meg, aminek nem szabad lett volna bekövetkezni, ha egyszer Margit tisztességes asszony. Levelet is írt, rajta is csiptem, de tagad, mindent tagad.

Mámoros voltam, de tisztán emlékszem arra, hogy Tercsinek rosszul esett a gyanúsításom.

— Tévedsz. Margit a világ legtisztább asszonya. Én tudom, sógor.

— Honnan tudod? Hogyan tudnád te? Minden asszony a maga titkának az őrizője. A bűnök elkövetéséhez nem szoktak tanukat hívni.

— Lári-fári! Mi bűne volna neki?

— Mást szeret.

— A szerelem sosem bűn, sógor. Én tudom, hogy ő csak téged szeret és rajtad kívül nem vett észre senkit.

— De hát kinek-minek firkál? Mért titkolja előttem? Mondja meg, hogy így áll a bál és váljunk el. Én nem ölöm meg. Bolondság az, hogy az egymást nem szeretőket az ásó-kapa válassza el, amikor a fiskális is el tudja.

— Nem úgy van, sógor, majd én megmondom, hogyan van. Mit tudsz te az öcsénkről, Karcsiról?

Bevallottam, hogy csak annyit tudok, hogy valahol megvan. Még nem katona, hát még él. Igazán körülményesebben nem érdeklődtem utána.

Elég komizság tőlem, de én már ilyen fásult ember vagyok.

— Hát tudod, hol van a gyerek?

— Valahol csak van. Már tán föl is szabadult.

— Föl. Az lett a megölője. Olyan mesterhez került, aki orgazda volt és lopásra tanítgatta. Elcsipték és most a javítóintézetben vagy a fiataikorúak börtönében ül. Szégyen, nem szégyen, de így van. Margit tagadta előtted, mert röstellte, hogy a családunk ennyire züllött. Neki írhatott, mert ő köztünk a legjobb testvér, de a legszégyenlősebb is. Ezt eltitkolta előtted, mert félt, hogy lassanként megutálsz bennünket, mert te a becsület, a munka embere voltál és mi —

— Ne beszélj! Jól van!

Alig tudtam befogni a száját, mert még nagyon sokat akart mondani, de hát minek? Hiszen értettem az egészet. A gyerek — gyerek. Arra veszem rá, amire akarom. Olyan nagy baj az a kis lopás, amire rákényszerítették? Megcselekedte és punktum. Hát ebben a háborúban csak ő volt a zshivány? Az én gyűlöletem, az én megvetésem csak őt sújtsa? Inkább tán azt a törvénytevést, amelyik ezeket az apró tolvajokat elcsipi és a nagyokat futni engedi. Gyerünk haza és kérjünk bocsánatot attól a szegény, szemérmes lélektől.

Tercsit lekísértem a tükörablakos, zenés kávé-

házig. Magam sem tudom, hogyan esett, de ő sem: az ajtóban kezet csókoltam neki...

— — — — —

Margitot sajnálni kezdtem. Tudtam, hogy a szégyen parancsolta neki a titkolódzást. De hát érdemes volt önmagát gyötörni, a lelkét hazugsággal terhelni azért, hogy a testvére sorsa előtttem titokban maradjon?

Nem volt.

A legnagyobb gyöngédséggel vettem körül az utóbbi napokban. Tudtam, hogy ha itt hagyom, talán örökre elváltunk fiskális nélkül. Nekem mennem kell, nekem nem lehet itthon maradnom, dolgoznom a köröttem sóhajtozó aszszonyokért, a kenyeretlen árvákért. A viskónkat tatarozni kéne, az adósság annyi rajta, hogy összeroppantja a tetejét. Mi lesz? Ráíratam: ha úgy kívánja a szükség, hát adja el annak, aki megveszi. Ha visszajövök, másképpen lesz.

A következő napokat már a pesti kaszárnyákban töltöttem. Ide-oda lökdöstek bennünket. Már nem voltam ember, hanem parancsszóra ugráló vagy dróton rángatott báb, apró, gondolat- és akaratnélküli részecskéje annak a nagy gépnek, amelyet láthatatlan kezek hoznak mozgásba. A kaszárnyában összeillesztenek bennünket. Megnyomnak egy gombot, meghúznak egy csavart és mi szépen kigurulunk a harctérre. Ott is babrálnak rajtunk és mi működünk. Ha

az ellenség ágyúgolyója belénk talál, elromlik a gép. A használható alkatrészeket összeszedik, megint gépet csinálnak belőle és újra működésbe hozzák.

Érdemes ilyen apró géprészekének gondolkozni? Meg tudja ez a gépet állítani, más irányban vezetni, hátrafelé parancsolni?

Nem tudja.

Bennünket összeraktak és nekünk gurulnunk kellett a harctérre.

Elindulásunk előtti napon elbúcsúztam Margittól, aki bekísért a városba. Megkértem, hogy a pályaudvarnál ne leselkedjék, ne ugorják a nyakamba, amikor a vonatvezető sípja tülköl, nagyon szomorú, fájdalmas az ilyesmi. Látni sem jó. De meg nem is tudjuk, hogy melyik pillanatban, melyik állomásról, merre indulunk. Maradjon otthon szépen és várja az én tábori póstámat.

Megigérte. A kaszárnyakapuig kísért és ott elváltunk. Ugy éreztem, hogy régenten, ha csak egy napra mondtunk is búcsút egymásnak, akkor is forróbb, érzékenyebb volt az a búcsú. Azt is észrevettem, hogy egy darabig ott áll a kaszárnya előtt és mintha várná, hogy visszamenjek. Vissza is mentem. Akkor ő megindult. Ugy kellett utána kiabálnom:

— Margit! Margit!

Megállt, mintha nem is tudná, hogy én sietek utána, én szólítom.

— Akartál még valamit mondani? — kérdeztem.

— Semmit. Csak egy kicsit elgondolkoztam.

— Sohse gondolkozzá! Nézd, milyen sokan vagyunk itt, nem magam vagyok. Csak légy nyugodtan, én visszakerülök. Az asszonyokat vigasztald, a gyerekeket istápold.

Megint búcsúzkodtunk, de valamivel bensősegebben, melegebben. Amikor a kaszárnyakapuból visszanéztem, már a villamoson ült és a kendőjével integetett felém. Nagyon jólesett.

No, de csak mennénk már, csak beilleszkednénk abba a nagy gépbe és az gurulna velünk akármerre.

Csakhogy nem mentünk másnap sem, harmadnap sem.

Kiszöktem a városba csatangolni. Gondoltam, hogy hazaszaladok a feleségemhez, még egyszer elbúcsúzom tőle. Ki tudja, látom-e még?

Utközben eszembe jutott Tercsi.

Mért háborgatnám a feleségemet, ezt a szegény meggyötrött asszonyt? Mért hasogatnám a szívét az ismételt búcsúztatások fájdalmával? Este van. Abban a csendes fészekben tán már el is aludt bűgő sírással, hozzám szálló nehéz gondolatokkal. Csak aludj, álmodj, szegény hadi-asszony, én nem zavarom meg az álmodat. Hiszen alig ülnék le nálad, máris ugorhatnék föl, hogy gyerünk oda, ahová parancsolják.

Fölmegeyek Tercsihez, hátha otthon van, hátha egyedül van?

Még tőle úgy sem búcsúztam el. A legutolsó látogatásomkor is javában beszélgettünk, amikor valaki ránk kopogtatta az ajtót, aki Tercsit kereste. Talán a részeges kém volt? Elég az hozzá, hogy utálatos hely ez, de már mindegy: látogassuk meg Tercsit. Jó asszony, megérdemli.

No, most egy kicsit megerőltetem az esze-
met, hogy valamit el ne hibázzak, hogy mindent
úgy írjak le, amint van.

Este hét óra tájban lehetett. A lépcsők világosak voltak. Kissé félénken, az izgalomtól dobogó szívvel kopogtattam a Tercsi ajtaján.

— Szabad!

Ahá, ez a hang!

Benyitottam. A meleg, illatos szoba közepén állott a feleségem cicomás ruhában, tollas kalappal, kifestett arccal. Igazán szép volt.

Fölsikoltott, ahogy megismert, aztán eltakarta az arcát.

Nem sokat teketóriáztam.

— Nesze, te ringyó!

A kiélezett bajonett a husába szaladt és ledőlt a díványra.

Mint a forgószél, úgy rohantam le a lépcsőkön és egyenest be a kaszárnyába.

Éppen jókor. Az én menetszázadomat trombi-

tálták le az udvarra. A következő órában már vonaton ültünk.

Az emberekből összerakott gép gurult az orosz front felé . . .

Volt, aki nótázott, volt, aki horkolt, volt, aki kacagott, volt, aki sírt.

Egyiket sem tettem.

Vártam, hogy melyik állomáson szállítanak le a vonatról és visznek a feleségem koporsója mellé vason egy kis találkozóra, egy kis vallo-másra.

Gyönyörű tavaszi éjszaka volt. Langyos, csil-lagos.

De jó volt valamikor ilyen tájban a tanyán subán heverészni, pipaszó mellett csillagokat nézni az ösém-mel.

— Ott a Göncölszekere, a nagy, ahol a kicsi . . .

Ha Margitban volt annyi élet, hogy a gyilkosának a nevét megmondhatta, akkor hamar el-csipnek. Ha nem volt, akkor tán később.

Ami azt illeti, magam is végezhetek magam-mal. Jelentkezem:

— Századparancsnok úrnak jelentem alássan, elindulás előtt agyonszúrtam a feleségemet, mert . . .

De mi a nyavalyának ez a komédiázás, a dol-goknak a cifrázgatása? A legközelebbi állomá-

son lelépek a vonatról és végzek önmagammal. Éppen elég volt. A családom elpusztult, elzüllött. A vagyonkám elúszott. Mit keresek én a fronton. Kimenjek oda becsületes embereket gyilkolni? Éppen a kezem ügyébe esik egy halálra érdemes gyilkos, hát végezzünk vele. Egy golyó és punctum. Vagy a kocsí oldalának támasztott bajonettbe dőlök és vége.

Gyáva voltam vagy még erre is lusta voltam? Nem tudom. A kulacsom tele volt rummal. Ittam, hogy bóduljon az agyam, hogy ne gondolkozzam, ne érezzem, mit cselekedtem. A gyávák orvosságához folyamodtam: a szeszhez.

Nem tudtam annyira elbódulni, hogy ne tudtam, ne éreztem volna a tettemet. Elöttem volt folyton Margit, az a szépséges szép szőke lány, aki a tanyán először csókolt meg, az a gyönyörű anya, aki a gyermekemet szoptatta, az a fehérarcú, szomorú asszony, aki hónapokig görnyedt a varrógépnél és az a cicomás ruhájú, festett arcú dáma, aki a nővére bordélytanyájára ment a testét árulni.

Amit tettem, jól tettem. Gyerünk csak tovább.

Eszembe sem jutott, hogy mentséget kerestem volna a számára: nem ő az oka, hanem a háború, ami nyomorba döntötte. Talán azt a kis viskót akarta megmenteni a számomra, hogy ne maradjak fődél nélkül, ha véletlenül visszatérek.

Tudta, hogy szerettem fűvét, bokrát, fáját. Elkergessen a nyomorúság bennünket onnan, újabb idegenbe, a gyermekem sírja mellől?

Ej, nem törődtem ilyesmivel. Ami megesett, megesett. A többi a törvénytévő urak dolga! Én nem vagyok oka semminek. Én nem csináltam háborút. Ígyunk, testvér!

Még daloltam is, mintha a legjobb kedvem lenne.

Gyertek már, zsandárok, megöltem a feleséget, vigyetek vissza a koporsójához.

Legalább egyszer még meglátom! . . .

Nem jött senki.

A tartalékból az első állásokba mentünk, akkor sem jött senki. Még az ellenség sem.

Majd megőrültem. Éjjel-nappal az otthoniak jártak az eszemben. Velük álmodtam, velük küzdöttem. Árnyéka lettem önmagamnak, eleven kísértete a nappali gyötrődésnek, az éjszakai rémlátásnak.

Az öcsém feleségének írtam, hogy mi újság otthon?

Megjött a válasz: semmi! A gyerekek egészségesek, már Margit is jobban van.

Majdnem fölördítottam. Hát él?

Pár napra érkezett a Tercsi póstája, amiben a szegény Margit néne esetét mondta el. Az elbúcsúzásunk után valamelyik este bement hozzá

a nővére, hogy majd elmennek színházba, mert valakitől kapott két jegyet. A szomorú asszonyt akarta egy kicsit szórakoztatni. Fölöltöztette a maga ruhájába, kicsinosította és amíg leszaladt a henteshez, hogy egy kis harapnivalót vesz, Margithoz berohant egy katona, leszúrta és el-tűnt. Nem volt olyan súlyos a seb, de utána Margit nagyon elgyöngült. Azt mondja, hogy sohsem látta azt a katonát, de tán nem is ka-tona volt, csak ő ijedtében látta annak.

Angyali, jó asszony! Bocsáss meg nekem, aki nem tudta, hogy mit cselekedett.

Irtam, rögtön írtam neki. Hosszú levelet írtam az állapotomról, a hallgatásomról. Hiszen ő megértett ebből. Vigasztaltam, hogy majd hazakerülök. Bátorítottam, hogy adja el a viskót, csak ne koplaljon. Majd szerzünk másikat, szebbet.

Irtam Tercsinek is, írtam mindenkinek, aki-nek adós maradtam a híradással. Ujra életkedvet öntött belém a Margit jósága, mártíromsága. Még a halálos ágyán sem árult volna el. A sírba vitte volna azt a titkot, hogy én voltam a gyilkosa.

A régi vagy, Margit! Csak énbőlőlem csináltak bestiát. A régi vagy, Margit! Csak én lettem olyanná, aki nem méltó arra, hogy saruidat megoldja. Fölemelsz-e még magadhoz, tudsz-e belülőlem még igazi embert faragni?

Mert hiszen mik vagyunk itt? A parancsok előtt csúszó-mászó férgek, akiknek föltámadó önérzetét rögtön letiporja az aranygalléros urak lába. Hitvány semmik vagyunk egyenként és összesen. Ha látnátok, tudom, megutálnátok bennünket és ha szeretnétek, gyűlölettel fordulnátok el a mi meggyalázott, megrugdosott törpéségüinktől.

De hiába irkáltam: Margit nem válaszolt. Helyette a nővére irkált: most nem ér rá, most fáj a keze, most beteg, most ez, most az. De ezt izeni, azt izeni.

Irtam neki százszor is, de egyszer sem kaptam választ. Tercsi mentegette.

Egy bolondos, forró nyári nap aztán azon vettük észre magunkat, hogy foglyok vagyunk valamennyien. Még az aranygalléros urak sem tudtak elszaladni, annyira meglepődtek.

No Margit, most már várhatod a leveletem.

Az oroszok hajtottak bennünket. Mi mentünk, mint a birkák, azzal a különbséggel, hogy a birkák nem szoktak olyan szomorúak lenni, mint mi voltunk...

Micsoda beszéd ez? Nem értem egy szavát sem.

Micsoda arcok! Micsoda tájak! Mért kellett nekem ezekkel találkoznom, mért kellett nekem ezeket meglátnom?

Nekem is van beszédem, amit mindenki megért, ahol én lakom.

Nekem is van olyan helyem, ahol minden arc ismerős, ahol minden bokor, minden fa régi jó barát. Hát mért szakítottatok el azoktól?

Naponta rengeteg hosszú utakat teszünk, és minden lépés távolabb-messzebb visz azoktól, akikhez hozzánőtt a lelkem, pedig én arra az útra szeretnék lépni, amelyik közelebb visz hozzájuk.

De mennem kell, távolodnom kell, mert a hátam mögött kancsuka pattog: hajtják ezt a rengeteg emberfalkát egyik helyről a másikra. Ki az, mi az az erő, amely kevesekben annyira fölhalmozódhatott, hogy ennyi millió ember erejét és akaratát lábbal tapodja?

Nem érdemes gondolkozni. Nézem a hajcsárajaimat: ezek is olyan emberek, mint én: szomorúak. Bizonyára ezeknek is van fészkük, kinek itt, kinek ott, szerte a nagy Oroszországban és ezeknek is ott kellett hagyniok az aszszonyt, a gyereket, eljönni idegen határokra, hogy ott tépjük, marjuk egymást, mert úgy parancsolták. A céllal ők éppen úgy nincsenek tisztában, ahogyan mi nem vagyunk és ez az állapot nekik éppen úgy fáj, mint nekünk.

De nem tudjuk egymást megérteni. A lelkünk fájdalma közös, csak a nyelvünkre tóduló gondolatoknak a kifejezése más. Alkalmasint egy-

formát gondolunk, de nincs módunkban, hogy kicseréljük a gondolatokat.

— Most ti hajtotok minket. A multkor mi hajtottunk titeket. Rabságba kísértünk benneteket, abba vizstek ti is minket. Kinek és miért cselekedjük ezt? Nem jobb lett volna, ha te is otthon maradhattál volna és én is? Ha a generális uraknak bajuk van egy mással, hát intézzék el maguk között. Tanult mesterségük a háborúskodás, de nekünk nem az. Én kalapálok, te szántasz, ő másolgat: ez a mi tanult mesterségünk. Felöltöztettek bennünket szürkébe, barnába és ránk fogták, hogy mi katonák vagyunk, akik tartozunk egymást gyilkolni, pedig még arra sem volt alkalmunk, hogy valamelyik kocsmában egy haragos pillantást váltsunk. Micsoda leszámolnivalónk volna nekünk egymással? Nem jól patkoltam meg a lovadat, elszántottál a mesgyémből vagy rosszul írtad meg az instanciámat? Még arra nem volt alkalmunk, hogy ezt megtegyük, akkor mért hát ez a harag, ez az egymás evése? A haragosainkat otthon keressük, akikkel együtt lakunk, de ne azok között, akik száz és ezer mérföldekre tőlünk végezték a napi robotjukat anélkül, hogy tudomásuk lett volna arról, hogy mi is élünk ezen a nagyvilágon. Nyújtunk kezet egymásnak, testvér, aztán eredj haza, majd én is megtalálom a hazafelé vezető utat. Tisztelem a familiádat, jó egészséget kívánok nekik.

Nem, ezt nem tudtuk egymásnak elmondani. Talán megértettük volna egymást. De úgy kellett lenni, hogy mi haladjunk, haladjunk az ő szuronyaik között az ismeretlen megállóhely felé és mentül messzebb azoktól a szivektől, amelyek értünk dobognak...

— — — — —

Kedves vörösnnyakkendősöm, ott a Cigányszigeten, de sok igazságod volt neked, amikor a vadgesztenyefák alatt a militarizmus ellen káromkodtál. Most már értelek. Lásd, ott az asztalnál nem tudtalak megérteni, hanem el kellett jönnöm ide, ebbe az ismeretlen országba, hogy megértselek. Neked ott kellett meghalnod ezek társaságában, hogy bebizonyíthassad előttem az igazadat.

Megérdemelte-e ez az igazság, hogy a fölismeréséért ennyi vér kifolyt? Tud-e a világ akkora értékű tanulságot meríteni a vérnek tengeréből, hogy elmondhassa:

— Nem hiába haltak meg az emberek, mert a megmaradtak életének értéke megtízszereződött a jogok és szabadságok élvezetében.

Ki tudta volna azt nekem megmondani?

Az a kozák, aki rám vigyázott és minden percben lelőtt volna, ha félrelépek?

Az a tót napszámos ember, aki azt hajtogatta, hogy nagyon jó lesz itt is, csak jobb kosztot adjanak, mint a fronton volt?

Az a szomorú bajtársam, akinek minden pillanatban pergett a könnye anélkül, hogy egyetlen arcizma megrándult volna, aki folyton az édesanyját emlegette, aki nagyon beteg volt és még egyszer látni akarta?

Legjobb az ilyen gondolatoknak kitekerni a nyakát. Minek kinlódjanak? Lépni a sorban, szépen, engedelmesen. Állj meg! — hát állj meg. Ül le! — hát ül le. Ugorjál és szaladj! — hát ugorjál és szaladj. Dolgozzál, kutya! — hát dolgozzál, kutya.

Nincs olyan hosszú, aminek vége nem lenne.

— — — — —

Vártam az otthoni híradásokat.

Várta más is, sok ezer, százezer várta. Egyiknek jött, a másiknak nem. Nekem nem jött. Mindegy, de azért mindennap azzal a gondolat-
tal feküdtem le, hogy ami késik, nem mulik: majd holnap.

De sok holnap eltelt!

Amikor lehetett, én irogattam haza. Nem volt olyan sorom, amiben ne biztattam volna Margitot, hogy csak türelem, most már rendben lesz minden. Kitűnő sorunk van és várjuk a békét, hogy hazamehessünk.

Tercsinek is firkálgattam. Az öcsém feleségének is írtam valami badarságot:

— Legyen nyugodt, amikor csak ráérő időm van, keresem az urát. Majd csak ráakadok valahol.

Hol, merre kószáltak ezek a lapok, nem tudom, csak azt tudom, hogy nagysokára a Tercsi levele érkezett ki hozzám.

Sok levélnek örülhattetek már életetekben, de még azt az örömet nem kóstoltátok, amit az egy esztendei raboskodás után hazulról érkezett sorok gyújtanak a lélekben ezer és ezer mérföldekre eső idegenségben. A lelket megpörköli a lángja, fölolvasztja a legelburkoltabb sejtjét is. Minden atómja élvezi, falja a sorokat. Akkornap másképpen csattog a bányászcsákány, másképpen szól a sínszögeket verő kalapács, más hangja van a tarlón pengő kaszának, más a bűgása a gyár kürtjének és más gyönyörűség áradozik a bűbajos orosz nótákban.

Az ember egy kicsit eszét veszti. Bolondozik a fogolytársával, megöleli a kozákot, amiye van, egy-kettőre szétszórja és dicsekedik, hogy ne búsuljatok, van otthon, lesz otthon minden, csak még egyszer hazakerüljünk. Aki nem kapott hírt hazulról, az szomorkás mosollyal nézi az öröm bolondját.

Pedig egy szóval sem írta Tercsi, hogy megnyertük a főnyereményt. Egyáltalában semmi vigasztalót nem írt. Azt írta, hogy a házat el kellett adni, mert Margit nem győzte már a kamatokat fizetni.

Hát jól tette! Az ördög azt a házat, hát volt és nincs. Majd lesz másik. Az a fő, hogy Margit megvan.

Ami pénzecskéje maradt, azzal a fővárosba jött és majd talál valami foglalkozást.

Sohse keressen! Amire a pénz elfogy, én is otthon leszek és újrakezdzük.

Tudtam, hogy Margit mért nem ír, tudtam, hogy neheztel rám a gyanúsításomért, a gyilkossági kísérletért és Tercsi az ő íródiákja. Azért írta oda a levél végire:

— Irj mindjárt, mert nagyon várjuk.

Értem, értem. Te várod, én szenvedő asszonyom. Hát írok, mihelyt a csákányt, a bányavájó csákányt letehetem, írok.

— — — — —

Holdsugaras, csillagfényes éjszakákon végighevertünk a fűvön, — akárcsak a tanyán, — aztán onnan mutogattuk egymásnak a csillagokat:

— Ha arra elindulnál, amerre az a csillag ragyog, aztán mennél megállás nélkül mához egy esztendeig, akkor tán hazaérnél a fatornyos házadba, testvér!

— Ha akkora kenyeret kötnél a hátadra, mint ez a barakk, elindulnál vele és naponta csak annyit ennél belőle, amennyit egy gyomorbeteg egernek szabad, mire a kenyér elfogyna, tán te is otthon lehetnél, testvér!

Igy méricskélgettük a távolságot, ami az oroszországi tanyánk meg a magyar hazabeli fészkünk között volt. Nekünk megfelelt ez a pontosság is.

A városba be-bejárók a legkülönbélebb híreket hozták ki a fogolytanyára. Vagy mindet elhittük, vagy egyiket sem, vagy válogattunk közöttük és a legtetszetősebbeket kifogtuk magánhasználatra: kiki a saját lelkét, hangulatát dajkálgatta véle.

Egyszer csak a forradalmi hírek szele csapott ki hozzánk.

Nini, hát vannak még emberek, akik föl merik ütni a fejüket, akik el merik kiáltani, hogy elég volt?

Úgy látszik, vannak.

A cárt elzavarták.

No, hát ilyen is megtörténhetik? Ki mert volna erre gondolni? A cárt! Az atyuskát! A minden oroszok cáriját! Akinek egy ujjentésére százak, ezrek pusztultak a börtönök fenekén, az akasztófán, Szibériában! Akinek hatalma örök időre volt megalapozott és aki parancsolt minden puszkának, minden ágyúnak, minden emberpusztító rettenetességnek, amik lent a földön, vagy alatt a vízen, avagy fent a levegő-égben vagynak.

Ne mondjátok. Igazán?

A hadseregek hátat fordítottak a frontnak, a generálisainknak és masíroznak hazafelé.

Ez már több a soknál!

Hát a hadseregeknek szabad ilyesmit tenni? Micsoda hadsereg az, amelyik a frontnak hátat fordít? Hiszen a hadseregnek a fronton győzni

kell, ha pedig nem tud győzni, akkor haljon meg. Ez így illik, sőt így kell.

Hol volt a fegyelem? Hol volt a katonai hatalmasságok tekintélye? A parancsok sérthetlensége?

Igazán érthetetlen.

Azt hinné az ember, hogy a katonának mindig az az első, amit más parancsol neki és sohasem az, amit a saját meggyőződése diktál. Azt gondolná az ember, hogy a legerősebb egyéni vonás is elszintelenedik és elhalványul, ha egyszer uniformisba bujtatják és beolvasztják abba a nagy, dróton rángatott tömegbe, ahol az egyéniség, a meggyőződés nem ismerős valami, ahol mindenkinek úgy kell táncolnia, ahogyan fűtyülnek.

És még sem úgy van, úgy-e? Azoknak a fölkerekedett csapatoknak a generálisát, a parancsolóját nem a cár nevezte ki, hanem a parancsnok ott székel minden ember agyában, minden katona szívében. Ez adta ki a napi parancsot:

— Elég volt a háborúból, gyerünk haza!

A frontokra kicsapott forradalmi tűz fölgyújtotta a lelkeket. Ebben a tűzben elégett az orosz militarizmus. A csapatokhoz nem lélektelen, cifra bábok beszéltek, hanem emberek, akik megmagyarázták nekik, hogy nincs itt semmi keresnivalótok, gyertek haza!

A leggyönyörűbb harcokról, az emberi jogokért vívott harcokról csodálatosan szép legendákat vitt szerte az orosz szél.

A szabadság fája kivirult. Vér öntözte a tövét, de annál dúsabb volt a lombozata, virága.

A testvériség és egyenlőség eszméi testet öltöttek abban a birodalomban, ahol a megszületésükről szóló jóvendölést sem volt szabad kiereszteni a szájon.

A háború-csinálókat elsöpörte a forradalom szele, az a szél, amely világformáló eszméket sugdosott a mi fülünkbe is.

Gyerünk haza! Úgy, ahogyan lehet. Ki szabadon, ki szökve, csak gyerünk!

Az orosz frontról hátramoszgott az emberek-ből összefabrikált gép. Valaki elrontotta: érző és gondolkozó lelket fujt bele.

Hát nálunk mi újság? Meg tud-e itt elevedni a gép?

IV.

Jön a halál.

Elvergődtünk a határig. Üres volt a tarisznánk, az igaz, de a szívünk tele volt a szabadság szeretetével, az újjászületés vágyával, a hazatérőket fogadó boldogság reményével. Az ellenséges föld oltotta belénk mindezt és az ellenséges földön úgy éreztük magunkat, mintha otthon volnánk, mintha szabadok lennénk.

És meddig tartott ez?

A mi vonalunkig.

Mihelyt átléptük a mi frontunkat, lelohadt a kedvünk, elcsüggedt a reményünk: úgy éreztük, hogy megint rabok vagyunk, megint.

Azok is voltunk. Az a gép, amelyből bennünket kiszakítottak, elvittek, életre támasztottak, még mindig lelketlen, ostoba gép volt.

Aki tehetette, visszaszökött a szabad Oroszországba. Ott is van harc, de legalább tudják, hogy mért harcolnak, mit védenek.

Visszaszökötem volna én is szívesen. Ha nincs feleségem, ha nincsenek gyámoltalanok, akik az

én hazatérésemhez reményeket fűztek, akkor nem lát meg engem egyhamar az édes haza Csakhogy elevenekben él a haza. Hozzájuk kíváncsoztam.

A lelki és testi tortúrákon átestem és szerencsésen hazakerültem.

Mi várt rám?

Egy kevés öröm és egy csomó csalódás.

Margit úgy fogadott, mintha akkor látott volna először. Még csak azt se mondta, hogy ülj le, pihenj, ha éhes vagy, egyél.

Még halványabb volt, mint mikor két év előtt utoljára láttam. Üdeségének, ifjúságának vége volt. Százszor is akartam tőle bocsánatot kérni azért a véres búcsúzásért, de egyszer sem tudtam.

— Ne is említsd. Minek? Ha én elfelejtettem, te is felejtsd el.

Igaza volt. De sokszor megcsókoltam azért azt a forradást, ami a válla és melle között vékony vörös csikként húzódott el. Hol van az a penge, amely ezt szúrta? Hol van az a düh, az az elvakultság, amelyik ezt a kart készítette?

Meglátogattuk a volt falunkat is. Az árvák sápadtak, soványak. A sógorasszonyok még mindig reménykednek, még mindig lesik, várják haza az eltűnteket. Hazudnom kellett nekik:

— Csak lassan a testtel! Egyszerre nem jöhet haza mindenki. Mi csak itt voltunk a szomszédban, Ukrajnában, de lehet, hogy ők Szibériában

vannak. Onnan egy kicsit körülményesebb a hazajutás. Hiszen tudhatjátok, hogy még a póstájuk sem ért ide. No, akkor mit akartok?

Elhitték, bizonyosan elhitték. De hiszen magam is úgy voltam vele, hogy nem tudtam, mikor mondok igazat, mikor nem: magamat bolondítom-e azzal, hogy ők csakugyan meghaltak vagy őket áltatom, hogy igazán élnek. Ki tudja? Nem lehetetlen és csodák még mindig történnek.

Azt mondanom sem kell, hogy szegény asszonyok a legnagyobb nyomorúságban vergődtek. A kenyérkeresőjüket elvitték a háború rendezői és cserébe adták a hadisegélyt. Ez nem volt mindegy. Erre a cserére nagyon ráfizettek.

Margit az utolsó garasát is fölélte. A rettenetes módon megnövekedett uzsora kiszívta a véré. Varrogatott, de leginkább csak Tercsinek és egy-két ismerősének varrt. Gondoltam, hogy Tercsi segíti, hogy már visszaadta a kölcsönt kamatostul.

Nem szóltam Margitnak, meglátogattam Tercsit. Örömmel fogadott, megölelt, megcsókolt.

Megnéztem: nem vénült ez az asszony semmit. Meghízott, megpirosodott. Persze a gondtalan élet, a jó koszt. Aztán elmondta nekem, hogy mi is történt itt, amióta én elindultam a menetszázaddal.

— Tudom, tudom...

Hát Margit még neki sem mondta meg, hogy

én voltam a merénylője? Igaz volna ez? Úgy látszik.

Azután nagyon sokat hadart össze-vissza a budapesti életről.

— Tudod, már kész nevetség, amilyen árakat kérnek az ennivalóért, a ruházatért. Én nem tudom, hogy azok, akik becsületes munkával keresik a kenyerüket, mit esznek és mit húznak magukra. Aztán ezzel a háborúval is mit akarnak még? Hát nem volt elég? Tudod, hogy már a tizennyolc éveseket is viszik?

— A gyerekeket?

— Azokat a tejfelesszájú apróságokat, akiknek az iskolában vagy a gyalupad mellett, a műhelyben volna a helyük. Nemcsak az apa és fia szolgál már, hanem a nagyapa meg az unokája is. A vége az lesz, hogy elvernek bennünket, mint a kétfenekű dobot.

— Én már nem törődöm vele.

— Dehogyan nem, sógorkám. Te egy-két hetet vagy hónapot itthon csücsülsz és masírozol az olasz frontra. Bolond voltál, hogy hazajöttél.

Elszontyolodottan hagytam ott Tercsit. Nem értem, rá is haragudtam ebben az órában és mindenkire.

Igaza van Tercsinek: bolond voltam, hogy hazajöttem, hogy a szabadság földjét ott hagytam és belepottyantam ebbe a farkasverembe, ahonnan nincs kifelé vezető út, ahol lesnek rám,

belajstromoztak, számontartanak és a legközelebbi alkalommal ismét beállítanak abba a nagy, ostoba gépezetbe, amelyik kigurul a frontra és ott működik, amíg bele nem pusztul.

Az utcákon tobzódott a nyomor és a jólét. Mankós rokkantak mellett kopogtak a facipők, a fővárosi szegénység kiabáló papucsai. Az asszonyok sápadtak, soványak. A gyermekek rongyosak, piszkosak. A kávéházak tömve vannak a leggyanusabb foglalkozású alakokkal. Autón, hintón robog a háborús üzletek gazdája. Az új milliomosok úgy nőnek, mint eső után a gomba. Földiszított mellel sétálgatnak azok a tisztek, akik a frontra sohasem dugták ki az orrukat, akik irodában, gyárakban átkártyázták a világháborút. A háborús jövedelmekből megtollasodott ringyók versenyt öltöznek a grófnőkkel. A nélkülözhetetlennek ítélt katonaaanyag mindenütt van, csak ott nincs, ahol nélkülözhetetlen.

Ronda fészek volt ez a Budapest: az uzorások és kiuzsorázottak közös fészke, amibe nem tudott belekapni az a láz, amely Oroszországot fölgyújtotta, az a vihar, amely a cárizmust elfujta.

Hiszen ha egy hangos szót szóltál, már tíz rendőr ugrott a nyakadba. Ha tizen kiabáltatok, géppuskások rohantak ki a kaszárnyákból és készenlétbe helyezkedtek. Ha a gyárakban össze-

néztek a munkások, csendőrök ugrottak közejük. Ha fölemelték a kalapácsot: beléjük sortüzeltek. Az újságok hallgattak vagy hazudtak. Ha valami külön mondanivalójuk volt, ami nem egyezett meg a kormány mondanivalójával, akkor fehérre meszelt oldalakkal hirdették az olvasóknak:

— Az egyszer mi is igazat akartunk mondani, de befogták a szánkat.

A szociáldemokraták lapja állandóan fehér oldalakkal jelent meg. A kormánypadokról megfenyegették az elégedetlenkedő munkásságot:

— Legázolunk benneteket!

Igen, Magyarországon így beszéltek akkor, amikor Oroszországban a győzelmes csatákat vívott forradalom vörös lobogóját lengette a népszabadság szellője.

És jött a piavei katasztrófa, százezrek életének a szörnyű temetője.

A kormány maga állított nekik emléket: hivatalos formában a hadvezetőséggel együtt akkorákat hazudott róla, amekkorát csak az a mesebeli hadvezér tudott a királynak föllenteni, aki a főhadiszálláson elébe ugratott a menekülése közben:

— Hogyan állunk, hadvezér?

— Megnyertük a csatát dicsőségesen, fenség.

— De hát akkor mért szalad?

— Meg akarom mondani otthon is.

Sejtettem, hogy Margitot a nővére segíti. Úgy is volt. Egy külvárosi proletár-fészek harmadik emeletén húzódott meg nedves, sötét sarok-szobácskában azokkal a bútordarabokkal, amiket a nyomoruság nem falt föl.

Higyjétek meg, hogy jól esett a régi, ismerős bútorok között pihennem. Nagyon elfáradtam. A falról az öcsém nézett rám:

— Testvér, hát idáig jutottunk?

A szekrényen egy kis ráámában vörösnnyakkendő barátságos arcképe néz felém vádoló kérdéssel:

— Nem volt igazam? Ugy-e, megmondtam?

Jobbra-balra egy-egy tanyai emlék abból a boldog, ártatlan korból, amikor még az elhantolt szülők szelleme nálunk lakott, vigyázott ránk.

Elfujta a szél ezeket is.

Margiton nem vettem észre változást; olyan volt, mint a jégcsap. Nem panaszkodott a megpróbáltatásokra, a nyomorra, az egyedüllétre. Hogy megbocsátotta-e nekem mindazt, amit gondolatban és tettben ellene vétkeztem, nem tudom. Mondom, mindannyiszor kért, ahányszor erre alkalmat adtam, hogy ne emlékeztessen vissza az elmúltakra. Így van jól, ahogyan van.

A hazajöveletem után — legalább úgy vettem észre, — nem mozdult ki a házból. Otthon szorgoskodott és a kíváncsiskodóknak — a konyhaajtó függönyén keresztül láttam, — mosolygó arccal újságolja:

— Megjött! Itthon van. Alszik...

Nem aludtam, pedig nagyon álmos voltam. Szerettem volna nagyot pihenni, de nem nyughattam. Még mindig előttem volt a nyomorúság fokozódása, a jövő bizonytalansága: még mindig katona voltam, akinek életével mások rendelkeznek. A munkaerőm még nem az enyém, csak egy kis pihenés az enyém, aztán az erőmet vissza kell adnom annak a hadseregnek, amely idegen határokon ismeretlen célokért pazarolja a vért.

Tercsi el-eljött hozzánk.

— Adok én kölcsön, amennyi kell, csak nyugodtan legyetek. Majd megadjátok, ha jól fut a lovatok.

Nem tudtam visszautasítani, mert éreztem, hogy ezzel Tercsit sérteném meg. Akárhogyan keresi, nem lopja, nem rabolja, az a pénz az övé és én még megadhatom.

— Hát Karcsi öcsétek?

— Régen kvittelt a törvénnyel. Besorozták, el is vitték. Tán még él...

Rettenetes, ebben a familiában mindenki katona, mindenkinek az élete sorját megváltoztatta a háború, mindenkitől követelt áldozatot: kinek az életét, kinek a becsületét...

— — — — —

Nyolc-tíz nap elég volt arra, hogy a tétlenséget megunjam.

Munkát kerestem. Nem igen kapkodtak rajtam.

— Mit akar ilyen rövid időre? Maga még katona. Néhány hét múlva letelik a szabadsága és berukkölhat.

Igaz, igaz, de addig is enni kell.

Addig jártam, hogy egy lakatosmester műhelyében mégis csak kaptam munkát.

Ez visszaadta az életkedvemet is. Délben fűtyörészve ballagtam haza. Este boldogan tértem pihenőre. A vasárnapjaink boldogák voltak: elsétálgattunk.

Margit pirosodni kezdett. Bejártuk a régi falut, a rokonokat, az ismerősöket, a temetőt. (Nekünk már a föld alatt is voltak ismerőseink.)

Terveket kovácsoltunk. Ugy lesz, hogy visszajövünk ide, ebbe a faluba, az asszonyok, a gyerekek mellé és együtt várjuk haza az eltűnteket, a Margit bátyját, az én öcsémet. Jobb napok virradhatnak ránk és még az eladott viskót is visszaszerezhetjük. Én tudok dolgozni és Margit tud megtakarítani.

Margit szeme fölragyogott.

Lassanként beláttam a lelkébe: ezt az asszonyt a háború cserélte ki. A lelkét megtörték a katasztrófák, a kedélyét megőrölte a nyomorúság. Minden reménye elveszett. Nem tudott hinni abban, hogy lesz ez még valamikor jobban is. Napról-napra újabb csapások, csalódások szakadtak rá, érezte, hogy megroskadt alattok, hogy

elveszti mindenét, kedvét, fiatalságát, utoljára elveszít még engem is.

Csoda-e, ha fásult lett, ha megszürkült a kedélye, megkopott az egész lénye?

Megértettem.

Százszorosan bántam, hogy vétettem ellene, de úgy éreztem, hogy jóvá teszek mindent, hogy új fészket csinálok, vidám, nótás, hangos fészket.

Észre sem vettem, hogy letelt a szabadságom és engem megint elnyelt a kaszárnya.

Ugy bizony, megint a kaszárnya . . .

Már azt hittük, amikor az orosz szabadság levegőjéből szippantottunk egyet-kettőt, hogy örökre megszabadultunk ettől az átkos, szomorú helytől, annyi ember életének a benyelőjétől és íme, csalódtunk.

Azt gondoltuk, amikor az orosz testvérek a szabadságot éltetve bucsúzkodtak tőlünk, hogy mi is megszabadultunk a rabság minden nyűgétől, hogy a magyar rónák fölött a béke és az emberi jogok szellője fujdogál, de keservesen kellett tapasztalnunk, hogy itt minden úgy van, ahogyan volt: a vértől megrészegedett hatalom még mindig viszi mézárszékre az éhes, rongyos proletárok hadát és az a gép, ami kigurult a frontokra, még mindig élettelen, esztelen, buta gép.

Hát mért nem jön meg ennek az esze?

Az a kaszárnya nemcsak engem nyelt el újra, hanem a Margit egészségét, az örömről, a reményünket és minden tervezgetésünket. Egy kicsit kóztoltunk a béke és munka italából, amittől megjött a kedvünk és a poharat rögtön kiütötték a kezünkből. A sorsunk urai nem mi voltunk, hanem mások. Mi hiába határoztuk el, hogy így lesz, úgy lesz, a mi számításunkat mindjárt keresztülhúzta egy erős kéz, amely lépten-nyomon belenyúlt a sorsunk intézésébe és ide-odarángatott, dobált bennünket.

Hát nem lehet erre a kézre nagyot ütni?

Nem lehet ennek a kéznek a hatalmát megtörni?

Muszáj nekünk elpusztulni a mások szolgálatában? Vágóhídra szánt barmok vagyunk, amik nem kerülhetik ki a sorsukat?

Ugy volt: azok voltunk.

Le kellett tennem a kalapácsot, félbe kellett szakítanom a kenyérkereső munkát, tovább kell koplalnom és rongyoskodnom annál a hadsereg-nél, amelyet lassanként csődbe juttatnak a zsi-ványai, a pléhgalléros gazemberei, a milliókat harácsoló szállítói. Hogy a feleségem is rongyoskodik és koplal? Ugyan ki törődik ezzel?

Margit a berukkolásom után ágynak esett. Nem bírta tovább. Az tartotta még egy kis erőben, hogy a fogságból hazaszabadulok és új életet kezdhünk, megint boldogok lehetünk.

Most ez a reménye is kútba esett. Csak rövid időre kószolhattuk meg, hogy milyen jó lenne békében és munkában élni, nyugodtan, a bizonytalanság-okozta remegés nélkül feküdni és vidáman kelni és máris újra kellett kezdeni a kálváriajarást, neki a hadisegítségés kenyér majszolását, nekem a lelketlen, undok katonáskodást.

Még az volt a szerencsém, hogy nem vittek el bennünket rögtön, még haza-házanézhettem az asszonyhoz.

Jókedvet erőltetett magára, mosolygott. Nem tudott megcsalni, mert tudtam, hogy ez a jókedv, ez a mosolygás megtört léleknek, pusztuló egészségnek a takarója. Amíg itthon leszek, fölkel, tesz-vesz, de mihelyt magára marad, ágyának esik és elsorvad. Nem bírja tovább az árvaságot, a reményeinek a szétfoslását, az örökös rettegést, hogy jaj, mi történhetett ma azon a rettenetes olasz fronton: hány ezer vagy tízezer embert nyelt el a pokol torka?

A megsebesülésem, a hadifogságom, az összes kínszenvedésem még nem volt elég a kaszárnának: az életemet követelte. Oda tettem le a kezébe:

— Nesze, itt van; pocsékolj el ezt is!

Aztán ki adott neki jogot erre? Senki. Ezek olyan rablott jogok lehetnek, mint a rablólovagokból uralkodókká vedlettek felségjogai. De

mért van az, hogy ezeket a rablott holmikat nem veszi vissza az, aki adta: a nép?

Rettentő bűnös lehet a nép. Bűnös, mert tudatlan, vak, gyöngé vagy gyáva.

Ez a tudatlanság, ez a vakság, ez a gyöngeség vagy gyávaság az, aminek a kihasználásával a vágóhídra visznek bennünket millió számra anélkül, hogy csak egyszer is megkérdeznénk a hajcsároktól:

— Elég-e már az áldozat, jó urak?

A puska, a gépfegyver, a szurony, a bomba, a kard, az ágyú mind a kezünkben van és mindig azok ellen használjuk, akik ellen parancsolják és sohasem az ellen, aki ellen mi szeretnénk. Ez az, amit a tudatlanság vagy a gyávaság számlájára kell írunk.

Ebben bűnös a nép, ebben bűnösök a tanítói, papjai, mert hazug történelemre, hamis érzésekre tanították és folyton baromi tűrést prédikáltak a fülébe ahelyett, hogy emberi méltóságának a megvédésére és erejének a megismérésére tanítgatták volna.

És micsoda vérlázító gyilkosságok történtek abban a kaszárnyában, ahová behajtottak bennünket!

Gyilkosságok paragrafusok alapján, a törvény-előírta formák betartásával, vezényszóra, felsőbb óváhagyással.

Gyilkosságok, amiket nem lehetett számon

kérni senkitől, ami fölött még a fogat is csak titokban volt szabad csikorgatni, ami fölött nem volt szabad sírni, jajveszékelní vagy megbotránkozni.

Katonai, úgynevezett törvényes gyilkosságok voltak ezek: a statárium ostoba kegyetlenségei. A fegyelmet halálra ítélt katonák vérével akarták összeragasztani, hogy meg ne lazuljon. El-elcsiptek a fogdmegek egy-egy szerencsétlen, bujdosó katonát és a hadbírák a legnagyobb nyugodtsággal halálra ítélték. Egy-két nap alatt, sokszor még rövidebb idő is elég volt az ilyenmire, végeztek vele: főbe lövették a saját bajtársaival.

Megesett az is, hogy egy alig húszesztendőş gyereket lövettek agyon, aki meg-megszökött a kaszárnnyából és dolgozott, hogy beteg édesanyjának a szájába kenyeret adhasson. Nem volt semmi eszköz arra, hogy ezeket a föllázító gyilkosságokat meg lehetett volna akadályozni. Megtorlásról szó sem eshetett. Kicsoda? Mivel? Hogyan? A katonai vérehek a nép húsába mar-tak és a nép túrte ahelyett, hogy szétütött volna közöttük.

A kaszárnnyákban naponta durrogott a puska, dolgozott a statárium, átlukasztott fejjel, szívvel és tüdővel roskadtak a porba a szerencsétlen áldozatok, akik sokszor azt sem tudták, hogy mi az a statárium és ugyan miféle nagy bűnt

követhettek el, hogy életükkel kellett lakolniok?

Volt lelkiismeret, amely furdalást érzett ezekért a gyilkosságokért?

Nem volt. Olyan olcsó volt az emberélet, hogy nem volt érdemes törődni velük, hiszen a frontokon millió számra pusztult el! Ki kérte számon?

Senki. A lelkiismeret úgy elaludt, mintha jól tartották volna mákonnyal: aludj el vagy dögölj meg!...

Már megelégettem a koldulást, hogy folyton Tercsit zaklassuk pénzért, hogy egyre-másra az ő tárcájában kaparásszunk, ha enni akarunk, ha megszomjazunk, ha megáhitunk egy-két szem ízletesebb gyümölcsöt.

A zsoldomból semmire sem telik.

Ha dolgozni engednének, nem lenne semmi bajunk, mert a keresetemből futná az étel, az ital, a gyümölcs, az orvosság, az orvos. Nem olyan bőven, az igaz, de mégis csak futná.

De nem engednek dolgozni: a puskát kell forgatnom a kalapács helyett. Átkozott munka. Olyan munka, amelyik sem nekem, sem másnak nem termel kenyeret és mégis manapság ezen a világon millió és millió ember ezt esinálja: nagyon kevés az, aki termelő munkát végez. Az a csoda, hogy éhen föl nem fordultunk már, hogy a nyomoruság arra nem kényszerített, hogy egymásba faljunk.

Margit állapota szemlátomást rosszabbodott. A doktor levegőváltozást emlegetett.

— Igaza van a doktornak. Ez a rongy pesti levegő elpusztít. Kimegyünk a falura a sógor-asszonyékhoz. Ott mégis más a levegő.

Nem sok kedvet mutatott a levegőváltozásra.

— Mért dagnál engem ki arra a falura? Terhedre vagyok, hogy itt vagyok? Nem muszáj engem naponta fölkeresned, ha egyszer terhedre van. Maradj a kaszárnyában.

— Nem vagy terhemre. Örömetst jövök haza, de azt szeretném, hogy meggyógyulj, amire én is munkához foghatok. Ez a katonai őrülség nem tarthat ítéletnapig, egyszer csak vége lesz. A levegő téged talpra állít.

— Ahogyan te akarod, úgy legyen. Pedig úgy félek attól a falutól, hiszen mindenütt ismerős, mindenhol valami emlék, minden pillanatban az eltűnteket kérdezgetik.

— Az eltűntek majd megkerülnek, csak várják őket becsülettel, türelemmel. Az ismerősökkel elbeszélgetünk, ha ráérünk. Hogy koldusok lettünk? — ej, ez nem a mi bűnünk, ahogyan nem nagy erény volt az, ha valaki milliókat harácsolt össze. A háború csinált itt mindent.

Tercsinek nem is szóltam, a beteg asszonyt a legközelebbi vasárnap délután kivittem Rákosberénybe. Gyönyörű, őszbehajló nyárutó volt. Micsoda boldogság lett volna itthon maradni és

dolgozni! Korán kelni, munkába sietni, vidáman hazatérni, boldogan pihenni.

Nem lehetett. Engem mindennap várt a kaszárnya, a névsorolvasás, a robot, az ostoba fáradozások, a lelketlen élet, a gorombáskodások özöne.

Együtt szenvedtünk az újoncokkal, azokkal a tejfölösképű gyerekekkel, akik még nem láttak frontot, akik nem szagoltak puskaport. Vezényszóra daloltatták őket, amikor sírt a lelkük az elhagyott otthon után, amikor könnyes volt a szemük az aggódó édesanyáért, a sóhajtozó testvérért.

Amikor tehettem, ki-kiszöktem a faluba Margithoz.

— Csak menj vissza, hogy bajod ne legyen.

— Engem ne félts, én már megjártam száz tű hosszát, vén esont vagyok.

Pár heti falusi élet szint adott a Margit arcára. A doktornak igaza volt. A levegő lábra állítja. Csak hát rendes táplálkozás is kellene.

Készen lett a menetszázad is. Vártuk a parancsot, hogy menjünk.

Amitől reszkettem, bekövetkezett. Itt kell hagynom Margitot betegen, nyomorban. Ha most dolgozni engednének, meg tudnám menteni az életét. Ha elvisznek, ez az ő halála lesz.

Majd megszakadt a szívem, amikor kimentem hozzá, hogy elbúcsúzzom tőle. Nem volt erőm

megmondani neki, hogy megint megyünk. Jobb is volt így.

— Mikor látlak megint?

— Mikor? Talán holnap vagy holnapután. Nagyon örült.

Én nem tehetek róla, én nem vagyok az oka. Még csak gyávasággal sem vádolom magam. Az útrakelt menetszázadból megszöktem. Elég nagy volt Budapest, elnyelt az úgy, hogy észre sem vették.

Munkát kerestem és a régi helyemen kaptam is.

— No, maga megszabadult.

— Hát csak úgy... egy kevés időre... muszáj dolgoznom, mert beteg az asszony.

— Nem lesz baj belőle?

— Akkor lenne, ha nem dolgoznék.

Dolgoztam. A munkába öltem bele a töprengést, a félelmet, a következményektől való reszketést.

Boldog örömmel hordtam haza Margitnak a pénzt.

— Meddig tart a szabadságod?

— Még van pár hetem. Csak légy nyugodt, én már bajosan látok frontot.

Bujkáltam, gyalogoltam esténként, hajnalonként. A pesti lakásomra nem mentem. A házmester mondta, hogy már kerestek a fogdmegek. Csak keressenek. Nem is ők találtak rám, hanem a falusi csendőrök füleltek le abban a pillanatban,

amikor a legkedélyesebben diskuráltam Margittal.

— Semmi az egész, — hazudtam az asszonynak. — Valami tévedés lehet. Holnap már itthon vagyok.

Vittek, ide kísértek, oda kísértek. A fogházba dugtak.

Tudtam, hogy a statárium agyonlövet.

Hát tessék! . . .

Milyen kegyesek voltak hozzám, akiknek az volt a kötelességük, hogy őrizzenek, vigyázzanak rám, meg ne szökjem vagy öngyilkos ne legyek.

Még az életem dolgában is ők parancsolnak. Nekem nincs jogom kioltani, de nekik jogot adott erre a törvény. Mi ez a törvény? A kezükbe kaparított hatalom paragrafusokba szedett és aszerint igazodó gyakorlása. Ezt tisztelni kell. A védtelennek meg kell csókolni azt a fegyvert, amellyel az erősebb kirabolja és leszúrja. Ez az ő törvényük.

Mondom, kegyesek voltak hozzám az őrizőim: papírost adtak, hogy arra firkálgathatok, amit akarok.

— Csak írjon kend, öreg. Hátha a tárgyaláson valami hasznát veszi. Aztán úgy sem sokat ír már kend.

Tudom.

Éppen ezért sietek folytatni ezt a régen meg-

kezdeti írást, amit otthon a láda fenekén őrizgettem. Majd a halálom után összetákoljátok ezekkel a sorokkal, amiket halálom előtt vetek papírra.

Nektek szólnak már ezek a sorok, proletár-testvéreim.

Megígértem, hogy ez lesz az én végrendeiletem, amit nektek szántam és amiből nem javak, hanem kötelességek terhe súlyosodik majd a vállatokra.

Látjátok, hová kerültem? De ne csak engem lássatok, hanem azt a sok milliót, akit hozzám hasonló sors ért, amióta a hatalmon lévők az emberiséget a kezükben tartják, magukhoz rabolt eszközökkel egymásra uszították.

Mi dolgozni akartunk, hogy békességben élhessünk.

Megakadályozták a munkánkat.

Élni akartunk a családuknak.

Elraboltak a családuunktól.

A munkaerőnk, az akaratuink, az életünk fölött ők rendelkeztek azon a címen, hogy hatalmon vannak és mindennek úgy kell történni, ahogyan ők akarják.

Egymást akarták megrabolni a kapitalizmus érdekében a militarizmus segítségével és minket pusztítottak olyan falánk étvággyal, olyan veszett dühvel, olyan vérlázító lelkiismeretlenséggel, amint nem ismert eddig a világtörténelem.

Az egycsek élete mi azoknak, akik szemhunyorítás vagy felszisszenés nélkül nézték végig százezrek pusztulását?

Semmi!

Ahogy milliókra sor került, úgy ránk is került és rátok is még sor kerülhet, ha megmarad ez a rend, amely nem tekint egyébnek benneteket, mint igavonó barmoknak, amiket alkalomadtán a mézárszékre lehet hajtani.

Hány ezer éves ez a rend?

Mennyi időt szabtok még neki?

Igen, igen, tőletek kérdem ezt, proletárok, akiknek kezében van az eke, a puska: az élet és a halál eszköze.

Hát ti nem tudjátok ezt? Ne szánts — és az, akinek asztalára a te munkád hordta a kenyeret, éhen pusztul. Ne lőj — és a tömegek mézárálásának rettenetes munkája örökre befejeződött.

Mi kell ehhez? Kincs vagy tudomány? Semmi egyéb, csak a megértés: megismerése a helyzeteknek, az erődnök és az együttérzés, az együttcselekvés világátalakító hatalmának.

Nézzetek Oroszországra! A cárizmus összeomlott és a maga életéért, a maga jövőjéért, boldogságáért verekedik a proletár.

És nálunk?

Jaj, hol vagyunk mi még attól, hogy erőnket, akaratunkat a saját célunk igájába tudjuk fogni,

hogy a tőke jármát lerázzuk, hogy a kaszárnya uralmát megtörjük, hogy közös ideálokért, az emberi szabadság eszméinek megvalósulása felé szabadon törtessen a proletár?

Édes proletár-testvérem, te bús, te rab, te, aki verejtékezel a mezőn, lihegsz a gyárakban, műhelyekben, a bányák mélyén, robotolsz az íróasztaloknál, te, aki testeddel töltöd meg a lövészárkokat, hullákkal népesíted be a csatamezőt, csonkán, bénán koldulsz az utcasarkokon, mikor ébredsz már annak tudatára, hogy a sok ezer éves rabszolgatartó rend megérett a pusztulásra, és a te sok ezer éves szenvedésed pohara csordultig telt a keservek italával?

Elég, minden átokból, minden kínból, minden nyomorúságból elég volt!

A világháború vértengerébe mártott kéz írja föl vörös betűkkel az égre:

— Elég volt! Ebredj és cselekedjél, proletár
Ez az én végrendeletem is.

Az én sorsom milliók sorsa és az én akaratom a jövőben milliók akarata legyen.

Az én halálom olyan milliók-halála: elpusztulás túlértett világrend szolgálatában, megakadályozása az akaratnyilvánulásnak, kilobbantása az életmécsnek. Az én halálomért milliók halálát kérjétek számon:

— Miért történt? Ki a felelős érte?

Ne legyetek többé gyávák, kishitűek, egymást

meg nem értők. Ezredeken át a ti hátatokon pattogott az ostor: csavarjátok ki a kézből, vágjátok vele vissza!

Az ezredeken át tartó szenvedés kiszárította a torkotokat és ezredeken át szomjastátok az igazság italát. Ragadjátok meg az igazság serlegét és ürítsétek fenéig.

Jogotok van hozzá és erőtok is.

Magatok, a fiaitok, az unokáitok ellen vétkeztek, ha gyáváskodtok, késedelmeskedtek, ha nem ismeritek föl azt a hatalmas erőt, amit hurcoltok az izmaitokban és amit mások másra használtak föl: a magatok leigázására.

Ütött az óra: cselekedjetek!

Ez az én végrendeletem. Én meghalok és ti támadjatok föl! Ámen!

— — — — —

Margitom!

Neked is írok néhány sort, amíg nem zörgetnek az ajtómon és nem visznek a bíráim elé, akik egyúttal hóhéraim is.

A bocsánatodat kell kérnem azért, ha fölindultságom sértette ártatlan lelkedet. A változott viszonyok kicseréltek, rossz emberré tettek. Bántottalak és a legutolsó órákban is hazudtam neked. Meg akartalak kímélni attól a tudattól, hogy szökevény lettem, hogy az elfogatásom egyúttal a halálomat is jelenti. Mért kínoztalak volna ezzel? Majd megtudod, majd elolvassák

neked a szomszédok valamelyik újságból, amik olyan szívesen közlik, hogy megint agyonlőttek egy szökött katonát.

Nem volt rossz ember ez a szökött katona.

Nem is volt katona soha, hanem ember, munkásember, aki kenyeret akart neked keresni, mert az az állam, aki őt katona-ruhába bujtatta, aki ráfogta, hogy ő is katona és nem ember, nem adott neked akkora darab kenyeret, hogy jóllakhassál belőle.

Kettős kötelesség hárult rám: a fronton is verekedjem, neked is kenyeret adjak.

A fronton való verekedésért nekünk, proletár ágyútöltelékeknek, csak filléreket adtak, amikért az életünket adtuk oda, míg a nagyfejűek rengeteg jövedelmet húztak, amikből otthon családot és a fronton szeretőt tarthattak. Ezek mit adtak cserébe érte? Olykor egy kis kényelmet és néha-néha olyan katonai tudományt, amely gyilkosa volt százezrek életének és legtöbbször még a józan észnek is. Az életük megmaradt a kiűztetéseknek vagy a penziónak.

Én a kenyérkeresetet választottam akkor, amikor végigszenvedtem a frontot, a hadifogságot és amikor láttam, hogy neked a kenyér életet és az én hadidicsőségem halált jelent.

Ez a bűnöm azok szemében, akik arra hivatottak, hogy pálcát törjenek felettem és elvegyék az életemet tőled is, akinek ez az élet a magad

életét jelentette. Azt mondják, hogy ez jogos és igazságos cselekedet lesz. Azzal nem törődnek, hogy a rám célzó puskák golyója a te szívedet is éri. Ők az úgynevezett állami renddel, a katonai fegyelem ébrentartásával törődnek és szükségük van a halálomra ennek a kettőnek az érdekében.

Nem kívánom, hogy az emlékemnek élj. Éljen magadnak. Felejtsd el, hogy a férjedet agyonlőtték, mint kiirtásra szánt kutyát, mert gyáva volt, mert megszökött az ezredétől.

Nem voltam gyáva, hiszen elég alkalmam volt bebizonyítani ezt a katona uraknak. Nem féltem a haláltól, amit azzal is igaznak mondhatok, hogy megszöktem. Csak azt akartam, hogy legyen meg, amit én akarok: ne a fronton haljak meg, azt sem tudván, miért, hanem itthon teérted.

Megérdemelted ezt.

Azt akarom, hogy ez az áldozat, amit hoztam és aminél nagyobbat nem hozhattam, kiengeszteljen, hogy az emlékem ne fájjon, hogy abból a hantból, amely valamelyik katonatemető árkában a testemet eltakarja, ne fakadjon föl a gyalázat és a gyűlölség füve.

Nem kívánom, hogy a könnyed szentelje meg ezt a sírt, de szeretném, ha a haragod sem taposna rá, hogy olyan értékű emlék lenne előtted, mint a gyermekünk sírja abban a falusi temetőben.

Azt sem kívánom, hogy megtörjön a gyász, a keserűség.

Azt szeretném, ha megerősödnél, ha kedvet kapnál az életre és meg tudnál birkózni azokkal a bajokkal, amik majd körülvesznek, amik majd próbára teszik az erődöt, a kedvedet. Ez lesz a harc a kenyérért.

Még fiatal vagy. Még jobb jövőt, nyugodtabb napokat is remélhetsz. Ha valakit kiválasztasz, akit méltónak ítélsz arra, hogy veled együtt élje le napjait, hogy a kenyérkeresés, a megélhetés gondjait megoszsd vele, az én emlékem egy pillanatra se álljon közédnek visszatartónak, elriasztónak.

Töröld ki lelkedből a multat, ami olykor-olykor az emlékek borujával busítaná csak be a jelenedet és élj annak, aki szeret.

Csak arra vigyázz, hogy az kemény akaratú, dacos proletár legyen, akinek hátán ne pattogjon a kiuzsorázók korbácsa, aki minden rá mért ütést tízszeresen vissza tudjon adni annak, akitől kapta.

Arra ügyelj, hogy a kenyérkereső munkában el ne orozzák az erődöt apró garasokért azok, akik maguknak kincseket gyűjtenek.

Szeressed azokat, akiket az élet megtört, akiket a sors szele a gyalázat útjára fujt, akikre ez a társadalom bélyeget sütött, mert ez a társadalom volt a fölbujtó, a kerítő, az orgazda és hogy bíró is tudott lenni egy személyben, ez volt a legnagyobb becstelensége.

Százezer és millió asszony van már, akinek ebből a háborúból csak egy fekete gyászkendő jutott. Keressétek meg és értsétek meg egymást és amikor ezt megtettétek, jussanak eszetekbe azok is, akik ebből a háborúból diadémeket tüzgéltek a hajukba.

Az a tenger katonasír, ami az utóbbi években benépesítette a holtak birodalmát, ne dombo-rodjék hiába: a mai társadalom szekere akad-jon föl bennük. Erről a szekérről szállítsátok le a rajtaülőket és a szekeret törjétek össze.

A ti karotokban is van erő, a ti lelketekben is ég a láng.

Cselekedjetek!

Margitom!

Utoljára írtam le a nevedet, ami nekem téged jelentett és az én egész világomat. Az én vilá-gom néhány óra múlva összeomlik. A tied ma-radjon és erősödjék meg.

Ezt akarom. Ezt parancsolom.

Ha az eltűntek visszakerülnének, mondjátok meg, hogy a katonatemető árkában üres szem-golyókkal is a nagy leszámolást várom és vár-juk milliónyian!

Ne imádkozzatok, hanem dolgozzatok és cse-lekedjetek!

Zörgetnek az ajtómon. Készen vagyok. Me-hetünk . . .

Nem csalódtam a bíráimban: azok voltak, akiket gondoltam. Kemény szívű, de még keményebb fejű, uniformisba bujtatott emberpecérek, akik nem gondolkoznak, csak ítélnek, akiknek nincs egyéb hivatásuk annál, hogy minél több halálos ítéletet hozzanak.

Nem is könyörögtem nekik, nem is védekeztem. Sőt kijelentettem, hogy nem bántam meg azt, amit tettem, mert ha alkalmat adnának arra, hogy elszökhessem, megint elszökném. Elöttem a családom kenyere fontosabb, mint a hadvezérek érdeke. Az én frontom a műhely, az én fegyverem a munka. Én azért születtem, hogy teremtsék, nem azért, hogy romboljak, gyilkoljak.

Egy-kettőre készen volt az ítélet.

Most vitték el jóváhagyás végett valami generális úrhoz.

Jó helyre vitték. Az az úr reggelire megeszik egy-egy szökött katonát. Nem is tudna jó étvággal ebédelni, ha nem írna alá néhány halálos ítéletet. Az enyimet is aláírja. Behunyja a szemét, eltakarja még a nevemet is és úgy firkantja alá, hogy ne is tudja, kiről van szó.

Estére készen lettünk az ítélkezéssel, mert az enyém volt az utolsó. Holnap hajnalban kivégeznek. Megeshetik ugyan, hogy már az éjszaka.

Nekem már mindegy. Azaz nem mindegy: jobb lenne, ha túl volnánk rajta és nem lesném a

zörgést, nem vigyáznám a neszt, hogy talpra, legény, gyerünk meghalni.

Eszembe jutottál, édesapám, édesanyám. De jó volt akkor, amikor még kézen fogva vezetgettetek, óvtatok, még a legyet is elhajtottátok álmodozó fejemről. Aranyos bölcsőmet hálóval vontátok be, hogy ártatlan nyugovásomat ne háborítsa senki. Hol van most ez a megóvó szeretet? De furcsa lenne, ha ide tévednétek, látnátok a fiatokat deresedő halántékkal, halálos ítélettel a feje fölött. Mit mondanátok? Volna-e annyi erőtök, hogy kézen fognátok és elvezetnétek innen, a tüzet vezénylő tiszt kardját félre ütnétek hangos sikoltással:

— Ne bántsátok a fiamat!

Milyen jó is lenne újra gyermeknek lenni. Eljátszogatni a lábatoknál a vadászkutyával, beszökni az istállóba, fölülni a kocsis segítségével a Csillag lóra és úgy várni a szót, amely uzsonnára hív. Cseresznyét adna az édesanyám, piros, mosolygó cseresznyét és hallanám, amint ajkán fölcsendül a boldogság dala:

Szeretlek én egyetlenegy virágom!...

Vége, mindennek vége. Ne is gyertek ide édesapám, édesanyám. Megkérdeznétek tőlem azt is, hogy hát az öcsédet hová tetted. Te voltál a legnagyobb, ő a legkisebb, te vagy a felelős. Hol van? Mutasd meg! Nem beteg? Mi baja?

Nem tudnék nektek mit mondani, nem tudnék.

És jobb, öcsém, hogy te sem vagy itt, hogy
te is elmentél mellőlem a sógorral a nagy ismeretlenségbe. Ha visszakerülnétek, ez a pár gondolat legyen a tiétek.

Hej, mit csinálnak most a tanyán? Megérzik-e a fák, a bokrok, a tanyatetők, hogy ezek a búcsúzó gondolatok most közöttük suhannak el? Fölvonít-e valamelyik tanyai kutya, megérzi-e a halált? Milyen jó lett volna ott élni boldogságban, úgy-e, édes öcsém?

Bognárné asszony, mit csinál most maga? Főzne-e még nekünk egy findzsa teát? Mondja meg az urának, a szomszédoknak, hogy az a régi tanyai kovács gondolt rájuk, amikor utolsó óráját töltötte a siralomházban, mondja meg, hogy a búcsúzó lelkemet elküldtem mindenfelé egy kézfogásra, egy ölelésre, egy csókra...

— — — — —

Lövöldözéseket hallok.

Vagy túlcsigázott idegeim játéka ez?

Mintha a fegyverek ropognának...

Megkezdtek a halálos ítéletek végrehajtását.

Apám, anyám!...

Öcsém!...

Margit!...

V.

Itt az élet!

A sors úgy rendezte, hogy ezt az írást folytathatom.

Margit az ablaknál ül, varrogatja a fehérneműimet, én pedig az asztalnál ülök és a befejező sorokat írom a naplómhoz, a nektek szánt végrendeletemhez.

Szabad lettem, szabad vagyok.

Azok a puskalövések nem a halálraítéltek testébe röpítgettek golyót, hanem azok a puskalövések az akkor hajnalban született szabadságot üdvözölték.

Alig pirkadt, már lázas futkosás volt a folyosókon.

Csak arra emlékezem, hogy virágos kalapu emberek, rózsás sapkájú katonák nyitottak be hozzám.

— Bajtárs, szabad vagy!

Nem akartam elhinni. Mi történt? Az agyam bolondozik. Álmodom?

Ugy vezettek ki az utcára.

Nem sokat akarok már firkálgatni, de még meg akarom nektek mondani azt, hogy tiszteljétek az utcát.

A népek sorsát átalakító forradalmak sosem kupolás csarnokban, hanem az utcán születtek. A forradalom — hogyan is mondjam csak nektek? — sosem született törvényes ágyban, mindig rózsabokorban jött a világra, mindig a szabad szeretkezés gyümölcse volt, mindig az útszél ringatta, az utca táplálta. Mondom nektek, hogy fattyu gyerek volt, de olyan fattyu gyerek, aki születését az igazi szerelemnek köszönhette és nem olyan házasságnak, amit a kényszer vagy az anyagi érdek kötött, ami az együttélésnek, a szeretkezésnek legundokabb prostitúciója.

Az utcát megbecsüljétek. Ha kupolás csarnokból várnátok az emberjogokat, akkor örökké várhatnátok. A kupolás csarnokban ülők nem azok, akik nektek adjanak valamit. Azok vették el erőtöket, azok vetköztettek le benneteket mezítelenre, azok szabják meg kenyérporciótokat.

Az utca a nép.

Az utca akarata a nép akarata.

A forradalom mindig a nép akarata.

Láttátok az utcát a forradalom napján?

Szíve volt, lelke volt.

Szeretett és gondolkozott.

Ereje volt és cselekedett.

Hangja volt és a szavát meghallották az egész világon.

Bekurjantott a gyárakba:

— Tegyétek le a szerszámot, gyertek ki a nagy cselekvésre.

Betörte a kaszárnyák kapuját:

— Katonák, mától fogva emberek vagytok! A fegyver a tiétek!

Olyan sorakozót fúvott a trombitáján, aminőt még nem hallottak a legöregebb kaszárnyák sem, amit sohasem hallott a legvénebb katona sem és mégis megértette mindenki, a legfiatalabb is.

Leütötte a börtönök lakatját:

— Gyertek ki a szabad levegőre, emberek, akiket becsuktak a megdőglött társadalmi rend még eleven gazemberei. Élvezzétek a levegőt.

Beszólt az irodákba, a hivatalokba:

— Tegyétek le a tollat, ti jobban öltözött proletárok, és gyertek, nézzétek meg a munka rabszolgáinak harcát, hogyan törik össze a jármot.

Szava elhallatszott távoli frontokra:

— Tegyétek le a fegyvert, katonák, ne gyilkoljátok többé egymást. Gyertek haza békés szándékú és dolgozó, szabad embereknek!

A frontok meghallották a szavát. A lelketlen gépbe élet költözött. Az élet észt adott neki, a gép gondolkozott, lekötött részecskéi vissza-

nyerték szabad mozgásukat és a gép magától fölbomlott, széthullott.

Bekiáltott a paloták ablakán :

— Elég volt a kártyakeverésből, jó urak! Álljatok félre és csak akkor mozduljatok ki, amikor leszámolásra hívunk benneteket.

A cifra generálisok kezéből kiütötte a kardot :

— Menjetek pokolba! Dominózzatok vagy durákozzatok, amíg meglesztek. A ti mesterségetekre nincs szüksége a népnek, amelynek nincs többé ellensége, ha ti eltakarodtatok.

Megrázta a trónt, hogy recsegett minden oszlopa :

— Nincs szükségem erre az ócska bútorra, amelynek egy évezredes átkot köszönhetek, amely ezer évig kinzott.

A koronát sarokba vágta :

— Egyesek királyságának és milliók rabszolgaságának voltál a szimbóluma. A széttört bilincsek, az összezúzott jármok szemetjébe doblak.

A riadtan futó királyok és császárok után kiáltott:

— Csak fussatok! A kerek földön nincs zug, ahová a nép keze el nem ér. A nép a levegő, amely nélkül ti nem élhettek. A nép a kenyér, amely nélkül ti éhenhaltok. A nép a hajlék, amely oltalmat ad. Hol hajtjátok le fejeteket a nép nélkül? Csak fussatok és mentsétek az életet, amit a néptől millió-számra raboltatok el.

A Wertheim-szekrények tetején kuporgók kátfáját megcibálta:

— Hogyan szedtétek össze ezt a tenger kincsét, amely verejtékes, véres, de a nép verejtéke és vére van rajta? Rablással, úgy-e? No, majd számolunk, mi illet téged és mi jár vissza a népnek. Ne félj, mi igazságosak leszünk.

Az imádkozó, égi segedelmekért az úristent zaklató főpapok palástjába belemarkolt:

— Megáldottad a testvérgyilkolásra küldött seregek zászlaját. Használt-e az áldás? Bőségben, semmittevésben éltél, amikor a nép éhezett, verejtékezett. Milliód vannak akkor, amikor milliók garas nélkül szűkölködnek. Égi üdvösségről, mennyei igazságról prédikáltál azoknak, akiknek a földi üdvössége és igazsága hiányzott. Eljöttek a milliók, hogy még ezen a földön üdvösséget és igazságot teremtsenek maguknak. Ne sápadozzál, ne hányd a keresztet, hanem nyittasd föl kincses kamrádat és légy szegény, mint a Krisztus.

Megdöngötte a kastélyok kapuját és egy csapással összezúzta az öreg címereket:

— Ébredjétek öreg cselédek, vén rabszolgák, megkérgesedett jobbágyivadékok. Gróf úr, talpra, az emberek akarnak önnel beszélni, azok az emberek, akik önt kitarították. Századokon át ellopott bérüket kérik. Gróf úr, fizessen!

Megrázott vagy a sarkaiból kidöntött mindent

és harsonája a legsötétebb zugokban élt is
fölriasztotta:

— Megvirradt! Munkára, emberek!

— — — — —

Ez volt az utca.

Ez volt a nép.

Ez volt a forradalom.

Mint álmorészeg, úgy ödöngöttem a multat
temető, a jövőt teremtő sokaságban. Nem ér-
tettem meg semmit, de éreztem mindent. A
pohár megtelt. Az urak elvesztették a játékot.
A proletár eldobta a puskát, fölkapta a szer-
számot, hogy a maga társadalmi rendjét meg-
csinálja.

Mintha minden csöpp vér az agyamba tódult
volna, amikor először hangzott fülembbe az új
világot jelentő szó:

— Éljen a köztársaság!

Ez az! Ez az!

Ez jelenti az én új életemet, a milliók új
életjét.

Megszédültem.

Katonapajtások kaptak karon és úgy vezet-
gettek a győzedelmeskedő forradalom hangjától,
mozgásától, robajától, dörrenéseitől zűrzavaros
utcákon. Emlékezem, hogy mutogatták egy-
másnak:

— Nézd, ezt ma reggel akarták agyonlőni,
mert kenyeret akart adni a beteg feleségnek.

— Bitangok! Leszámolunk!

Mentem. Vitt az áradat. Bezárt kapukat ostromoltunk, sarkaiból kivetettünk. Rettenetes erőnk volt. Ugy éreztem, hogy izmaimban óriások sziklahengergető ereje feszül és nincs gát, ami útunkat elzárná.

Zúgva robogtak el mellettünk a fölfegyverzett autók. Kézigránátok lóbázódtak az orrunk előtt. Amott géppuskák ropogtak, emitt a mannlicherek.

A mienk volt az autó, a géppuska, a gránát, mienk a tömegek ereje, mienk minden.

Nem gyilkolásra, nem pusztításra. A győzelem biztosítására, a jövőnk megépítésére.

Az őszirózsák tengere nem a halált, az enyészetet usztatta hozzánk, hanem az új életet, a föltámadást, a nép örökkévalóságát.

A forrongó, mámoros utcán döngő lépésekkel, rózsakoszorúzott fejjel, diadaltól ittasan járkált a forradalom istene és egy-egy ujjintésére omlottak a régi falak, épültek az új bástyák.

A pocakos, a gyáva, az alkalomleső polgár riadtan menekült a kipárnázott oduba és halál-sápadtan újságolta az övéinek:

— Föltámadt a nép... Jaj nekünk!

Legyen is jaj nektek, ti gyávák, ti alkalomlesők, ti megalkuvók!

A proletárerő öntudatra ébredése csak jelentse a ti halálotokat, mert emlékezzetek rá, hogy mi

volt a nép, a jogfosztott, az éhező, a megkorbácsolt istenadta nép és mi volt a polgár.

Ugy-e, végrehajtója, fogdmegje, hajcsárja, ispánja volt a nagy uraknak a polgár és igavonó barom volt a nép?

Ne tagadjátok meg azt, amire egy ezredév tanusága esküszik.

Inkább bujzatok elő oduitokból és nézzétek meg, hogy szakadnak át a gátak, hogy tépődnek szét a bilincsek, hogy pusztul a régi rend, hogy helyet adjon a mindent újra teremtő jövőnek.

Ne sápadozzatok, ti reszketős inuak! Ennek be kellett következnie. Ennek az ujjászületésnek az útját nem állhatták a méregkeverő, magzat-elhajtó diplomaták, a királyi testőrök, a lakájok, a grófok és egyéb megcsontosodott udvari tányérnyalók, a régi rend zsandárai.

Ennek az eljövételét a próféták megjósolták:

— És eljövend az idő, amikor a hegyek leomlanak a mélységekbe, hogy kiegyenlítődjék mélység és magasság, ami vagyon e földön.

Láttam a hegyek zuhanását a mélybe, a mélységek megtelését.

Láttam a nagy kiegyenlítődést, ami még folyton tart.

Katonákkal megtelt, örömhirdető, kurjongató vonatok közeledtek a főváros felé.

Gyalogosan vágtam neki a falunak, hogy Margitnál legyenek.

Az országút tele volt hosszú sorokban menetelő katonákkal. Virág volt a sipkájuk mellett és jókedvük fölverte a határt.

Nem egyedül haladtam, velem jött Tercsi, akivel az utcán találkoztam. Elmondta, hogy napok óta nem aludt, mindig az utcán volt és leste azt a percet, ami a forradalmat megszűli és megnyitja a börtönöket. Tudta, hogy elfogtak, azt is tudta, hogy rövidesen agyonpuffantanak, ha nem történik valami csoda.

A csoda megtörtént.

Margit nem tud semmit, mert nem mozdult ki a szobából, amióta a csendőrök elcipeltek. Hitt is a hazugságomnak, nem is. Mintha érezte volna, hogy veszedelem környékez: nem aludt, nyugtalan volt, rémlátások gyötörték.

Margitom, most már sietek hozzád. Most már nem hagylak el.

Ahogy csak tudtunk, úgy siettünk.

Tercsi a markában lévő őszirózsa-csokorból fölcifrázta a testvéri szeretetben, mámoros jókedvben baktató katonák és orosz hadifoglyok sipkáját.

Elmondta a terveit. Új életet kezd. Egy régi ismerőse van, aki elveszi, mert nagyon szereti és dolgozni fognak.

A multja elégett a forradalom tűzében. Új

asszony lett, dolgozni akaró, szeplőtlen, tiszta asszony.

Margit fölsikoltott, amikor megpillantott bennünket.

Nem akarta elhinni, amit beszéltünk.

A lobogós, hangos kedvű falu bizonyította, hogy úgy van, ahogyan beszéljük: ujjászületett a világ.

A falu urai elszöktek. A nép föleszmélt, dühös volt és mérgében összetörte a régi rendet, hogy újat teremthessen. Most dolgozik rajta két kézzel.

Visszatértünk Pestre, az elhagyott fészekbe.

Margit napról-napra erősödik, szépül. A hangja visszanyerte régi csengését, a kacagása nem egyszer fölvidítja a lelkemet.

A sógorasszonyok lesik a vonatokat, a visszatérő katonákat és kérdezősködnék. Boldog reménykedésüket ne háborítsa meg a csüggedés. Ki tudja? Hátha?

Az én kezemben már csattog a kalapács. Amit a háború elpusztított, én újra akarom építeni.

Visszamegyünk a tanyára, oda, ahol ifjúságom nótája csengett, a pacsirtadalos, délibábos alföldre, az én embereimhez.

Nyugalmat, békét, boldogságot akarok. Egy

darabka földet, amelyet én szántok, én vetek,
ami nekünk terem kenyeret, kalácsot.

Megérdemeljük, úgy-e?

Gyere haza, gyere közénk te is, édes testvér!
Dolgozzunk együtt, most már magunknak kaszálunk és kalapálunk. Én várlak. A poétával együtt mondom:

Én nem zárom be a kapunkat,
Tőlem mindenki elaludhat,
Lesem a neszt, az árnyat,
Amíg e mécses ki nem lobban
Nehéz sóhajjal, nagy titokban,
Én várlak, visszavárlak! . . .

Magyarázó jegyzetek:

Crede mihi stb. (6. oldal) = latin idézet Ovidiusnak „*Philemon és Baucis*” című verséből. Philemon és Baucis — a mitológia szerint — öreg házaspár voltak, a hitestársi hűség jelképei. A rege szerint Phrygiában éltek egy szegényes kunyhóban. Amikor Zeus és Hermes istenek meglátogatták az emberiséget, csak Philemon és Baucis fogadták őket igazi vendégszeretettel. Büntetésül az egész környéket özönvíz pusztította el, csak a Philemonék kunyhója maradt meg és fényes templom lett belőle. A házaspárt késő vénségükben — saját kérelmükre — szabadították meg az istenek az élettől: fákká változtatták őket. Az idézet fordításban magyarul így hangzik:

Megmérhetetlen, végtelen

Az ég hatalma, higjy nekem!...

Én nem zárom be stb. (162. o.) = idézet a *Népszavában* 1917. év tavaszán „*Az eltűnt*” címmel megjelent költeményből.

Tartalomjegyzék:

	Oldal
Megnyilt a börtön	3
I. Csörgetik a láncot	3
II. A kezünkre verik	39
III. Börtönben vagyunk	79
IV. Jön a halál	122
V. Itt az élet!	152
Magyarázó jegyzetek	163

